

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Louise Hulting

Barnets rätt till grundutbildning

En studie över individens frihet och statens
skyldigheter med fokus på kristna fristående
skolor i Sverige

Examensarbete
20 poäng

Professor Gudmundur Alfredsson

Folkrätt/Mänskliga rättigheter

Vt 2007

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Syfte och frågeställningar	7
1.2 Avgränsning	8
1.3 Metod och material	9
1.4 Disposition	9
1.5 Sverige och folkrätten	10
2 RÄTTEN TILL UTBILDNING	11
2.1 Grundutbildning	11
2.2 För vem gäller rätten till utbildning	12
2.3 Statens skyldigheter	14
2.4 Utbildningens syfte	16
2.5 Förbud mot diskriminering	18
2.5.1 Diskriminering i utbildningen	18
2.6 Rätten till grundutbildning i Sverige	20
2.6.1 Syftet med grundutbildningen i Sverige	21
3 RÄTTEN ATT VÄLJA UTBILDNING	23
3.1 Föräldrarnas rätt	23
3.2 Barnets rätt	25
3.3 Rätten att etablera skolor	26
4 FRISTÅENDE SKOLOR I SVERIGE	28
4.1 Allmänt om fristående skolor	28

4.1.1	Statlig och kommunal kontroll	29
4.2	Konfessionella fristående skolor	31
4.3	Skolverkets utredningar av konfessionella skolor	32
4.3.1	Kristna konfessionella skolor i ett segregationsperspektiv	32
4.3.2	Kristna konfessionella skolor och skolans värdegrund	34
5	RELIGIONSFRIHETEN	37
5.1	Barnets rätt till religionsfrihet	40
5.1.1	Barnets rätt till religionsfrihet i utbildningen	41
5.2	Religionsfriheten i svensk rätt	42
5.2.1	Nyandliga rörelser	43
5.2.1.1	Barnen i nyandliga rörelser	44
6	BARNETS BÄSTA	45
6.1	Principen om barnets bästa	45
6.1.1	Artiklarna 3(2) och 3(3) i barnkonventionen	48
6.2	Barnets bästa i europeisk rätt	49
6.3	Barnets bästa i Sverige	50
7	ANALYS	52
7.1	Vad gäller för barnets rätt till grundutbildning?	52
7.2	Vad säger lagen om rätten att väja en religiös utbildning?	53
7.3	Vilken skyldighet har staten att tillåta en religiös skola?	54
7.4	Vilken betydelse har religionsfriheten i sammanhanget?	55
7.5	För och emot kristna fristående skolor?	57
7.6	Hur sätter man barnets bästa i främsta rummet?	60
7.7	SLUTSATS	62
BILAGA A		63
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING		70
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING		75

Summary

Sometimes when it comes to children's primary education questions will arise concerning individual freedom and the duties of the State. Parents always have the primary responsibility for their child's upbringing and education but the State also has an interest in the child's development as a future member of society. Another factor that needs to be taken into account is the child's possible need of protection *from* the parents. These kinds of considerations are of immediate importance with regard to parental freedom to choose a religious school for their child. In this case it is necessary to find a balance between the different claims of the different actors; the parents' freedom to have their child educated in conformity with their religious or moral convictions, the States duty to protect the child's right to education and the child's freedoms and interests. The freedom of religion will also be of relevance.

The purpose of this thesis has been to analyze the parents' and the child's freedoms in relation to the duties of the State, concerning the child's right to primary education. The study has an international perspective but with special regard to Christian private schools in Sweden. The freedom of religion and the principle of the best interest of the child have also been investigated to some extent. Unfortunately due to the limited length of the thesis, the inclusion of minority rights has not been possible. In addition to the traditional sources of law I have also used some reports from the Swedish Board of Education concerning religious private schools in Sweden.

My conclusion is that international law enjoins the State to respect the parental freedom of choice concerning education of their children and the freedom of individuals and bodies, including parents, to establish their own educational institutions. However, this does not mean that the State is obliged to provide financial assistance for private educational institutions. The child's right to education shall always prevail over the parents' freedom of choice and also over their religious freedom. It is within the State's obligation to safeguard and protect the child's right to primary education. As the right to education is not only a right but also a duty, it emanates from the State to impose, regulate, compel and control it. This means that the Swedish state has both a right and a duty to set minimum standards for private educational institutions and make them subject for regulation. An effective regulation is necessary to ensure that the education is given in an objective and pluralistic manner and is consistent with the values provided for by the Swedish Government.

With regard to Christian private schools it is also important to consider and question the school's purpose of the education. There may also be a risk that children in these schools will grow up in an isolated environment without any form of protection. The regulation has therefore an important function

in guaranteeing the best interest of these children. The Swedish regulatory system already maintains a good standard but could benefit from a wider and deeper knowledge of religious sects. The child has a right to express his or her views in the matter of education. Nevertheless, as it is difficult for children to take an autonomous decision for themselves at that young age, it is the parents and secondly, the state that have to take the final decision.

Sammanfattning

När det handlar om barnets uppfostran och dess grundutbildning kan det uppkomma frågor om relationen mellan individens frihet och statens skyldigheter. Föräldrarna har alltid det främsta ansvaret för sina barns uppfostran men staten har också ett intresse av barnets utveckling som en framtida samhällsmedborgare. Vad som också måste vägas in i sammanhanget är att barnet i vissa fall kan behöva *skyddas från* sina föräldrar vilket aktualiserar frågan på vilka grunder staten har rätt att ingripa. Denna problematik blir särskilt tydlig när det handlar om rätten för föräldrarna att välja en religiös utbildning. I det fallet måste det finnas en balans mellan föräldrarnas rätt att ge sina barn en uppfostran utifrån sin religiösa eller moraliska övertygelse, statens skyldighet att se till att alla barn får en likvärdig utbildning samt barnets rättigheter och friheter i sammanhanget. Därutöver aktualiseras rätten till religionsfrihet.

Syftet med uppsatsen har varit att ur ett folkrättsligt perspektiv analysera individens, i det här fallet barnet och föräldrarnas, frihet i förhållande till statens skyldigheter när det handlar om barnets rätt till grundutbildning. Fokus har legat på de kristna fristående skolorna i Sverige. De frågeställningar som legat till grund för uppsatsen är följande: Vad gäller för barnets rätt till grundutbildning? Vad säger lagen om rätten att välja en religiös utbildning? Vilka skyldigheter har staten att tillåta en religiös skola och vilka krav kan den ställa? Vilken betydelse har religionsfriheten i sammanhanget? För och emot kristna fristående skolor? Och, hur sätter man barnets bästa i främsta rummet?

För att fastställa gällande rätt har jag använt mig av traditionella folkrättsliga - och svenska rättskällor. För att kunna ta ställning till de konfessionella skolornas förenlighet med gällande rätt redogör jag även för två rapporter från Skolverket. Rapporterna har kompletterats med en statlig utrednings slutsatser om nyandliga rörelser. Uppsatsen är uppdelad i kapitel som alla tar sin utgångspunkt i folkrätten och avslutas med en kort redogörelse över rättsläget i Sverige. Undantaget är kapitel fyra som endast behandlar Sveriges lagstiftning om konfessionella fristående skolor. I övriga kapitel redogörs bland annat för barnets rätt till grundutbildning, statens skyldigheter, föräldrarnas frihet att välja utbildning samt rätten att etablera skolor. Eftersom jag har ansett det relevant för frågeställningen har även viss fördjupning gjorts vad gäller religionsfriheten och principen om barnets bästa. I brist på utrymme har det emellertid inte funnits några möjligheter att redogöra för minoriteters rättigheter.

Studierna har lett fram till följande slutsatser: För det första står det klart att föräldrar enligt folkrätten har rätt att välja en religiös grundutbildning för sitt barn och att staten är skyldig att respektera denna rättighet. Staten är likaså skyldig att *tillåta* konfessionella fristående skolor men har ingen skyldighet att *tillhandahålla* sådan utbildning. Barnets rätt till

grundutbildning skall emellertid beaktas före både föräldrarnas frihet att välja utbildning och deras religionsfrihet. Även om föräldrarna har det primära ansvaret för sitt barns uppfostran och utbildning är det staten som har det huvudsakliga ansvaret för att barnets rätt till en likvärdig utbildning tillgodoses. Staten har således inte bara en rätt att ställa vissa minimikrav på utbildningen utan också en skyldighet att övervaka att de efterlevs. Detta innebär att den svenska staten har rätt att ställa krav på de fristående skolornas verksamhet samt både en rätt och skyldighet att utöva tillsyn över dessa. Vid en sådan tillsyn är det särskilt viktigt att vara uppmärksam på vilka syften den kristna skolan har med sin verksamhet. Undervisningen måste även vara allsidig och saklig samt vara förenlig med den värdegrund och nå upp till de mål som stadgas i den nationella läroplanen.

För att kunna säkerställa barnets bästa när det gäller de kristna fristående skolorna är det avgörande att det finns en effektiv ”yttre” tillsyn. Det finns annars en risk att barnet växer upp i en sluten miljö utan någon form av skyddsnät. Skolverket har redan kommit med förslag på hur en sådan tillsyn skulle kunna utformas. Vad som ytterligare skulle kunna tillföras är bättre kunskap om nyandliga rörelser. Barnet har också en rätt att få sin åsikt hörd i alla frågor som gäller honom eller henne. På grund av barnets låga ålder har det emellertid begränsade möjligheter att självständigt välja sin utbildning. Det bör därför vara naturligt att det i första hand är föräldrarna och i andra är hand staten som gör det valet.

Förord

De sista raderna jag skriver på juristutbildningen vill jag tillägna min mormor och morfar som varit en trygg famn och en ständig källa till glädje genom hela livet.

Tack också mamma och pappa för allt stöd och all uppmuntran under mina år som student.

Lund 4 juni 2007

Förkortningar

Appl. No.	Application Number
Art.	Artikel
CEDAW	Konventionen om avskaffande av all sorts diskriminering av kvinnor (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women)
FN	Förenta Nationerna
ICCPR	Internationell konvention om medborgerliga och politiska rättigheter (International Covenant on Civil and Political Rights)
ICESCR	Internationell konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)
Para.	Paragraf
Prop.	Proposition
SFS	Statens Författningssamling
SOU	Statens Offentliga Utredningar
UDHR	FN:s allmänna förklaring om mänskliga rättigheter (Universal Declaration of Human Rights)
UNESCO	FN:s organisation för undervisning, vetenskap och kultur (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation)

1 Inledning

I Sverige har det på senare år framförts kritik mot konfessionella fristående skolor, främst kristna och muslimska skolor. Debatten har i de flesta fall handlat om en oro över att dessa skolor skulle ge en sämre utbildning än kommunala skolor men det har också funnits farhågor att de skulle kunna ge upphov till segregeringseffekter. Andra har hävdat att det kan uppstå problem i och med att undervisningen grundar sig på en trosuppfattning. Kritiken har i de fallen handlat om ensidig undervisning och stor personlig kontroll, stränga ordningsregler och isolering ifrån det svenska samhället.¹ Frågan har de senaste åren varit föremål för het politisk debatt, där det till och med diskuterats om konfessionella fristående skolor borde förbjudas. Några av de argument som förts fram är att konfessionella skolor befäster patriarkaliska strukturer och att vissa religiösa skolor bedriver sektliknande verksamhet.² Det har även ifrågasatts vilken valfrihet barnen får när deras föräldrar kan hålla dem isolerade i religiösa skolor under hela deras uppväxt.³ Mette Fjellkner, ordförande i Lärarnas Riksförbund, är en av dem som har krävt en neutral skola när det gäller trosåskådningsfrågor. Hon menar att barnets rätt till religionsfrihet skall väga tyngre än föräldrarnas rätt att välja utbildning till sina barn. Fjellkner är även en av få som i sitt resonemang tar upp principen om barnets bästa som hon anser skall stå i centrum för debatten.⁴ Debatten har givetvis haft två sidor. De som har talat för religiösa skolor har använt sig av begrepp som mångfald och tolerans. Religionsfriheten, i detta fall föräldrarnas, har självklart också betonats och det har i samband med det framförts kritik över att Sverige tycks ha blivit religionsfientligt. Föräldrars rätt att välja utbildning till sina barn samt etableringsfrihet av skolor har varit andra starka argument.

1.1 Syfte och frågeställningar

Jag tycker debatten om de konfessionella fristående skolorna är intressant ur många aspekter. Både från perspektivet individens frihet ställd mot statens skyldigheter och från perspektivet religionsfriheten och dess gränser. Rätten till utbildning och rätten till religionsfrihet har traditionellt setts som en balans mellan statens skyldighet att ge barnet en grundutbildning och föräldrarnas rättighet att bestämma var och hur barnet skall bli utbildat, medan barnet bara varit en värdefull men tyst mottagare av kunskap. Anledningen har främst varit att ge föräldrarna en möjlighet att skydda sitt barn från indoktrinering av staten och att hindra staten från att ha monopol

¹ SOU 1998:113, *I God Tro – Samhället och nyandligheten*, s. 273

² ”Inför totalt stopp för nya religiösa friskolor,” Björklund Jan, Nilsson Ulf, Narti AnaMaria, Odenjung Helene, Dagens Nyheter debattsida, 2005-10-31, ”Populära - och hårt kritiserade,” Nyberg Hanna & Swanberg Linda, Göteborgs-Posten, 2006-10-29, s. 80

³ ”S-politiker: Religiösa skolor motverkar integrationen,” Peggul Nalin, Damberg Mikael, Göteborgs-Postens debattsida, 2006-03-04

⁴ ”Förbjud friskolor som står på religiös grund,” Fjellkner Mette, Dagens Nyheter debattsida, 2006-04-16

på utbildning. Dessutom har man velat främja friheten i utbildningen samt skydda pluralismen i den samma.⁵ Några frågor som däremot inte har behandlats av folkrätten är för det första huruvida barnet har en rätt att vara med och bestämma över sin utbildning så att den överrensstämmer med barnets egen religiösa och filosofiska övertygelse. För det andra, hur långt föräldrarnas rätt att välja utbildning sträcker sig? Föräldrarna har ansetts vara de som bäst har kunnat ta till vara på barnets bästa och man har tagit för givet att barnets intresse alltid sammanfaller med föräldrarnas. Numera vet man att det inte alltid är så, och i vissa fall kan barn till och med behöva skyddas från sina föräldrar. I och med debatten om de kristna fristående skolornas vara eller icke-vara ställs alla dessa frågor på sin spets. *Syftet* med uppsatsen är att ur ett folkrättsligt perspektiv analysera barnet och föräldrarnas friheter och rättigheter i förhållande till statens skyldigheter med avseende på barnets rätt till grundutbildning. Fokus kommer ligga på de kristna fristående skolorna i Sverige. Uppsatsen avser vidare att ha ett barnrättsperspektiv, vilket innebär att jag genomgående kommer att koncentrera mig på barnets rättigheter och på hur man sätter barnets bästa i främsta rummet.

Jag kommer att utgå från följande frågeställningar vilka samtliga kommer att besvaras utifrån folkrätten med undantag från fråga fem:

1. Vad gäller för barnets rätt till grundutbildning?
2. Vad säger lagen om rätten att välja en religiös utbildning, är det en ovillkorlig rätt som tillfaller föräldrarna, eller har barnet rätt att påverka valet av utbildning?
3. Vilken skyldighet har staten att tillåta en religiös skola, och vilka eventuella krav kan den ställa?
4. Vilken betydelse har religionsfriheten i sammanhanget, kan den inskränkas och i så fall på vilket sätt?
5. Vad väger för och emot kristna fristående skolor?
6. Hur sätter man barnets bästa i främsta rummet?

1.2 Avgränsning

Jag har valt att avgränsa arbetet till att bara gälla rätten till grundutbildning vilket i Sverige motsvarar första till nionde klass. Anledningen är att grundskoleundervisningen är obligatorisk, vilket ger upphov till vissa statliga skyldigheter samt att det är i den åldern som barnen är som mest beroende av sina föräldrar. Jag tror också att åren i grundskolan är mycket viktiga för barnens personliga utveckling och att de har betydelse för vilka val som barnen gör senare i livet. Detta ställer stora krav på undervisningens utformning och innehåll. Vad avser rätten att välja fristående skola har jag valt att fokusera på *kristna* fristående skolor, dels för att de utgör en majoritet av alla konfessionella skolor i Sverige, dels för att jag är mest intresserad av de kristna skolornas särart. Jag har vidare utgått från folkrätten och har därmed i min tolkning av rättspraxis valt att uteslutande använda mig internationell praxis med tonvikt på den från

⁵ (Bueren, 1998 s. 240), (Tomasevski, 2006 s. 29-30)

Europadomstolen. Av brist på utrymme kommer jag inte att skriva något om religiösa minoriteters rättigheter, trots att den aspekten hade varit intressant med tanke på att många kristna fristående skolor drivs av kristna minoriteter.

1.3 Metod och material

Jag har i uppsatsen använt mig av traditionell juridisk metod vilket innebär att jag utifrån en tolkning av rättskällorna har försökt att fastställa gällande rätt.⁶ Min utgångspunkt har varit folkrätten inklusive Europarätten. Rättskällor som jag använt mig av är sedvanerätt, traktater, allmänna rättsgrundsatser, rättspraxis och doktrin. Det skall dock noteras att rättspraxis bara är vägledande och inte anses vara en rättskälla i sig.⁷ För att fastställa gällande svensk rätt har jag tagit hjälp av lagar, förordningar, lagförarbeten och doktrin. För att kunna ta ställning till de konfessionella skolornas förenlighet med gällande rätt har jag även studerat aktuella rapporter från Skolverket.⁸ Det som jag främst velat få klarhet i är om de kristna fristående skolorna uppfyller de folkrättsliga krav som ställs på grundutbildningen. Vidare har jag försökt att få en ökad insikt i problematiken med de kristna fristående skolorna genom att läsa statens utredning om nyandliga rörelser.⁹ Jag vill påpeka att den inte har lett till någon lagstiftning. Utredningen är över 300 sidor lång och det har därför inte varit möjligt att redogöra för hela dess innehåll. Tanken är istället att den skall utgöra ett komplement till Skolverkets rapporter och ge ytterligare en dimension till den problematik som presenteras där. Jag är medveten om att Skolverkets rapporter och till viss del även den statliga utredningen om nyandliga rörelser skulle behöva kompletteras med ytterligare material för att få en mer rättvis bild av kristna fristående skolor. I brist på utrymme och resurser har detta emellertid inte varit möjligt. Jag har ändå valt att ta med materialet eftersom jag anser att det bidrar till att förankra teorin med praktiska erfarenheter. I analysen har jag sedan försökt att besvara mina frågeställningar utifrån det material och den gällande rätt som presenterats i uppsatsen.

1.4 Disposition

Uppsatsen är disponerad så att varje kapitel (förutom kapitel fyra) har sin utgångspunkt i folkrätten och avslutas med en kort redogörelse över rättsläget i Sverige. I det inledande *kapitel två* redogörs för barnets rätt till grundutbildning samt syftet med utbildningen. Vidare undersöks vilka skyldigheter som tillfaller staten. I samma kapitel redogörs även för diskrimineringsskyddet, allmänt och i utbildningen. *Kapitel tre* är det mest

⁶ (Sandgren, 2006 s. 35ff)

⁷ (Bring & Mahmoudi, 2001, s 21ff)

⁸ Skolverket 1997, *Barn mellan arv och framtid*, Skolverket 2004, *Inspektion av fristående skolor med konfessionell inriktning eller motsvarande*, Skolverket 2004a, *Skarpare rutiner vid tillståndsprovning och inspektion av fristående skolor*

⁹ SOU 1998:113, *I God Tro – samhället och nyandligheten*

centrala i uppsatsen. Där analyseras föräldrarnas och barnets rätt att välja utbildning samt rätten att etablera skolor. *Kapitel fyra* är ett omfattande kapitel om de fristående skolorna i Sverige där stor vikt läggs vid lagstiftningen om skolornas verksamhet. Kapitel avslutas med en redovisning av Skolverkets rapporter med tillhörande förslag på skärpt tillsyn. I *kapitel fem* undersöker jag religionsfriheten med fokus på barnets rätt till religionsfrihet samt rätten till religionsfrihet i utbildningen. Avsnittet om religionsfriheten i svensk rätt har kompletterats med en kort redogörelse för statens utredning om nyandliga rörelser. Eftersom barnets rättigheter och friheter är det genomgående temat i uppsatsen görs avslutningsvis i *kapitel sex* en undersökning av principen om barnets bästa. I analysen besvaras slutligen uppsatsens frågeställningar.

1.5 Sverige och folkrätten

Barnets rätt till grundutbildning skyddas i ett antal folkrättsliga instrument till vilka Sverige är ansluten varav de mest centrala är internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter från 1966¹⁰ (ICESCR), tilläggsprotokoll nummer 1 till Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna från 1950¹¹ (i det följande Europakonventionen) och konventionen om barnets rättigheter från 1990¹² (i det följande barnkonventionen). Genom Sveriges ratificeringar av FN:s olika konventioner har den svenska staten iklätt sig en skyldighet att anpassa den svenska normgivningen till konventionernas innehåll, så kallad normharmonier. Folkrättsliga konventioner har inte direkt effekt i Sverige men förvaltningsmyndigheter och domstolar är skyldiga att tolka svenska författningar i ljuset av konventionerna. Europakonventionen åtnjuter emellertid en särställning bland de folkrättsliga instrumenten då denna har införlivats i svensk rätt och därmed gäller som svensk lag. Europakonventionen har således direkt tillämplighet och direkt effekt i Sverige och skall tillämpas av svenska myndigheter och domstolar i så kallad fördragskonform tolkning. Det innebär i sin tur att om en fråga tolkas på olika sätt i t.ex. i barnkonventionen och Europakonventionen, så har den senare tolkningsföreträde. Praxis från den Europeiska domstolen för mänskliga rättigheter (i det följande Europadomstolen) har samma position.¹³ FN:s deklarerationer är inte bindande i sig utan utgör sedvanerätt. En av de mest centrala deklarerationerna är FN:s allmänna förklaring om mänskliga rättigheter från 1948¹⁴ (UDHR). Se uppsatsens källförteckning för vidare information om Sverige ratificeringar av de folkrättsliga instrumenten. I bilagan finns några av de för uppsatsen, viktigaste artiklarna.

¹⁰ "International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights"

¹¹ "The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms"

¹² "The Convention on the Rights of the Child"

¹³ (Schiratzki, 2002 s. 19-26)

¹⁴ "Universal Declaration of Human Rights"

2 Rätten till utbildning

*“The rationale of the right to education is that it functions as a multiplier, enhancing all rights and freedoms when it is guaranteed while jeopardizing them all when it is violated.”*¹⁵ Katarina Tomasevski, FN:s specialrapportör

Rätten till utbildning är inte bara en viktig rättighet i sig, utan också en förutsättning för åtnjutandet av många andra mänskliga rättigheter.¹⁶ Utbildning har definierats både som en medborgerlig och politisk samt en ekonomisk, social och kulturell rättighet.¹⁷ En person med en grundläggande utbildning har till exempel större möjlighet att ta till vara sin rätt till yttrandefrihet, föreningsfrihet och sina rättigheter gentemot staten, samt sin rätt till arbete, hälsa och boende. Vidare är utbildning ett viktigt redskap för att komma till rätta med diskriminering och för att öka minoriteternas kunskap om sina rättigheter.¹⁸

2.1 Grundutbildning

Med grundutbildning (primary education) menas de första åren i ett skolsystem.¹⁹ Det finns inte reglerat hur lång den grundutbildningen måste vara, men enligt artikel 14 i ICESCR måste den vara ”skälig.”²⁰ Vanligast är att barnen börjar skolan mellan fem och sju år och att den obligatoriska grundutbildningen därefter är omkring sex år. Det finns dock regionala skillnader och grundutbildningen kan givetvis vara längre än sex år. Numera använder man sig även i internationella sammanhang av termen *basic education* vilket syftar till utbildningens innehåll och inte till dess utformande. I den så kallade basundervisningen är det alltså viktigare att se till det faktiska lärandet och resultatet än att se till formen för undervisningen.²¹ I artikel 1(1) i FN:s allmänna deklaration om utbildning för alla²² definieras baskunskaper som *nödvändiga redskap för lärande*, av vilka läs- och skrivkunskaper, muntlig framställning, räknekunskaper och problemlösning anges som de viktigaste. Till baskunskaper räknas också lärandets innehåll som kunskap, färdighet, värderingar och attityder. I samma artikel står vidare att grundläggande baskunskaper är grunden för livslångt lärande och mänsklig utveckling. Grundutbildningen utgör den viktigaste komponenten inom basutbildningen.²³

¹⁵ (Tomasevski, 2006 s. 7)

¹⁶ General Comment, E/C.12/1999/10, para. 1

¹⁷ (Tomasevski, 2006 s. 10)

¹⁸ (Nowak, 2001)

¹⁹ Jag har tagit begreppet grundutbildning från den svenska översättningen i art. 28 i barnkonventionen. Kan också översättas med *grundskoleundervisning*.

²⁰ (Bueren, 1998 s. 235)

²¹ (Coomans, 2002 s. 225ff)

²² ”World Declaration on Education for all”

²³ (Sinha, 2006 s.138)

2.2 För vem gäller rätten till utbildning

Rätten till utbildning är en komplex rättighet som inte bara innefattar en, utan flera aktörers olika anspråk vilka ibland står emot varandra. De olika aktörerna är;

- den som tillhandahåller utbildningen, t.ex. ägaren av en skola och föräldrarna;
- den som utbildas, dvs. barnet; och
- den som är rättsligen ansvarig för utbildningen, vilket i vissa fall är staten och i andra fall föräldrarna eller en ytterligare aktör.²⁴

Historiskt sett har rätten till utbildning byggts på kulturernas och människors strävan att till den yngre generationen överföra både de yrkeskunskaper (technical skills) som behövdes i det dagliga livet samt de religiösa, kulturella och sociala värderingar som var karakteristiska för människorna och samhället de levde i.²⁵ Detta var från början föräldrarnas och kyrkans ansvar men kom under 1700-talet att bli en fråga även för staten. Enligt det liberala koncept som förespråkades redan på 1800-talet av John Stuart Mill, kom utbildningen så småningom att bli något som endast skulle regleras av staten utan inblandning av kyrkan. Föräldrarna skulle dock ha det primära ansvaret för barnets utbildning medan staten hade ett sekundärt ansvar att se till att föräldrarna uppfyllde detta ansvar. Under 1930-talet föddes dock med socialismen tanken om att staten skulle ha det yttersta ansvaret för medborgarnas utbildning, och de socialistiska staterna var de första att införa kostnadsfri och obligatorisk utbildning.²⁶ Både det liberala och socialistiska synsättet är i dag representerat på internationell nivå i olika universella och regionala instrument. Detta har i sin tur gett upphov till olika skyldigheter för staten.²⁷

I artikel 26 i UDHR och i artikel 13(1) i ICESCR står det uttryckligen att *envar*, dvs. både barn och vuxna har rätt till utbildning. Rätten till *grundskoleundervisning* gäller dock bara för barn.²⁸ Med barn avses enligt artikel 1 i barnkonventionen varje människa under 18 år. Något som kan vara värt att notera är formuleringen i artikel 2 i tilläggsprotokoll nummer 1 till Europakonventionen. Den skiljer sig nämligen från övriga folkrättsliga instrument genom att ha en negativ formulering. Enligt denna artikel skall ingen person *förvägras* rätten till utbildning.²⁹ Detta har tolkats av Europadomstolen som en rätt att ta del av den utbildning som finns vid en

²⁴ (Nowak, 2001 s. 246)

²⁵ Ibid.

²⁶ (Nowak, 2001 s. 248)

²⁷ Jfr. 2.3 Statens skyldigheter

²⁸ (Bueren, 1998), Enligt artikel 13(2)(d) i ICESCR finns det emellertid en skyldighet för staten att så långt det är möjligt uppmuntra och intensifiera en grundläggande utbildning för de personer som inte fått en grundskoleundervisning eller avslutat en sådan, (Arajärvi, 1999 s. 554)

²⁹ (Dijk & Hoof, 1998 s. 643-644)

viss tid.³⁰ Finns det tillräckligt med privata alternativ finns det alltså inga krav på staten att tillhandahålla statliga alternativ utöver de som redan finns. Folkrättsliga instrument som uttryckligen ger barnen rätt till utbildning är deklARATIONEN om barnets rättigheter från 1959,³¹ princip nummer 7, och artiklarna 28 och 29 i dess efterföljare barnkonventionen. Därutöver är rätten till utbildning, liksom alla andra mänskliga rättigheter, en universell rättighet vilket betyder att den skall tillämpas av alla stater och vara en rättighet för alla, oavsett ras, hudfärg, kön, språk, religion, politisk eller annan uppfattning, nationellt eller socialt ursprung, egendom, börd eller ställning i övrigt.³²

Rätten till utbildning skiljer sig från andra rättigheter då den inte bara är en rättighet utan samtidigt en *skyldighet*. Det går således inte att välja om man vill utnyttja sin rätt till utbildning eller inte. Utbildning skall därmed inte bara vara tillgänglig för alla utan det finns också ett krav på att grundutbildningen skall vara *obligatorisk* och kostnadsfri.³³ Kravet på att barnets utbildning skall vara kostnadsfri hänger naturligt samman med kravet på obligatorisk utbildning eftersom inte alla barn annars skulle ha möjlighet att gå i skolan.³⁴ Staten får inte ta ut någon form av avgift och det är även förbjudet med indirekta kostnader som t.ex. krav på att bära en relativt dyr skoluniform. Det är emellertid inte förbjudet för privata skolor att ta ut avgifter om de så önskar, eftersom det är ett val av skola som föräldrarna har gjort utifrån sin egen övertygelse.³⁵ Att utbildning är obligatorisk är vidare ett sätt att skydda individen, i det här fallet barnet, och garantera dess rätt till utbildning så att varken föräldrar, överförmyndare eller staten skall kunna förhindra eller inskränka denna rättighet genom att göra den till ett val. Det går också att tolka utifrån principen om att värna om barnets bästa eftersom barn inte själva har några politiska rättigheter som gör det möjligt för dem att säkerställa sin rätt till utbildning genom en politisk process.³⁶ Likväl är kravet på obligatorisk undervisning ett sätt att förstärka principen om icke-diskriminering på grund av kön.³⁷ Obligatorisk betyder inte att barnet är skyldigt att gå i skolan för att bli undervisad.³⁸ Undervisningen kan lika gärna ske utanför skolan då det är vad barnet lär sig som räknas. Skolan anses emellertid vara den bästa platsen för barnet att tillgodogöra sig undervisningen på.³⁹

³⁰ Jfr. avsnittet om rätten att etablera skolor. ”The first sentence of Article 2 of the Protocol consequently guarantees (...) a right of access to educational institutions existing at a given time,” Belgiska språkmålet, s. 31-32

³¹ ”Declaration of the Rights of the Child”

³² Se t.ex. diskrimineringsförbudet i artikel 2 i UDHR, (Coomans, 2002 s. 225)

³³ Art. 26 i UDHR, art. 13(2)(a) i ICESCR, princip 7 i deklARATIONEN om barns rättigheter, art. 4(a) i UNESCOs konvention mot diskriminering i undervisningen, art. 28(1)(a) i barnkonventionen och art. 14 i Europakonventionen, (Nowak, 2001, s. 261)

³⁴ General Comment, E/C.12/1999/4

³⁵ General Comment, E/C.12/1999/4

³⁶ (Tomasevski, 2006, s. 21, 29), (Bueren, 1998, s. 237)

³⁷ General Comment, E/C.12/1994/4 (Sinha, 2006, s. 138) (Arajärvi, 1999, s. 554)

³⁸ Enligt ICESCR art. 13(4) så har både enskilda och organisationer rätt att driva undervisningsanstalter.

³⁹ (Verheyde, 2006, s. 24)

2.3 Statens skyldigheter

Statens skyldighet att garantera kostnadsfri och obligatorisk grundutbildning skall läsas i ljuset av artiklarna 2(1) och 14 i ICESCR som stadgar att staten är förpliktigad att utnyttja sina tillgängliga resurser *till fullo* för att säkerhetsställa rätten till en sådan utbildning. Om en stat inte lyckas uppfylla detta krav är den skyldig att inom två år upprätta en handlingsplan för att så effektivt som möjligt uppnå målen i artikel 13 i ovan sagda konvention.⁴⁰

Liksom alla typer av mänskliga rättigheter ger även rätten till utbildning upphov till tre nivåer av statliga skyldigheter; skyldigheten att respektera, skydda och främja (respect, protect and fulfil).⁴¹ Skyldigheten att *respektera* innebär ett förbud för staten att agera i strid med erkända rättigheter och friheter. Det innebär att staten är skyldig att avstå från att förhindra eller försvåra utövandet av, i detta fall, rätten till utbildning. Det motsvarar principen *non-interference*. Som exempel kan ges statens skyldighet att respektera individens frihet att välja skola, religionsfriheten och friheten att upprätta privata skolor.⁴² Skyldigheten att *skydda* är istället en skyldighet som kräver ett aktivt handlande ifrån staten. Staten är ålagd att vidta åtgärder, genom lagstiftning eller med andra medel, för att garantera grupper och individers rättigheter och friheter och skydda dem från inblandning av tredje man. Rätten till utbildning är en rättighet som på många sätt kräver positiv handling från staten för att den skall kunna åtnjutas till fullo. Staten är t.ex. skyldig att se till att flickor inte blir hindrade från att gå i skolan.⁴³ Skyldigheten att *främja* är uppdelad i två typer av skyldigheter, skyldigheten att *underlätta* (facilitate), och skyldigheten att *tillhandahålla* (provide). Det här är också en typ av positiv handling. Staten är så långt det är möjligt skyldig att underlätta för individer så att de kan tillägna sig rätten till utbildning och är samtidigt skyldig att tillhandahålla utbildning i de fall då grupper eller individer inte själva kan förverkliga denna rättighet.⁴⁴ Exempel på aktivt handlande från statens sida kan i det här fallet vara ekonomiskt eller materiellt stöd.

Staten är även skyldig att tillförsäkra att utbildningen uppfyller vissa kriterier. Dessa kriterier bildar på engelska de fyra A:na; *availability*, *accessibility*, *acceptability* och *adaptability*.⁴⁵ Alla dessa kriterier faller dessutom under statens respektive skyldigheter att respektera, skydda och

⁴⁰ General Comment, E/C.12/1999/10, para. 44, (Bueren, 1998 s. 235)

⁴¹ General Comment, E/C.12/1999/10, para. 46-48, Dessa typer av skyldigheter är applicerbara på ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, samt på civila och politiska rättigheter.

⁴² (Coomans, 2002 s.223)

⁴³ General Comment, E/C.12/1999/10, para. 46-50

⁴⁴ General Comment E/C.12/1999/10, para. 46-47 Se även (Verheyde,2006, ss. 15-19)

⁴⁵ De fyra A:na introducerades för första gången inom området rätten till utbildning av Katarina Tomasevski, särskild rapportör (special rapporteur) för rätten till utbildning. I hennes första rapport (E/CN.4/1999/49, para 50) till kommittén om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter skriver hon om dessa fyra väsentliga drag som grundskolor bör uppfylla. Not nr 3 i General Comment E/C.12/1999/10. Se också (Coomans, 2002, s.222)

tillhandahålla. Med *availability* menas att det måste finnas en tillräcklig tillgång på funktionella utbildningsinstitutioner inom statens jurisdiktion. Med *accessibility* menas att utbildningen måste vara tillgänglig för alla utan diskriminering, speciellt för särskilt utsatta barn. *Acceptability* betyder vidare att formen och innehållet på utbildningen, inklusive läroplanen (curricula) och undervisningssättet, måste vara godtagbar av framför allt elever, men i vissa fall även av föräldrar. Utbildningen måste vara relevant, kulturellt lämplig och av god kvalitet. *Adaptability* innebär slutligen att utbildningen skall ha en viss anpassningsförmåga och användbarhet. Utbildningen måste vara flexibel så att den kan anpassas till det föränderliga samhällets behov och även svara mot elevernas behov inom deras specifika sociala och kulturella miljö.⁴⁶ När man applicerar de här kriterierna på rätten att välja utbildning är det alltid elevens bästa som främst skall beaktas.⁴⁷

Staten kan göra sig skyldig till brott mot rätten till utbildning. Det kan ske på två sätt; antingen genom ett direkt handlande, exempelvis genom att använda sig av en läroplan som inte uppfyller de internationellt fastställda studiemålen; eller också genom underlåtenhet att handla, till exempel genom underlåtenhet att agera gentemot diskriminering i undervisningen.⁴⁸ FN:s kommitté om barnets rättigheter (i det följande FN:s barnkommitté) skriver i sin allmänna kommentar till artikel 29 i barnkonventionen att staten är skyldig att automatiskt agera vid brott mot mänskliga rättigheter. Detta kan ske genom att utforma och implementera program för att främja värderingarna i artikel 29.⁴⁹ Om det till exempel förekommer mycket rasism eller främlingsfientlighet mellan barn så kan det antas att staten inte har gjort allt den borde för att främja värderingarna som finns uttryckta i barnkonventionen. Den är därmed skyldig att ta till alternativa metoder. Staten bör också upprätta en instans som kan övervaka eventuella brott mot art 29.⁵⁰ Vidare så innebär rätten till utbildning att en stat som stänger en utbildningsinstitution har bevisbördan för att rättfärdiga en sådan stängnings förenlighet med kraven (elements) som ställts upp i artikel 4 i ICESCR.⁵¹

⁴⁶ General Comment E/C.12/1999/10, para. 6

⁴⁷ General Comment E/C.12/1999/10, para. 7, De här kriterierna är inte bara karakteristiska för den grundläggande utbildningen utan är gemensamma för alla typer av utbildningar och för alla nivåer. (Ibid. para. 8)

⁴⁸ General Comment E/C.12/1999/10, para. 58-59

⁴⁹ General Comment, CRC/GC/2001/1, para.24. Artikel 29 i barnkonventionen handlar om målen för utbildningen. Se vidare under avsnittet om utbildningens syfte.

⁵⁰ General Comment, CRC/GC/2001/1, para. 24-25

⁵¹ General Comment, E/C.12/1999/10, para. 42, I artikel 4 står följande;

”Konventionsstaterna erkänner, att i fråga om åtnjutandet av de rättigheter, som tillförsäkrats av stat i enlighet med denna konvention, stat endast må underkasta dessa rättigheter sådana begränsningar som är angivna lag och då blott i den utsträckning detta är förenligt med rättigheternas natur samt uteslutande i syfte att främja det allmänna välbefindandet i ett demokratiskt samhälle.”

2.4 Utbildningens syfte

Enligt artikel 26(2) i UDHR och artikel 13(1) i ICESCR skall utbildningen syfta till att ”till fullo utveckla den mänskliga karaktären och insikten om människans värde” samt ”stärka respekten för mänskliga rättigheter och grundläggande friheter.” Att utbildningen skall stärka respekten för mänskliga rättigheter kan tolkas som att undervisningen skall ge kunskap om dessa rättigheter eller åtminstone inte strida emot dem.⁵² Vidare står det att ”utbildningen skall göra det möjligt för envar att göra en nyttig insats i ett fritt samhälle, främja förståelsen, fördragsamheten och vänskapen mellan alla nationer och mellan alla rasgrupper, etniska grupper eller religiösa grupper” samt ”främja Förenta Nationernas verksamhet för fredens bevarande.” Här kan man utläsa en form av diskrimineringskydd och en uppmaning om alla människors lika värde och lika rätt.

Den mest uttömmande beskrivningen om syftet med undervisningen finns emellertid i barnkonventionens artikel 29 som bäst tolkas med hjälp av FN:s barnkommittés allmänna kommentar.⁵³ Enligt artikel 29 skall barnets utbildning syfta till att:

- (a) utveckla barnets fulla möjligheter i fråga om personlighet, anlag och fysisk och psykisk förmåga;*
- (b) utveckla respekt för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna samt för de principer som uppställts i Förenta Nationernas stadga;*
- (c) utveckla respekt för barnets föräldrar, för barnets egen kulturella identitet, eget språk och egna värden, för vistelselandets och för ursprungslandets nationella värden och för kulturer som skiljer sig från barnets egen;*
- (d) förbereda barnet för ett ansvarsfullt liv i ett fritt samhälle i en anda av förståelse, fred, tolerans, jämställdhet mellan könen och vänskap mellan alla folk, etniska, nationella och religiösa grupper och personer som tillhör urbefolkningar;*
- (e) utveckla respekt för naturmiljön.*

Dessa mål har alla till syfte att *främja* och *skydda* (promote, support and protect) barnets inneboende värdighet och dess rättigheter.⁵⁴ För att uppnå målen räcker det inte bara att barnet får möjlighet att gå i skola, det ställer också höga krav på undervisningens innehåll.⁵⁵ Undervisningen skall i första hand grunda sig på de värderingar som finns uttryckta i art 29. Även om det kan verka som en motsättning att undervisningen skall främja förståelse, tolerans och vänskap mellan folk och samtidigt utveckla barnets respekt för sin egen kultur och ursprungslandets nationella värden och så vidare, är det precis vad som avses med artikeln. Undervisningens mål är

⁵² (Arajärvi, 1999 s. 245)

⁵³ General Comment, CRC/GC/2001/1, Se också (Verheyde, 2002, ss. 86-89)

⁵⁴ General Comment, CRC/GC/2001/1, para. 1

⁵⁵ General Comment, CRC/GC/2001/1, para. 4

helt enkelt att försöka sammanjämka olika värderingar genom dialog och med respekt för olikheter.⁵⁶ Nästan lika viktigt som undervisningens innehåll är själva utformningen av undervisningen, det vill säga läroplanen, undervisningsmiljön och den pedagogiska metoden. Undervisningen måste förstärka barnets förmåga att ta till vara på och åtnjuta sina mänskliga rättigheter. Syftet är att utveckla barnets förmågor så att det kan utveckla sin personlighet och sina möjligheter att leva ett tillfredsställande liv i samhället.⁵⁷

Barnkonventionen har vidare gett barnets rättigheter en ny dimension då FN:s barnkommitté i sin kommentar skriver att utbildningen måste vara *child-centered*, *child-friendly* och *empowering*.⁵⁸ Det innebär att själva kärnan i undervisningen skall vara det individuella barnets möjligheter till personlig utveckling, den skall så att säga vara ”centrerad på barnet”. Eftersom varje barn är unikt måste också läroplanen (curriculum) vara utformad så att den svarar för varje barns sociala, kulturella och ekonomiska miljö samt till dess behov. Med ”barnvänlig” undervisning menas att barnet skall behandlas med respekt och ges möjlighet att uttrycka sig samt på andra sätt delta i undervisningen. Äga anses inte vara förenligt med barnkonventionen.⁵⁹ Utbildningen måste även syfta till att ge barnet de redskap det behöver för att klara sig i livet, dvs. ge barnet ”makt” över sitt liv. Som till exempel att kunna lösa konflikter utan våld, leva hälsosamt, ha goda sociala relationer och tänka kritiskt.⁶⁰

Undervisningen har också en viktig funktion vad avser kampen mot diskriminering.⁶¹ FN:s barnkommitté understryker artikel 29:s betydelse i kampen mot rasism, rasdiskriminering, främlingsfientlighet och annan intolerans. Om barn får lära sig att respektera olikheter kan de komma att spela en avgörande roll för att överbrygga de olikheter som i historien skiljt människor åt.⁶² Slutligen är det viktigt att barnen får utbildning i vad som avses med mänskliga rättigheter. För detta krävs inte bara att undervisningsplanen uppfyller värdegrunderna i barnkonventionen. De som undervisar måste också vara goda föredömen och undervisningsmetoden måste reflektera de här värderingarna. Lika viktigt är det att det i skolmiljön råder förståelse, fred, tolerans, jämlikhet mellan könen och vänskap mellan alla folk oavsett nationalitet, etnicitet eller religion.⁶³

⁵⁶ General Comment, CRC/GC/2001/1, para. 4

⁵⁷ Ibid, para. 2

⁵⁸ Ibid, para. 2

⁵⁹ Ibid, para. 8

⁶⁰ Ibid, para. 9

⁶¹ Ibid, para. 10

⁶² Ibid, para. 11 och 4

⁶³ Ibid, para. 18-19, se också Unesco:s allmänna deklaration om utbildning för alla

2.5 Förbud mot diskriminering

Icke-diskrimineringsprincipen eller principen att lika fall skall behandlas lika, spelar en central roll i folkrätten. Principen innebär att ”envar har rätt att åtnjuta alla sina fri- och rättigheter utan åtskillnad av något slag, såsom på grund av ras, hudfärg, kön språk, religion, politisk eller annan åskådning, nationell eller social härkomst, egendom börd eller ställning i övrigt”. Detta förbud mot diskriminering är återkommande i flera folkrättsliga instrument, bl.a. i artikel 2 UDHR och i artikel 2(2) i ICESCR. I den internationella konventionen för medborgerliga och politiska rättigheter från 1966 (ICCPR)⁶⁴ finns förutom ett allmänt förbud mot diskriminering i artikel 2(1), ett särskilt diskrimineringsförbud för barn i artikel 24. I artikel 27 finns även ett särskilt skydd för etniska, religiösa eller språkliga minoriteter. Även artikel 14 i Europakonventionen innehåller ett förbud mot diskriminering. Förbudet i Europakonventionen är emellertid begränsat till de i konventionen och dess tilläggsprotokoll garanterade fri- och rättigheterna och kan således inte tillämpas självständigt.⁶⁵ Europadomstolen har beskrivit det på följande sätt i fallet *Hoffmann v. Austria*: “In the enjoyment of the rights and freedoms guaranteed by the Convention, Article 14 affords protection against different treatment, without an objective and reasonable justification, of persons in similar situations.”⁶⁶ En sådan handling är diskriminerande om den inte är ”justified by a “legitimate aim” and if there is no “reasonable relationship of proportionality between the means employed and the aim sought to be realized.”⁶⁷

I artikel 2 i barnkonventionen står att konventionsstaterna skall respektera och tillförsäkra varje barn deras rättigheter oavsett barnets eller *dess förälders* (min anmärkning) eller vårdnadshavares ras, hudfärg eller kön o.s.v. Barnet skall också skyddas mot alla former av diskriminering på grund av föräldrars, vårdnadshavares eller familjemedlemmars ställning, verksamhet, uttryckta åsikter eller tro. Diskrimineringskyddet i utbildningen har blivit ytterligare förstärkt i barnkonventionen genom formuleringen i artikel 28 som anger att barnets rätt skall tillförsäkras på grundval av lika möjligheter.

2.5.1 Diskriminering i utbildningen

Icke-diskrimineringsprincipen är en av de viktigaste principerna även inom rätten för utbildning. Utbildning har historiskt sett visat sig vara ett effektivt medel för att diskriminera olika minoriteter och för att hindra vissa grupper från att utnyttja sina politiska, sociala, kulturella och ekonomiska rättigheter. Ett av många exempel är systemet med separata skolor för svarta

⁶⁴ ”International Covenant on Civil and Political rights” (Se bilaga)

⁶⁵ (Danelius 2002 s. 359-367)

⁶⁶ Hoffman v. Austria para. 31

⁶⁷ Ibid. para. 33

och vita i USA.⁶⁸ På motsvarande sätt kan utbildning vara ett lika effektivt medel för att eliminera diskriminering.⁶⁹

Den mest detaljerade beskrivningen vad avser utbildning och diskriminering finner man i Unescos konvention mot diskriminering i utbildning från 1960⁷⁰ (i det följande Unescokonventionen). Enligt artikel 1 får ingen person eller grupp av personer förvägras utbildning av något slag eller på någon nivå och inte heller begränsas till en utbildning av lägre standard. Det är även förbjudet att etablera eller upprätthålla separata utbildningssystem eller institutioner för personer eller grupper av personer.⁷¹ Enligt artikel 3 är staten skyldig att eliminera och förebygga diskriminering i utbildningen genom bl.a. lagstiftning. Staten är också skyldig att se till att statliga myndigheter inte ger restriktioner eller preferenser endast på grund av att elever tillhör en särskild grupp. Med detta följer en skyldighet för staten att noggrant övervaka all utbildning och identifiera och åtgärda diskriminering.⁷² Staten måste slutligen aktivt främja lika möjligheter och lika behandling vad gäller utbildning och garantera att standarden och kvaliteten är likvärdig i alla allmänna utbildningsinstitutioner på samma nivå.⁷³

En annan viktig folkrättslig bestämmelse i kampen mot diskriminering inom undervisningen är artikel 10 i konventionen om avskaffande av all sorts diskriminering av kvinnor från 1979 (CEDAW).⁷⁴ Förutom att konventionsstaterna är skyldiga att vidta lämpliga åtgärder för att avskaffa diskriminering av kvinnor och tillförsäkra dem samma rättigheter som män när det gäller utbildning, är de också skyldiga att avskaffa en ”stelnde uppfattning av mans- och kvinnorollerna”. Detta kan göras genom att främja samundervisning och särskilt genom att se över läroböcker och läroplanen och genom att anpassa undervisningsmetoderna.⁷⁵

All särbehandling anses dock inte vara diskriminering så länge den grundar sig på *skäliga* och *objektiva kriterier*.⁷⁶ I artikel 2 i Unescokonventionen anses till exempel upprättandet eller bevarandet av separata utbildningssystem eller institutioner för elever av olika kön *inte* vara diskriminering. De måste emellertid erbjuda likvärdig tillgång till utbildning samt ha samma standard och kvalitet på lärare och material.⁷⁷ Inte heller anses det diskriminerande att ha särskilda religiösa eller språkliga skolor som erbjuder en undervisning i linje med föräldrarnas önskemål. Samma sak gäller för privata utbildningsinstitutioner så länge de inte har som mål att exkludera

⁶⁸ (Nowak, 2001, s. 259)

⁶⁹ (Verheyde, 2006, s. 36)

⁷⁰ ”Convention against Discrimination in Education” (Se bilaga)

⁷¹ Artikel 1(1)(a-c) i Unescokonventionen

⁷² General Comment, E/C.12/1999/10, para. 37

⁷³ Art.4 i Unescokonventionen

⁷⁴ ”Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women”

⁷⁵ Artikel 10 i CEDAW

⁷⁶ (Verheyde, 2006, s. 38)

⁷⁷ Med tanke på att art. 10(c) i CEDAW explicit uppmuntrar samundervisning så är det lite osäkert vad det är som gäller i den här frågan. (Verheyde, 2006, ss. 38-39)

någon grupp utan istället utgör ett komplement till de allmänna skolorna.⁷⁸ Olika temporära åtgärder inom utbildning med syfte att uppnå *de facto* likvärdighet mellan män och kvinnor och för utsatta grupper, anses inte heller vara ett brott mot icke-diskrimineringsprincipen. Förutsatt att sådana åtgärder inte leder till ojämlik standard för särskilda grupper samt att de upphör efter att syftet har uppnåtts.⁷⁹

FN:s kommitté för mänskliga rättigheter har i fallet *G. and L. Lindgren et al. v. Sweden* tagit ställning till frågan om Sverige handlat i strid mot artikel 26 i UDHR. Frågan var om stater var skyldiga att tillhandahålla skolböcker och skolmat kostnadsfritt till elever både i allmänna och i privata skolor? Kommittén noterade att Svenska staten tillhandahöll allmän undervisning med gratis mat, skolböcker och skolskjuts, och att den privata undervisningen bara var ett alternativ. Mot bakgrund härav ansåg kommittén att Sverige inte kunde anses skyldig att tillhandahålla samma förmåner till privata skolor. Särskilt då den förmånliga behandlingen var skälig och baserad på objektiva kriterier. Föräldrarna till svenska barn är fria att utnyttja förmånerna som erbjuds i allmänna skolor, eller välja en privat skola med de särskilda konsekvenser som följer. Kommittén ansåg därför att Sverige inte kunde anses ha gjort sig skyldig till diskriminering mot föräldrar som själva väljer att inte utnyttja förmåner som är tillgängliga för alla.⁸⁰ Vidare behandlades frågan om Sverige gjort sig skyldig till diskriminering på grund av att olika privata skolor fick olika bidrag från kommunerna. Kommittén konstaterade att om staten överlåter till kommunerna att fatta beslut om de privata skolorna inom kommun så måste alla sådana beslut grunda sig på skäliga och objektiva kriterier och göras med ett syfte som är legitimt under UDHR.⁸¹

2.6 Rätten till grundutbildning i Sverige

I svensk rätt är barnets rätt till grundutbildning grundlagsskyddad. Enligt 2:21 i Regeringsformen (1974:152) har alla barn som omfattas av den allmänna skolplikten rätt att kostnadsfritt erhålla grundläggande utbildning i allmän skola.⁸² En mer utförlig reglering av barnets rätt till grundutbildning finner man emellertid i skollagen (1985:1100) och i grundskoleförordningen (1994:1194). I skollagen stadgas att skolplikten motsvarar en rätt att få utbildning inom det offentliga skolväsendet vilken omfattar alla barn som är

⁷⁸ Art. 2(a-c), Unescokonventionen

⁷⁹ General Comment, E/C.12/1999/10, para. 32

⁸⁰ *G. and L. Lindgren et al. v. Sweden* para. 10.3

⁸¹ *Ibid.* para. 10.4

⁸² Prop. 1995/96:200, *Fristående skolor m.m.* s.36-37, Begreppet "skola" definierades första gången i prop. 1982/83:1, "Skolor med enskild huvudman", Det är "en verksamhet för undervisning i grupp. Verksamheten måste vara inställd på viss varaktighet och får inte bara vara av tillfällig karaktär. Den måste vara inriktad på gruppundervisning, men behöver inte nödvändigtvis genomgående och vid varje tidpunkt bedrivas på det sättet." (...) "Det måste vara fråga om en verksamhet som innebär att anordnaren gentemot utomstående åtar sig att tillhandahålla undervisning.", Skolverkets rapport nr 108, s. 5-6

bosatta i Sverige.⁸³ Det är en grundläggande svensk princip att alla barn och ungdomar, oberoende av kön, skall ha lika tillgång till utbildning i det offentliga skolväsendet och att varje skolform skall vara likvärdig varhelst den anordnas i landet. Utbildningen skall vidare vara av god kvalitet och lägga grunden för fortsatt lärande.⁸⁴ Kravet på att all utbildning skall vara likvärdig innebär att läro-, kurs- och timplaner måste vara nationellt enhetliga och riksgiltiga. Inom denna ram är det emellertid möjligt för skolor att vara olika.

Grundskolutbildningen är nio år och barnet har vanligtvis skolplikt fr.o.m. det året det fyller sju år t.o.m. det år det fyller 16 år.⁸⁵ Det är riksdagen som har det övergripande ansvaret för grundutbildningen, genom att stifta lagar som ligger till grund för skolverksamheten.⁸⁶ Regeringen skall fastställa en läroplan för grundskolan med de övergripande målen och riktlinjerna för utbildningen.⁸⁷ Det är dock kommunen som är ansvarig för att skolpliktiga elever fullgör sin skolgång eller på annat sätt får föreskriven utbildning.⁸⁸ I alla kommuner skall det också finnas en skolplan som antagits av kommunfullmäktige. Den skall visa hur kommunens skolväsende skall gestaltas och utvecklas samt vilka åtgärder som kommunen har tänkt vidta för att uppnå de nationella mål som satts upp för skolan. Det ligger också på kommunens lott att kontinuerligt följa upp samt utvärdera skolplanen.⁸⁹ Det är skolhuvudmännen som har ansvaret för att en verksamhet bedrivs i enlighet med de nationella målen och den gemensamma värdegrunden, samt att de i läroplaner och kursplaner fastställda kunskapsmål uppnås.⁹⁰

2.6.1 Syftet med grundutbildningen i Sverige

I skollagens portalparagraf står att målet med utbildningen är att ge eleverna kunskap och färdigheter samt i samarbete med hemmet, främja deras harmoniska utveckling till *ansvarskännande människor* och *samhällsmedlemmar*.⁹¹ Vidare skall verksamheten i skolan utformas i överrensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar. Det är också upp till var och en som verkar inom skolan att främja aktning för varje människas egenvärde och respekt för vår gemensamma miljö. Särskild tyngd läggs vid vikten att främja jämställdhet mellan könen och att aktivt motverka alla former av kränkande behandling, såsom mobbning och rasistiska beteenden.⁹²

⁸³ 3:1 Skollagen

⁸⁴ 1:2 första stycket, Skollagen, Prop. 1995/96:200 s. 36

⁸⁵ 3:7 och 4:3 Skollagen

⁸⁶ Prop 1995/96:200 s. 36

⁸⁷ 2:1 Grundskoleförordningen

⁸⁸ 3:13 Skollagen

⁸⁹ 1:8 Skollagen

⁹⁰ Prop. 1995/96:200 s. 36

⁹¹ En "harmonisk utveckling" innebär att barn och ungas olika förmågor utvecklas, vilket i sin tur förutsätter en helhetssyn där hela barnet tas som utgångspunkt. SOU 1997:21 s.21

⁹² 1:2 andra och tredje stycket, Skollagen

Regeringen anger de nationella målen i förordningen om läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet (SKOLFS 1994:1).⁹³ Det är sedan upp till varje skola att i en lokal arbetsplan uttrycka vad dessa mål konkret innebär.⁹⁴ Läroplanen tydliggör också de grundläggande demokratiska värderingar som vårt samhälle vilar på, den så kallade *värdegrund* som skall prägla utbildningen. Läroplanen anger bland annat att undervisningen skall bedrivas under demokratiska arbetsformer och förebereda eleverna att aktivt delta i samhällslivet. I överensstämmelse med den etik som förvaltats av kristen tradition och västerländsk humanism skall individen fostras till rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande. Undervisningen skall vara *saklig* och *allsidig*. Varje elev skall därtill successivt utöva ett allt större inflytande över sin utbildning och arbetet i skolan. Vidare står i läroplanen att utbildning i en djupare mening är en fråga om att överföra och utveckla kulturarv, dvs. värden, tradition, språk och kunskaper, från en generation till nästa. Skolan måste därför vara ett stöd för familjerna i deras ansvar för barnens fostran och utveckling.

I 1995 års budgetproposition gjorde regeringen klar sin syn på skolan. Bl.a. underströks vikten av att den svenska skolan är en skola *för alla*, dvs. en skola som har anpassat sin organisation och sin undervisning så att alla barns förutsättningar tas till vara. Barn börjar också skolan med olika sociala och kulturella förutsättningar och därför är *integration* ett viktigt värde i den svenska skolan. I propositionen uttalas följande: ”Det går inte att överskatta betydelsen av att barn och ungdomar med olika erfarenheter, kulturer, och sociala tillhörigheter tillbringar tid tillsammans med varandra under skoltiden. I ett öppet demokratiskt samhälle är empati, inlevelse i andra, förmåga att se med andras ögon osv. avgörande värden. Sådana värden utvecklas bäst om de kan grundläggas tidigt i en ömsesidig kommunikation mellan skolkamrater.”⁹⁵

Detta synsätt är också något som har präglat den nationella läroplanen som understryker skolans viktiga roll i att främja förståelse och medmänsklighet samt förmågan att inse de värden som ligger i en kulturell mångfald. Ingen skall i skolan utsättas för diskriminering på grund av kön, etnisk tillhörighet religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning eller funktionshinder. Tendenser till trakasserier och annan kränkande behandling skall aktivt motverkas. Främlingsfientlighet och intolerans måste bemötas med kunskap, öppen diskussion och aktiva insatser.

⁹³ Förkortas Lpo 94

⁹⁴ SOU 1997:21 s. 75

⁹⁵ Källa prop. 1995/96:200 s. 36

3 Rätten att välja utbildning

3.1 Föräldrarnas rätt

Enligt artikel 18(4) i ICCPR och artikel 13(3) i ICESCR är staten förpliktigad att respektera föräldrars och i förekommande fall, förmyndares frihet att för sina barn välja andra skolor än dem som inrättats av offentlig myndighet samt att ge barnet den religiösa eller moraliska uppfostran som står i överensstämmelse med deras egen övertygelse.⁹⁶ Statens skyldighet till *non-interference* gäller alltså här.⁹⁷ Föräldrars rätt att välja utbildning till sina barn finns även stadgad i artikel 5(1b) i Unescokonventionen.

I barnkonventionen däremot står det inget explicit om föräldrarnas rätt att välja utbildning, varken i artikel 28 eller 29. Denna rättighet går dock att utläsa genom en gemensam läsning av artiklarna 28(1), 5 och 14(2) i samma konvention. Artikel 5 förpliktigar staten att respektera föräldrarnas rättigheter och skyldigheter att ge barnet lämplig ledning och råd då det utövar sina rättigheter i överensstämmelse med den fortlöpande utvecklingen av barnets förmåga. Artikel 14 handlar om barnets rätt till tanke och religionsfrihet och ger föräldrarna, och i förekommande fall, vårdnadshavarna rätt att ge barnet ledning då det utövar sin rätt.⁹⁸ Föräldrarna är emellertid enligt artikel 1 skyldiga att alltid sätta barnets bästa i främsta rummet vad avser dess uppfostran och utveckling.

I Europarätten stadgas föräldrarnas rätt att välja utbildning till sina barn i artikel 2 i första tilläggsprotokollet till Europakonventionen.⁹⁹ Artikeln innehåller två meningar, varav första stadgar att ”Ingen får förvägras rätten till undervisning,” följt av påbudet att ”Vid utövandet av den verksamhet som staten kan ta på sig i fråga om utbildning och undervisning skall staten respektera föräldrars rätt att tillförsäkra sina barn sådan utbildning och undervisning som står i överensstämmelse med föräldrarnas religiösa eller filosofiska övertygelse”. De två meningarnas förhållande till varandra samt artikelns innebörd har vid ett flertal fall varit föremål för prövning i Europadomstolen. I fallet *Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark* motsatte sig danska föräldrar att deras barn hade obligatorisk sexualundervisning i skolan. De ansåg att sexualundervisning väckte etiska frågor och att all nödvändig sexualinformation skulle ges i hemmet och inte i skolan. Föräldrarna hävdade att den obligatoriska sexualundervisningen stred mot deras kristna tro och därmed utgjorde ett brott mot artikel 2 i

⁹⁶ Artikel 18(4) är en av länkarna mellan rättigheterna i ICCPR och i ICESCR vilka båda har sin grund i artikel 26 i UDHR. Ordalydelsen i artikel 18(4) överensstämmer till stor del med den i artikel 13(3) i ICESCR. Tillsammans täcker de alla aspekter av föräldrars frihet att tillförsäkra sina barn den religiösa eller moraliska uppfostran som står i överensstämmelse med deras egen övertygelse. (Scheinin, 1999 s. 384)

⁹⁷ (Coomans, 2002, s. 223)

⁹⁸ (Verheyde, 2006, s. 47)

⁹⁹ (Dijk & Hoof, 1998 s. 648)

tilläggsprotokoll 1 till Europakonventionen. Europadomstolen slog först och främst fast att den andra meningen i artikel 2 inte bara skall gälla religiös undervisning, utan föräldrarnas rätt måste respekteras i *all* undervisning som staten är ansvarig för.¹⁰⁰ Anledningen är att den andra meningen i artikel 2 har som syfte att skydda möjligheten till pluralism inom undervisningen. Detta är grundläggande för bevarandet av det demokratiska samhälle som förespråkas i konventionen och kan bara förverkligas genom statlig undervisning.¹⁰¹ Vidare faller det inom statens kompetens att bestämma innehållet i läroplanen (the setting and planning of the curriculum). Information och kunskap i läroplanen måste dock vara utformad på ett objektivt, kritiskt och pluralistiskt sätt. Undervisningen får således inte var indoktrinerande eller uppfattas som att den inte respekterar föräldrarnas religiösa eller filosofiska övertygelse.¹⁰² Utfallet blev att den obligatoriska sexualundervisningen inte kunde anses strida mot föräldrarnas religiösa övertygelse då den inte på något sätt var indoktrinerande utan snarare kunde anses var i det allmännas intresse. Europadomstolen gjorde vidare den bedömningen att sexualundervisningen i skolan inte påverkade föräldrarnas rätt att upplysa eller råda sina barn i enlighet med sin religiösa övertygelse.¹⁰³ Vad gäller religiös undervisning kan man alltså konstatera att allmän undervisning *i* någon särskild religion eller tro är förbjuden, såvida det inte erbjuds alternativ undervisning som är förenliga med föräldrarnas önskemål.¹⁰⁴ Däremot finns det inget hinder för skolor att ge en allmän undervisning *om* religion och etik, så länge det görs på ett neutralt och objektivt sätt samt med respekt för tanke-, yttrande- och åsiktsfriheten.¹⁰⁵

Något som också framkommer i fallet är att det är den första meningen i artikel 2 som är den dominanta. Föräldrarnas rätt i andra meningen måste därmed korrespondera med barnets fundamentala rätt till utbildning.¹⁰⁶ Detta måste i sin tur tolkas som att föräldrar aldrig har rätt att vägra undervisa sina barn med hänvisning till sin religiösa eller filosofiska övertygelse, vilket Europadomstolen också konstaterade i fallet *B.N and S.N v. Sweden*. Med avseende på vad som skall anses innefatta begreppet

¹⁰⁰ "It enjoins the State to respect parents' convictions, be they religious or philosophical, throughout the entire State education programme." Kjedsen, Busk Madsen and Pedersen, s. 24-25, para. 50-51

¹⁰¹ "The 2nd sentence of Article 2 aims in short at safeguarding the possibility of pluralism in education, which possibility is essential for the preservation of the "democratic society" as conceived by the Convention. (...) it is above all that through State teaching that this aim must be realized." Ibid. s 25 para. 50

¹⁰² "the State, in fulfilling the functions assumed by it in regard to education and teaching, must take care that information or knowledge included in the curriculum is conveyed in an objective, critical and pluralistic manner. The State is forbidden to pursue an aim of indoctrination that might be considered as not respecting parent's religious and philosophical convictions. Ibid. s. 26, para. 53

¹⁰³ "...it does not affect the right of parents to enlighten and advise their children, to exercise with regard to their children natural parental functions as educators, or to guide their children on a path in line with the parents' own religious or philosophical convictions." Ibid. s. 27-28 para.54

¹⁰⁴ (Verheyde, 2006 s. 47), (Dijk & Hoof, 1998 s. 650)

¹⁰⁵ General Comment, E/C.12/1999/10, para. 28, General Comment, CCPR/C/21/Rev.1/Add.4, para. 6 och 8, se också fallet Hartikainen et al. V. Finland

¹⁰⁶ Kjedsen, Busk Madsen and Pedersen, s. 25-26, para. 52

filosofisk övertygelse har Europadomstolen i fallet *Campbell and Cosans v. United Kingdom* beslutat att övertygelse inte kan vara samma sak som åsikter eller idéer utan måste uppnå ett visst mått av "cogency, seriousness, cohesion and importance." Vidare kan en stat bara anses vara skyldig att respektera föräldrarnas filosofiska övertygelse om den är värd respekt i ett demokratiskt samhälle och inte är oförenlig med mänskliga rättigheter.¹⁰⁷

3.2 Barnets rätt

Som ovan konstaterats är staten skyldig att respektera föräldrarnas eller i förekommande fall, vårdnadshavarnas val av utbildning till sina barn utifrån en gemensam läsning av artiklarna 5, 14 och 28 i barnkonventionen. Föräldrarnas rätt att välja utbildning enligt barnkonventionen måste dock läsas tillsammans med andra underliggande principer i konventionen, såsom barnets bästa och barnets fortlöpande utveckling (se avsnittet om Barnets bästa). Föräldrarnas rättigheter bör dessutom balanseras mot barnets egna rättigheter under barnkonventionen, exempelvis barnets rätt att uttrycka sina åsikter enligt artikel 12.¹⁰⁸ Enligt artikel 12 skall barn som är i stånd att bilda sina egna åsikter tillförsäkras en rätt att fritt uttrycka dessa. Barnets åsikter skall vidare tillmätas betydelse i förhållande till dess ålder och mognad. Eftersom alla rättigheter i barnkonventionen skall tillmätas lika stor betydelse ger en gemensam läsning av artiklarna 5, 14 och 12 tillsammans med artikel 28, barn rätt att i överrensstämmelse med sin fortlöpande förmåga fritt uttrycka sina åsikter i beslut som rör honom eller henne. Barnet har därigenom en möjlighet att påverka sin utbildning så att den överrensstämmer med hans eller hennes religiösa övertygelse. Barnkonventionen kan därmed anses ha gett barn ett ökat utrymme att få sin åsikt hörd och själva bestämma över sin utbildning.¹⁰⁹ Barnkonventionen innebär således att både barnet och föräldrarnas övertygelse skall tas i beaktande med avseende på valet av undervisning, men i de fall barnet och föräldrarna har olika uppfattningar skulle en *a priori* uteslutning av barnets övertygelse vara ett brott mot barnkonventionen.¹¹⁰ I fallet *Martins Casimiro and Cerveira Ferreira v. Luxembourg* slog Europadomstolen fast att föräldrarnas religiösa övertygelse kommer i konflikt med barnets rätt till utbildning, är det barnets bästa (the interests of the child) som skall vara *avgörande* (prevail).

I ett relativt nytt fall från 2003, *Konrad and Others v. Germany*, var det fråga om den tyska staten agerat i strid mot artikel 2 i tilläggsprotokoll 1 till Europakonventionen genom att förbjuda föräldrarna i fallet att undervisa sina barn hemma. Föräldrarna var djupt religiösa och hävdade att barnets

¹⁰⁷“ Having regard to the Convention as a whole, (...) the expression “philosophical convictions” in the present context denotes, (...), such convictions as are worthy of respect in a “democratic society”(...) and are not incompatible with human dignity...”*Campbell and Cosans v. United Kingdom*, s. 16, para. 36

¹⁰⁸ (Verheyde, 2006 s. 48)

¹⁰⁹ (Bueren, 1998 s. 243)

¹¹⁰ (Verheyde, 2006 s. 49, 57-59)

religiösa undervisning allvarligt skulle äventyras om de gick i den allmänna skolan samt att det skulle strida mot deras rätt att undervisa sina barn i enlighet med sin religiösa övertygelse. Föräldrarna anförde även klagomål för sina barns räkning. Europadomstolen ansåg emellertid att barnen på grund av sin låga ålder var oförmögna att förstå konsekvenserna av föräldrarnas beslut att undervisa dem hemma. Eftersom det skulle vara väldigt svårt för barnen att ta ett autonomt beslut vid den åldern hänvisade domstolen bland annat till principen att "föräldrar har aldrig rätt att vägra undervisa sina barn med hänvisning till sin religiösa eller filosofiska övertygelse" och ansåg att den skulle gälla.¹¹¹ Domstolen underströk även vikten av ett pluralistiskt samhälle och menade att det finns ett allmänt intresse av att undvika parallella samhällen baserade på olika filosofiska övertygelser samt att det är viktigt att integrera minoriteter i samhället. Domstolen ansåg därmed att den tyska staten gjort en riktig bedömning med anledning av att de motiverat sitt beslut med att barnets integrering i samhället är ett lika viktigt mål med grundutbildningen som att barnen tillägnar sig kunskap.¹¹² Eftersom föräldrarna kunde undervisa sina barn efter skoltid ansåg inte domstolen heller att föräldrarnas rätt att undervisa sina barn hade blivit inskränkt på ett oproportionerligt sätt.¹¹³

3.3 Rätten att etablera skolor

För att rätten att välja skola skall ha någon verklig innebörd så krävs det att det finns alternativa skolor att välja mellan. Enligt artikel 13(4) i ICESCR har både enskilda och organisationer rätt att grunda och driva undervisningsanstalter. Rätten att etablera skolor tillfaller alla enskilda, även utlänningar, samt juridiska personer och gäller alla typer av undervisningsanstalter. Staten är emellertid skyldig att övervaka så att utbildningsmöjligheterna inte skiljer sig extremt mellan vissa grupper i samhället.¹¹⁴ Enligt artikel 13(3) måste alla icke-statliga skolors läroplaner uppfylla en viss minimistandard vilken föreskrivits och godkänts av en offentlig myndighet. Skolorna måste också uppfylla utbildningens mål, vilket stadgas i artikel 13(1) och i artikel 29 i barnkonventionen.¹¹⁵ Håller sig skolans

¹¹¹ "the applicant children were unable to foresee the consequences of their parents' decision for home education because of their young age. As it would be very difficult for the applicant children to take an autonomous decision for themselves at that age, the Court nevertheless regards the above principles to apply to the present case." Konrad and Others v. Germany, s. 7, De principer som åsyftades var "respect is only due to convictions on the part of the parents which do not conflict with the rights of the child to education" och "parents may not refuse the right to education of a child on the basis of their convictions".

¹¹² "the Court notes that the German authorities and courts have carefully reasoned their decisions and mainly stressed the fact that not only the acquisition of knowledge, but also the integration into and first experience with society are important goals in primary school education." Ibid s. 7-8

¹¹³ "...the applicant parents were free to educate their children after school and at weekends. Therefore, the parent's right to education in conformity with their religious convictions is not restricted in a disproportionate manner." Ibid. s. 8

¹¹⁴ General Comment, E/C.12/1999/10, para. 30

¹¹⁵ General Comment, E/C.12/1999/10, para. 4,28-29

ägare bara inom ramen för minimistandarden så är det fritt fram för skolan att bestämma läroplan och undervisningsmetoder.¹¹⁶ Huvudsaken är att barnet får en utbildning som motsvarar de minimikrav som staten har ställt upp.¹¹⁷

Även enligt artikel 2 i tilläggsprotokollet till Europakonventionen finns det principiellt en rätt att inrätta privata skolor eller att anordna annan privat undervisning.¹¹⁸ Europadomstolen har emellertid i det så kallade *Belgiska språkmålet*¹¹⁹ fastställt att medlemsstaternas skyldighet att tillhandahålla kostnadsfri grundutbildning *inte* betyder att staten är skyldig att inrätta eller subventionera någon särskild typ av undervisning. En liknande uppfattning gav Europeiska Kommissionen uttryck för i fallet *X. and Y. v. United Kingdom*: "The fact that parents have a *philosophical conviction* that education should be organized in a certain way does not therefore mean that they can require the State to organize the public system accordingly". Staten är visserligen fri att ge ekonomiskt stöd till privata skolor om den finner det lämpligt men det måste ske på en icke-diskriminerande grund.¹²⁰ Vad som talar för att staten bör finansiera privata skolor är att rätten att välja utbildning inte kan bli ett helt fritt val om inte även privata alternativ är avgiftsfria vilket de inte kan vara utan statligt stöd.¹²¹

I det Belgiska språkmålet domstolen även fast att staten är skyldig att *övervaka* all utbildning. En övervakning som kan variera beroende på tid och plats samt beroende på samhället och individens behov.¹²² I fallet *Jordebo v. Sweden* gjorde Europeiska Kommissionen en bedömning i samma anda men med motiveringen att staten är skyldig att övervaka *kvaliteten* i undervisningen.¹²³

¹¹⁶ (Nowak, 2001, s. 264)

¹¹⁷ (Dijk & Hoof, 1998 s. 646)

¹¹⁸ (Danelius, 2002 s. 396) Begreppet privatskola täcker både formell och icke-formell undervisning och avser alla typer av skola, som exempelvis religiösa skolor, skolor för minoriteter, språkskolor, skolor för barn med särskilda behov osv. Det verkar emellertid inte finnas någon riktig enhetlig definition utan det är upp till staterna att bestämma vad som skall räknas som privatskolor eller inte. (Tomasevski, 2006 s. 31-32)

¹¹⁹ *Case relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium*

¹²⁰ General Comment E/C.12/1999/10, para. 54

¹²¹ (Nowak, 2001, s. 264)

¹²² "The Contracting Parties do not recognize such a right to education as would require them to establish at their own expense, or to subsidize, education of any particular type or at any particular level." "The right to education guaranteed by the first sentence of Article 2 of the Protocol by its very nature call s for regulation by the State. A regulation that may vary in time and place according to the needs and resources of the community and of the individuals." Belgiska språkmålet s. 31-32

¹²³ "This provision (art2) guarantees the right to start and run a private school, such a right being, however, subject to regulation by the State in order to ensure in particular the quality of the education." *Jordebo v. Sweden* s. 25

4 Fristående skolor i Sverige

Fristående skolor står för en del av det totala utbildningsutbudet och bidrar till en ökad mångfald inom skolväsendet.¹²⁴ Med fristående skolor avses skolor som anordnas av enskilda eller fysiska personer.¹²⁵ Huvudman för de fristående skolorna kan således vara en enskild person, aktiebolag, stiftelse, registrerade trossamfund eller annan juridisk person. Det är upp till statens skolverk (i det följande Skolverket) att bedöma huvudmannens ekonomiska, organisatoriska och praktiska förutsättningar för att bedriva en skola. Skolan måste också uppfylla kraven på stabilitet och varaktighet.¹²⁶

4.1 Allmänt om fristående skolor

Enligt 3:2 skollagen har barn i Sverige rätt att fullgöra skolplikten i en fristående skola. Skolan måste emellertid vara *godkänd* av Skolverket enligt 9:2 i samma lag.¹²⁷ För att en fristående skola skall bli godkänd måste utbildningen ge kunskaper och färdigheter som till art och nivå väsentligen motsvarar de kunskaper som grundskolan skall förmedla. Det ställs också krav på att skolans verksamhet även i övrigt skall svara mot de *allmänna mål* och den *värdegrund* som gäller för utbildning inom det offentliga skolväsendet. Ytterligare krav som ställs är att undervisande lärare skall ha en utbildning avsedd för den undervisning de i huvudsak skall bedriva. Skolan måste också ha minst 20 elever sammanlagt för att godkännas. Anledningen är att läroplanen förutsätter att en skola skall erbjuda en allsidig och utvecklande miljö. Ett litet antal elever begränsar möjligheten till samarbete, social fostran och utveckling.¹²⁸ Skolan måste vidare stå öppen för alla barn och uppfylla de ytterligare villkor som regeringen föreskriver. Enligt skollagens allmänna bestämmelser åligger det exempelvis varje fristående skola att tillhandahålla skolhälsovård.¹²⁹ Slutligen får en fristående skola, inom ramen för vad som ovan anförts, ha en *konfessionell inriktning*.¹³⁰

Enligt förordningen om fristående skolor (1996:1206) skall en skolas ansökan om godkännande och rätt till bidrag lämnas in Skolverket.¹³¹ Skolverket skall vid handläggningen av ett sådant ärende ge den kommun där skolan skall vara belägen tillfälle att yttra sig. Även om en kommun tillstyrker en ansökan är det ytterst Skolverkets ansvar att ta ställning till ansökan utifrån en helhetsbedömning. Om en sådan bedömning visar att ett

¹²⁴ Prop. 1995/96:200 s. 37

¹²⁵ Skollagen behandlar dock endast de skolor med enskild huvudman som kan utgöra ett likvärdigt alternativ till någon av skolformerna inom det offentliga skolväsendet för barn och ungdomar. (Facklitteratur, 1996 s. 13)

¹²⁶ (Mannerfelt, 2005 s. 41)

¹²⁷ 3:2 sista meningen Skollagen och kapitel 9 Skollagen

¹²⁸ Prop 1995/96:200 s. 47-48

¹²⁹ 14:7a Skollagen

¹³⁰ 9:2 Skollagen

¹³¹ 1a:1a i förordning (1996:1206) om fristående skolor

bifall skulle få påtagligt negativa följder för eleverna och skolväsendet i kommunen skall ansökan alltid avslås, trots kommunens bifall. Likaså gäller det omvända om kommunen avstyrker ansökan.¹³² Ett beslut av Statens skolverk om godkännande, fortsatt godkännande eller återkallande av godkännande får överklagas hos allmän förvaltningsdomstol. Samma sak gäller för ett beslut av Skolverket om rätt till bidrag, fortsatt rätt till bidrag eller återkallande av sådan rätt. Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten.¹³³

Regeringen skriver i sin proposition 1995/96:200 *Fristående skolor m.m.* att alla barn skall ha samma möjligheter att välja skola. En sådan valfrihet förutsätter likvärdiga ekonomiska villkor mellan kommunala och fristående skolor. Enligt skollagen skall en fristående skola som motsvarar grundskolan av Skolverket förklaras berättigad till bidrag.¹³⁴ En sådan förklaring skall dock inte lämnas om skolans verksamhet skulle innebära påtagliga negativa följder för skolväsendet i den kommun där skolan är belägen eller om skolan tar ut otillåtna avgifter, t.ex. för böcker eller annat skolmaterial.¹³⁵ Bidrag lämnas av hemkommunen för varje elev som genomgår utbildningen och bestäms med hänsyn till skolans åtagande samt elevens behov, efter samma grunder som kommunen tillämpar vid fördelning av resurser till de egna grundskolorna. En skolas huvudman kan skriftligen avstå från bidrag.¹³⁶

4.1.1 Statlig och kommunal kontroll

Enligt svensk lag skall fristående skolor i fråga om sin utbildning för skolpliktiga elever och utbildning för vilken bidrag lämnas stå under *tillsyn* av Skolverket. De är vidare skyldiga att delta i den uppföljning och utvärdering av skolväsendet som genomförs av Skolverket.¹³⁷ Tillsynen är ett sätt för Skolverket att övervaka att skolorna uppfyller skollagen och läroplanens krav, vilket är en förutsättning för elevernas rätt till en likvärdig utbildning av god kvalitet. Tillsynen bör också omfatta lärares kompetens och huruvida skolan är öppen för alla. Om Skolverket exempelvis finner att skolan tillämpar urvalsmetoder som inte är förenliga med principen om öppenhet skall ett godkännande återkallas. Tillsyn kan ske både genom förannonserade och oanmälda besök. Förutom att Skolverket bedriver regelbunden tillsyn kan tillsyn också initieras genom en anmälan från t.ex. kommunen eller massmedia. En regelbunden tillsyn är emellertid lite mer

¹³² 1a:2 i förordning (1996:1206) om fristående skolor, Se också Prop. 2001/02:35 s. 44-45

¹³³ 9:17 Skollagen

¹³⁴ 9:6 Skollagen

¹³⁵ 9:6 (a) Skollagen och 9:7 Skollagen, Med påtagliga negativa följder avses om t.ex. tillkomsten av en fristående skola medför att en landsortsskola måste lägga ned, vilket får till följd att avståndet till närmaste skola ökar markant för vissa elever i kommunen. En fristående skola kan också leda till betydande kostnadsökningar som kan påverka kommunens skolorganisation negativt. Prop. 1995/69:200 s.53

¹³⁶ 9:6a sista stycket Skollagen

¹³⁷ 9:11 Skollagen

omfattande.¹³⁸ Förordningen (1997:702) om kvalitetsredovisningar inom skolväsendet m.m. ålägger dessutom fristående skolor att upprätta årliga *kvalitetsredovisningar*. Kvalitetsredovisningarna är skolans egen bedömning av hur väl målen för utbildningen har uppnåtts, och eventuellt vilka åtgärder som skolan avser att vidta för att de ska nås. Dessa redovisningar tillhör de dokument som särskilt granskas av Skolverket.¹³⁹ Resultatet av Skolverkets tillsyn redovisas i en rapport. Rapporten ligger till grund för Skolverkets beslut i fråga om skolan uppfyller villkoren för godkännande eller i visst eller vissa avseenden, inte gör det.¹⁴⁰ Om en fristående skola inte uppfyller de uppställda kraven för godkännande och bristerna inte avhjälpas efter påpekande för huvudmannen, skall godkännandet återkallas. Samma sak gäller om en fristående skola inte uppfyller sin skyldighet att delta i Skolverkets uppföljning och utvärdering av verksamheten.¹⁴¹

Fristående skolor, motsvarande grundskolan, som får bidrag är också skyldiga att ge den kommun där skolan är belägen, rätt till *insyn* i verksamheten.¹⁴² En sådan insyn är dels en förutsättning för att kommunen skall kunna göra en rättvis bedömning av skolans bidragsbehov, dels en garanti för att offentliga medel för utbildning används till avsedda ändamål.¹⁴³ Insynen skiljer sig från den statliga tillsynen, eftersom insynen endast kan resultera i bedömningar som den aktuella skolan kan välja om den vill beakta eller ej, medan tillsynen är direkt kopplad till sanktionsmöjligheter.¹⁴⁴ En kommun kan dock om den i samband med sin tillsyn finner anledning att ifrågasätta en skolas godkännande, hänskjuta frågan till Skolverket som prövar om tillsyn skall göras.¹⁴⁵ Kommunen gör en bedömning av *kvaliteten* på verksamheten, till skillnad mot Skolverkets tillsyn som kontrollerar *laglydigheten*.¹⁴⁶ Om en fristående skola inte iakttar sin skyldighet att delta i kommunens uppföljning och utvärdering, samt sin skyldighet att delta i riksomfattande prov, skall godkännandet återkallas. Det samma gäller för rätten till bidrag. Återkallande beslutas av den myndighet som beslutar om godkännande eller om rätt till bidrag.¹⁴⁷ Kommuner har dock ingen rätt att tvinga fristående skolor att delta i utvärderingar eller uppföljningar som enbart är riktade mot fristående skolor utan samma regler måste gälla för dem som för kommunala skolor.¹⁴⁸ Att notera är att den tidigare detaljregleringen av skolväsendet har ersatts av en mål- och resultatstyrning där styrningen av skolan enligt dagens lagstiftning sker i förhand istället för i efterhand.¹⁴⁹

¹³⁸ (Ornbrand & Tegnestrand, 2001 s. 58)

¹³⁹ (Ornbrand & Tegnestrand, 2001 s. 53) Se också Skolverkets *Allmänna råd* om kvalitetsredovisningar från 2006.

¹⁴⁰ Prop. 1995/96:200 s. 65

¹⁴¹ 9:11 och 12 Skollagen

¹⁴² 9:11 andra stycket Skollagen

¹⁴³ Prop. 1995/96:200 s. 65-66

¹⁴⁴ (Mannerfelt, 2005 s. 43)

¹⁴⁵ (Ornbrand & Tegnestrand, 2001 s. 83)

¹⁴⁶ (Mannerfelt, 2005 s. 46-47)

¹⁴⁷ 9:12 Skollagen

¹⁴⁸ (Ornbrand & Tegnestrand, 2001 s. 85)

¹⁴⁹ (Mannerfelt, 2005 s. 6)

4.2 Konfessionella fristående skolor

En fristående skola kan ha olika inriktningar och profiler. Skolverket har delat in de fristående skolorna i inriktningarna allmän, speciell pedagogik, konfessionell,¹⁵⁰ språklig/etnisk, speciell ämnesprofil eller övriga. Enligt statistik på Skolverkets hemsida fanns det under läsåret 2005/2006 totalt 585 fristående skolor i Sverige. Av dessa hade majoriteten en allmän inriktning (40 %) eller speciell pedagogik (30 %). Ca 11 % hade någon form av konfessionell inriktning. (Vilket motsvarar 7208 elever av totalt 72 000.)¹⁵¹ Det finns också skolor som har en icke-konfessionell inriktning men som har en *profil* som har konfessionell anknytning. Enligt Skolverkets rapport från 2004 är det de kristna fristående skolorna som är i klar majoritet bland de konfessionella skolorna. Av 69 konfessionella skolor läsåret 2003/2004, hade 56 skolor en kristen profil, 3 en judisk profil och 10 skolor en islamisk profil.¹⁵²

I den svenska läroplanen står att skolundervisningen skall vara icke-konfessionell. Det finns dock ett undantag från detta i paragraf 9:2 i skollagen där det anges att undervisningen i en fristående skola *får ha* en konfessionell inriktning inom vissa ramar.¹⁵³ Enligt uttalanden i propositionen 1995/96:200 är emellertid den värdegrund som kommer till uttryck i skollagen och läroplanen, så viktig och så grundläggande att den också måste ligga till grund för utbildningen vid en fristående skola, oavsett vilken inriktning skolan har.¹⁵⁴ Eftersom grundutbildningen innebär en rättighet såväl som en plikt att få vissa kunskaper och viss fostran får inte särintresset gå ut över allmänintresset. Detta innebär en begränsning av den heterogenitet och variation som får erbjudas på skolmarknaden.¹⁵⁵ Rätten att grunda och driva fristående skolor förutsätter att undervisningen vid dessa skolor uppfyller de minimikrav som ställts upp från det offentliga sidan.¹⁵⁶ Uppfyller skolorna minimikraven är det möjligt med ytterligare kunskapsmål för de skolor som har särskilda ämnesutbud. Regeringen är dock tydlig med att även om en skola får ha en konfessionell inriktning, innebär inte det att undervisningen i den egna konfessionen får ersätta den undervisning som ges inom den offentliga skolan i ämnet religionskunskap. Tanken är att alla elever skall få grundläggande kunskaper om religioner och livsåskådningar. Därmed måste andra trosuppfattningar än den egna behandlas *sakligt* och *med respekt*. Religionsundervisningen skall enligt regeringen ”främja en öppen diskussion kring tros- och livsåskådningsfrågor samt bidra till att elever med olika traditioner och med olikartad kulturell bakgrund kan förstå

¹⁵⁰ De konfessionella inriktningarna i Sverige är kristen, muslimsk, judisk och katolsk.

¹⁵¹ <http://www.skolverket.se/sb/d/1638/a/7867#paragraphAnchor0>, Tabell ” Skolor och elever läsåret 2005/06, fristående skolor”

¹⁵² *Inspektion av fristående skolor med konfessionell inriktning eller motsvarande*, Skolverket rapport 2004a s. 7

¹⁵³ Prop. 1995/96:200 s. 39-40

¹⁵⁴ Prop. 1995/96:200

¹⁵⁵ (Mannerfelt, 2005 s. 54)

¹⁵⁶ Prop. 1995/96:200 s.38

och respektera varandra och varandras värderingar”.¹⁵⁷ Detta mål måste även fristående skolor uppnå. Vidare måste en fristående skola med konfessionell profil undervisa i alla ämnen, inte bara i religionskunskap, utifrån läroplanens krav ”på saklighet och allsidighet, öppenhet för skilda uppfattningar, tolerans samt möjligheter till personliga ställningstaganden.”¹⁵⁸ Regeringen har föreslagit att för att utreda om en fristående skola har en verksamhet i överrensstämmelse med de krav som ställs vad gäller värdegrund, skall Skolverket ta hänsyn till *alla uppgifter* som verket kan få och som kan ha betydelse för bedömningen. Det kan t.ex. vara av betydelse att kontrollera om huvudmannen har anknytning till någon antidemokratisk organisation.¹⁵⁹

Sammanfattningsvis skall en fristående skola vara öppen för skilda värderingar och uppfattningar och stå för de grundläggande värden som anges i skollagen och läroplanerna. Undervisningen får inte i något ämne vara *indoktrinerande* eller *tendentiös* (dvs. ensidig eller vinklad).¹⁶⁰ Elevens rätt till en allsidig och saklig undervisning får heller aldrig stå tillbaka för föräldrarnas rätt att välja undervisning för sina barn.

4.3 Skolverkets utredningar av konfessionella skolor

Skolverket har de senaste åren gjort ett antal utredningar av konfessionella skolor, bland annat för att undersöka deras eventuella segregrande effekter samt hur deras verksamhet lever upp till kraven i skollagen.

4.3.1 Kristna konfessionella skolor i ett segregationsperspektiv

År 1996 fick Skolverket i uppdrag att utreda konfessionella, etniska och språkligt inriktade skolor i ett segregationsperspektiv. Resultatet har redovisats i rapporten *Barn mellan arv och framtid* (Skolverket 1997). Anledningen var att regeringen befarade att ”ett ökat antal fristående skolor med inriktning mot en avgränsad grupp i det svenska samhället skulle kunna bidra till en ökad social, kulturell och ekonomisk segregation.”¹⁶¹ Enligt Skolverket ger inte undersökningen stöd för en enbart negativ bild av någon

¹⁵⁷ Prop. 1995/96:200 s. 40

¹⁵⁸ Ibid.

¹⁵⁹ Ibid.

¹⁶⁰ Ibid.

¹⁶¹ Citat taget från sidan 1. Undersökningen genomfördes i huvudsak med hjälp av intervjuer med både föräldrar och elever på ett antal muslimska, kristna, sverigefinska och estniska skolor. Att skolorna skulle vara segregrande grundar sig på att de vänder sig till en avgränsad grupp och därför uppvisar en religiös eller etnisk homogenitet som inte är slumpmässigt uppkommen. Vad som bör noteras är att undersökningen bara omfattar två kristna skolor, trots att de i antal är i klar majoritet, men fem muslimska skolor.

av de olika inriktningarna. Några av de positiva sakerna man pekar på är att de konfessionella skolorna erbjuder en trygg miljö, med kulturell och religiös förståelse för de barn som i kommunala skolor kan känna sig utsatta på grund av sin religionstillhörighet.¹⁶² Barnen får också kunskaper om sin kulturella och religiösa bakgrund. Skolorna, med undantag för de muslimska, verkar också ha högre ambitioner vad gäller sin undervisning. Det viktigaste motivet bakom föräldrarnas skolval var i samtliga fall skolans särskilda profil. Något som skiljde eleverna på de kristna skolorna från elever från andra skolor var att de, nästan mer än sina föräldrar, framhöll att den kristna profilen var mycket viktig.¹⁶³ De tenderade att se skolvalet som ett avståndstagande mot det sekulariserade samhället och den sekulariserade kommunala skolan. Skolverket skriver att de kristna skolorna i vissa delar visar upp ett avskärmande mot omvärlden eftersom eleverna "ansåg att deras kristna tro skapade en klyfta mellan dem själva och andra icke troende."¹⁶⁴ Skolverket konstaterar att skolvalet i sig inte är det "som skapar denna avskärmade attityd bland eleverna, men det ger dem däremot en miljö i vilken de kan vidmakthålla den".¹⁶⁵ Generellt visade undersökningen att det finns en tendens hos de konfessionella skolorna att ge en mer fundamentalistisk tolkning av religiösa spörsmål än vad ett genomsnitt av föräldrarna själva lever efter, eller kanske eftersträvar. Vilken betydelse detta fenomen kan tänkas få i längden anser Skolverket dock vara svårt att bedöma.¹⁶⁶

Skolverkets sammanfattande bedömning ger två bilder av de konfessionella skolorna. Den ena bilden var att många skolor försöker ge sina elever någonting *utöver* det som en kommunal skola skulle kunna ge, till exempel ett språk eller djupare insikt om sin religion. Det här "tillskottet" fick dock inte påverka undervisningen i andra ämnen. Den andra bilden var av skolor som hade *ytterligare* syften än att bara förmedla en god utbildning.¹⁶⁷ Föräldrarna som valt dessa skolor hade inte gjort valet utifrån utbildningens kvalitet utan på grundval av andra kriterier som främst var relaterade till skolans sociala och kulturella miljö. Denna delade bild av "motiven" bakom skolvalet är det som Skolverket ser som ett av kärnproblemen i analysen av eventuella segregeringseffekter. Första bilden anses inte utgöra något problem, däremot utgör den andra bilden det, bland annat utifrån likvärdighetsprincipen. Eftersom det i fristående skolor inte finns samma möjlighet till samhällelig insyn blir det svårare att garantera en likvärdig utbildning för elever som väljer en fristående utbildning.¹⁶⁸ Detta gäller framförallt när, som Skolverket skriver, "... *detta inte är en prioriterad fråga för deras föräldrar - eller ens för skolan*".¹⁶⁹ Skolverket anser därför att samhället, det vill säga stat och kommun, måste utöva sin kontroll av

¹⁶² Skolverket 1997 se exempelvis s 2 och 14

¹⁶³ Ibid. s. 14 och 29

¹⁶⁴ Ibid. s. 22

¹⁶⁵ Ibid.

¹⁶⁶ Ibid. s. 15 I utredningen har man framförallt sett denna tendens hos en judisk skola samt hos de muslimska/arabiska.

¹⁶⁷ Det här fenomenet har även Hans Ingvar Roth skrivit i om, se (Roth, 2001 s.158-160)

¹⁶⁸ Ibid. s. 22-23

¹⁶⁹ Ibid. s. 23

skolorna ”utifrån ett medvetet förhållningssätt till de olika motiv och syften som ligger till grund för olika familjers skolval”.¹⁷⁰

Skolverkets slutsats är emellertid att undersökningen inte kan ”visa på några akuta eller uppenbart negativa effekter senare i livet för de elever som går på en fristående skola med inriktning mot en avgränsad grupp i samhället.” Man medger att det finns en del frågetecken och inslag som på sikt kan skapa problem men anser att det också finns mycket positivt. En förutsättning är dock att det går att förena synen på den gemensamma värdegrunden, med de trosinslag som ”bevisligen finns på dessa skolor”.¹⁷¹ Skolverkets slutsats är att det inte finns några så tydliga problem att det krävs en omedelbar förändring av regelverket.

4.3.2 Kristna konfessionella skolor och skolans värdegrund

År 2003 beslutade regeringen att ge Skolverket i uppdrag att göra en särskild inspektion av fristående skolor med konfessionell inriktning eller motsvarande (Skolverket 2004).¹⁷² Skolverket skulle särskilt granska hur skolorna ”lever upp till skollagens krav på att verksamheten skall vara förenlig med de allmänna mål och den värdegrund som gäller för utbildningen inom det offentliga skolväsendet”.¹⁷³ Skolverket fann att det vid samtliga skolor fanns utrymme för förbättringar. Två tredjedelar av skolorna fick förläggande medan en tredjedel av skolorna har fått fortsatt godkännande och rätt till bidrag. Skolverket har dock inte kunnat se några generella problem vad gäller kravet på att skolans verksamhet skall vara förenlig med de allmänna målen och den värdegrund som gäller. Det fanns heller inga indikationer på att sakligheten och allsidigheten var åsidosatt.¹⁷⁴ De allvarigare problemen gällde istället Skolverkets möjligheter att genomföra sin inspektion samt skolornas system för styrning, ledning och kvalitetssäkring.¹⁷⁵ Många fristående konfessionella skolor är små skolor med en nära relation mellan huvudledning, skolledning, lärare, föräldrar och elever. Detta kan enligt Skolverket ge både positiva och negativa effekter. De positiva effekterna är att det skapar en lugn och trygg miljö för barnen.

¹⁷⁰ Skolverket 1997 s. 23

¹⁷¹ Ibid. s. 22-23

¹⁷² Regeringsbeslut den 13 juni 2003 (U2003/2369/S), Beslutet togs bl.a. med anledning av att TV-programmet Dokument Inifrån visat på allvarliga missförhållanden i några av de konfessionella skolorna. Skolverkets rapport 2004, *Inspektion av fristående skolor med konfessionell inriktning eller motsvarande*

¹⁷³ Skolverket 2004 s. 6. Skolverket inspektion omfattade 25 fristående grundskolor av vilka 19 skolor betecknats konfessionella av huvudmannen; 13 kristna, 4 islamiska och 2 judiska. Övriga 6 hade en inriktning eller profil som gjorde att Skolverket ansåg att de borde ingå i inspektionen. Inspektionen innehöll granskning av dokument, intervjuer med berörda grupper på skolan, observationer och frågeenkäter. Alla besök på skolan gjordes oanmälda. Skolverket 2004. s. 2 och 9ff

¹⁷⁴ Ibid. s. 20 ff. Det fanns visserligen exempel på skrivningar i några av skolan styrdokument som inte var förenliga med de uppställda kraven, men i den faktiska verksamheten fanns det dock inget att anmärka på. Ibid. s. 25

¹⁷⁵ Ibid. s. 32

De negativa effekterna är att den nära relation som ofta finns mellan alla inblandade gör det svårt att få till stånd en kritisk granskning av skolans verksamhet. Ett annat problem är att rektorn och lärarna kan utsättas för påtryckningar från föräldrarna av olika slag.¹⁷⁶ Skolverket skriver:

”I inspektionen har flera exempel framkommit på försök från föräldrarna att påverka de professionella i skolan att bedriva en verksamhet som knappast skulle vara förenlig med de allmänna mål och den värdegrund som skolan skall svara mot. Det finns i sådana situationer en risk att skolan för att få nöjda föräldrar tillmötesgår sådana krav. När det gäller en liten skola kan det dessutom handla om skolans överlevnad. Det är inte självklart att föräldrarnas bild av en bra skola överrensstämmer med vad skollagen och läroplanen föreskriver.”¹⁷⁷ I sådana situationer ställs det stora krav på rektorns integritet och professionalitet.¹⁷⁸

I Skolverkets uppdrag ingick också att komma med vissa förslag på skarpare rutiner vid tillståndsprovning och inspektion av fristående skolor.¹⁷⁹ Några av då åtgärder som föreslås är exempelvis skärpningar för att bedöma den sökandes förmåga och förutsättningar för att driva en fristående skola samt att noggrannare beakta skolornas förutsättningar att ge eleverna goda kunskaper. Huvudmannen bör ha kunskap om vad som lagligen krävs för att bedriva en fristående skola samt en vilja att leva upp till den värdegrund och de allmänna mål som gäller för offentliga skolor.¹⁸⁰ Granskningen av fristående skolor kommer än mer än tidigare att utgöra en kvalitetsbedömning av verksamheten samt innebära skärpningar för att kontrollera efterlevnaden av skollagens allmänna mål och värdegrund. Detta skall bland annat ske genom intervjuer och elevenkäter. Slutligen kommer Skolverket i högre utsträckning än tidigare att besöka skolan för att följa upp att förläggande av huvudmannen haft avsedd effekt, samt göra uppföljningsbesök vid nystartade fristående skolor. Skolverket har vidare i sin rapport föreslagit ett antal författningsändringar: Bland annat att en fristående skola *skall* vara skyldig att medverka och lämna den hjälp som behövs vid tillsynen.¹⁸¹ Om inte skolan iakttar denna skyldighet bör det vara möjligt att återkalla godkännandet eller rätten till bidrag. Vidare bör det vara möjligt att omgående stänga en fristående skola om allvarliga brister upptäckts. Det bör också enligt Skolverket prövas om skarpare krav skall ställas på rektorns kompetens i fristående skolor.¹⁸² En rektor bör vara skyldig att vara förtrogen med den dagliga skolverksamheten och att verka för att verksamheten utvecklas.¹⁸³ De nya kraven på rektorn är ett sätt att försöka

¹⁷⁶ Skolverket 2004 s. 31 och 36

¹⁷⁷ Ibid. s. 36

¹⁷⁸ Ibid. s. 36f

¹⁷⁹ Skolverket 2004a, *Skarpare rutiner vid tillståndsprovning och inspektion av fristående skolor*. Se närmare om uppdraget på sidan 5 i nämnda rapport.

¹⁸⁰ Ibid. se exempelvis s. 12ff

¹⁸¹ Ibid. bl.a. s. 19 och 25. Anledningen härtill är att huvudmän och skolstyrelser vid vissa fristående skolor motverkat och försvårat den särskilda tillsynen.

¹⁸² Ibid. s. 22 och 27

¹⁸³ Skälet härtill är att rektorn i vissa mindre skolor haft sin skolledaruppgift endast som en bisyssla samt att det ibland även varit oklart vilket ansvar som funnits mellan en religiös församling respektive en skola.

öka fristående skolors professionalisering.¹⁸⁴ I rapporten tar man också upp att elevernas välbefinnande och utveckling samt skolans psykosociala klimat bör utredas. Skolsköterskan och annan elevvårdspersonal har vid en sådan bedömning centrala funktioner och kommer därför att vara föremål för intervju under Skolverkets inspektion. Skolverket noterar emellertid att det på många fristående skolor förekommer att rektorn, lärare och övrig personal även är förälder eller vårdnadshavare till något eller några av barnen. Personalen har därmed *dubbla roller*, vilket måste vägas in i bedömningen av de uppgifter de lämnar vid intervjun. Vidare skall kontrolleras att den fristående skolan och personalen vid skolan uppfyller sin anmälningsskyldighet enligt 14 kapitlet socialtjänstlagen, i de fall de får kännedom om att något barn far illa.¹⁸⁵

¹⁸⁴ (Mannerfelt, 2005 s. 27)

¹⁸⁵ Skolverket 2004a s. 28

5 Religionsfriheten

I artikel 18 i UDHR och i artikel 18 i ICCPR står att var och en har rätt till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet.¹⁸⁶ Religionsfriheten innefattar frihet att bekänna sig till eller anta en religion eller en trosuppfattning efter eget val och frihet att ensam eller i gemenskap med andra, offentligen eller enskilt, utöva sin religion eller trosuppfattning genom gudstjänst, iakttagande av religiösa sedvänjor, andaktsutövning eller undervisning. Artikel 9 i Europakonventionen har en liknande lydelse.

Enligt artikel 18 (2) ICCPR får ingen utsättas för tvång som kan inskränka hans eller hennes frihet att bekänna sig till eller anta en religion eller en trosuppfattning.¹⁸⁷ Lydelsen *bekänna sig till* eller *anta* en religion (to have or to adopt) innebär ett skydd för individens rätt att byta religion samt ett skydd mot ”ivriga proselyter” (zealous proselytizers) och missionärer.¹⁸⁸ Artikel 18 skyddar både religiösa som icke religiösa livsåskådningar och dess tillämpningsområde innefattar även icke-traditionella religioner. Alla religioner och trosuppfattningar skall därmed behandlas lika, oavsett om religionen är nyetablerad eller representerar en religiös minoritet.¹⁸⁹

Det är emellertid en viss skillnad mellan rätten att tro och rätten att *utöva* sin religion. Rätten att tro är villkorlös, dvs. det finns inga restriktioner med avseende på tanke- och samvetsfriheten samt rätten att anta eller bekänna sig till en religion.¹⁹⁰ I enlighet med artikel 20 i ICCPR skall emellertid all propaganda till förmån för krig samt allt främjande av nationalhat, rashat eller religiöst hat, som innebär uppvigling till diskriminering, fiendskap eller våld, vara i lag förbjudet.¹⁹¹ Rätten att utöva sin religion eller tro individuellt eller ensam kan komma till uttryck på många olika sätt, till exempel genom iakttagande av religiösa sedvänjor, andaktsövning och undervisning liksom att bära vissa speciella kläder och iaktta matrestriktioner.¹⁹² Enligt artikel 18(3) i ICCPR får friheten att utöva sin religion eller trosuppfattning endast underkastas de inskränkningar som är angivna i lag och som är nödvändiga för att skydda den allmänna säkerheten, ordningen, folkhälsan eller sedligheten eller andras grundläggande rättigheter och friheter. En i stort sett

¹⁸⁶ Religionsfriheten är en fundamental mänsklig rättighet, så tillvida att den enligt artikel 4 inte är möjlig att göra inskränkningar från ens under allmänt nödläge som hotar nationens fortbestånd. Enda tillåtna inskränkningarna är de som anges i artikel 18(3).

¹⁸⁷ Rätten till tanke- och religionsfriheten är skyddad på samma sätt som åsikts- och yttrandefriheten som stadgas i artikel 19, vilket innebär frihet att utan ingripande och utan hänsyn till gränser, söka, mottaga och sprida upplysningar och tankar. (General Comment, CCPR/C/21/Rev.1/Add.4, para. 1)

¹⁸⁸ (Scheinin, 1999 . 383) I artikel 9 i Europakonventionen står det uttryckligen att religionsfriheten innefattar frihet att *byta* religion eller tro.

¹⁸⁹ General Comment, CCPR/C/21/Rev.1/Add.4, para. 2

¹⁹⁰ General Comment, CCPR/C/21/Rev.1/Add.4, para. 3

¹⁹¹ General Comment, CCPR/C/21/Rev.1/Add.4, para. 7

¹⁹² General Comment, CCPR/C/21/Rev.1/Add.4, para. 4, se också (Gunner, 2001 s. 122)

identisk lydelse finner vi i artikel 9(2) i Europakonventionen.¹⁹³ Kravet på laglighet är en följd av att inskränkningen måste vara förutsebar. När det gäller nödvändigheten i ett demokratiskt samhälle måste inskränkningen stå i *proportion* och vara *direkt relaterad* till det skyddade intresset. Det är emellertid upp till staten att göra en sådan värdering. När staten skall bedöma omfattningen (scope) av tillåtna inskränkningar bör den utgå från de rättigheter som är skyddade i konventionen samt rätten till icke-diskriminering.¹⁹⁴ Vidare skall artikel 18(3) tolkas restriktivt. FN:s mänskliga rättighetskommitté understryker att även om moralkonceptet (the moral concept) härstammar från många sociala, filosofiska och religiösa traditioner, måste inskränkningar av religionsfriheten på grund av moraliska skäl grunda sig på principer som inte härstammar från endast en tradition.¹⁹⁵ Därmed är det förbjudet för en stat som har en statsreligion eller en religion som en majoritet av befolkningen tillhör att diskriminera eller försvaga andra religioner eller icke troende inom landet, till exempel genom att införa särskilda restriktioner för just dem.¹⁹⁶ Europadomstolen har uttryckt det som att ”även om individens intressen måste underordnas gruppens intresse betyder inte det att majoritetens syn alltid måste vara rådande: en balans måste uppnås som försäkrar en rättvis behandling av minoriteter och undviker allt missbruk av en dominant position”.¹⁹⁷

Vilken typ av inskränkningar en stat har rätt att vidta har i ett flertal fall prövats av Europadomstolen bland annat i fallet *Manoussakis and Others v. Greece*. Fallet handlade om medlemmar av Jehovas vittnen som vid ett flertal tillfällen hade ansökt om tillstånd att använda en lokal för gudstjänstämål, utan att få något svar. När de ändå använde lokalen blev de åtalade och straffade. Europadomstolen konstaterade att Greklands lag om tillståndstvång är förenligt med konventionen, men bara om det handlar om en kontroll av huruvida de formella villkoren är uppfyllda. Däremot är det enligt artikel 9 förbjudet att göra en *skönsmässig* bedömning av värdet av en viss religionsutövning. Europadomstolen fann att staten behandlat samfund olika då den grekiska staten hade en tendens att uppställa stränga

¹⁹³ 9(2) Europakonventionen, ”Frihet att utöva sin religion eller tro får endast underkastas sådana inskränkningar som är föreskrivna i lag och som i ett demokratiskt samhälle är nödvändiga med hänsyn till den allmänna säkerheten eller till skydd för allmän ordning, hälsa eller moral eller till skydd för andra personers fri- och rättigheter.”

¹⁹⁴ Se artiklarna 2 och 3 samt diskrimineringsförbudet i artikel 26 i ICCPR.

Europadomstolen har uttryckt det på följande sätt; ”The Court has consistently held that a certain margin of appreciation is to be left to the Contracting States in assessing the existence and extent of the necessity of an interference, but this margin is subject to European supervision, embracing both the legislation and the decisions applying it, even those given by an independent court. The Court's task is to determine whether the measures taken at national level were justified in principle and proportionate.” *Kokkinakis v. Greece*, para. 47

¹⁹⁵ General Comment, CCPR/C/21/Rev.1/Add.4, para. 8, (Danelius, 2002 s. 302),

¹⁹⁶ General Comment, CCPR/C/21/Rev.1/Add.4, para. 9

¹⁹⁷ ”although individual interests must on occasion be subordinated to those of a group, democracy does not simply mean that the views of a majority must always prevail: a balance must be achieved which ensures the fair and proper treatment of minorities and avoids any abuse of a dominant position.” *Efstratiou v. Greece*, para. 28, med hänvisning till *Young, James and Webster v. the United Kingdom* judgment of 13 August 1981, Series A no. 44, p. 25, para. 63

eller prohibitiva villkor på icke-ortodoxa samfund och särskilt på Jehovas vittnen. Slutsatsen blev att den fällande domen hade haft en sådan direkt effekt på de klagandes religionsfrihet att det inte kunde anses vara proportionerligt i förhållande till det legitima syftet att skydda allmän ordning eller nödvändigt i ett demokratiskt samhälle. Europadomstolen ansåg därmed att det förelåg brott mot artikel 9. I fallet *Hoffmann v. Austria* var det en mamma som förvägrats vårdnaden om sitt barn med hänvisning till att hon var med i Jehovas vittne. I detta fall prövade domstolen om det förelåg ett brott mot artikel 9 i förening med artikel 14 i Europakonventionen och kom fram till att ”a distinction based essentially on a difference in religion alone is not acceptable.”¹⁹⁸

En annan fråga som varit uppe för avgörande i Europadomstolen är hur långt friheten att påverka andra i religiöst hänseende sträcker sig, så kallad mission eller proselytism. I fallet *Kokkinakis v. Greece* handlade det om en man som tillhörde Jehovas vittnen och som hade blivit åtalad och straffad för proselytism. Enligt Europadomstolen innefattar artikel 9 en rätt att påverka andra genom religiös förkunnelse. Domstolen gör emellertid en skillnad mellan att vittna (bearing Christian witness) och obehörig påverkan (improper proselytism).¹⁹⁹ Det senare kan handla om att erbjuda sociala eller materiella fördelar för att försöka vinna medlemmar till en församling, eller på ett otillbörligt sätt försöka utnyttja personer som befinner sig i en utsatt situation. Det kan även innefatta våld eller hjärntvätt. Generellt sätt är det en handling som inte är förenlig med andras rätt till tanke-, samvets- och religionsfrihet.²⁰⁰ Förbud mot den här typen av proselytism står således inte i strid med artikel 9. Europadomstolen konstaterade att det grekiska förbudet mot proselytism uppfyller kravet på förutsägbarhet men att grekiska domstolar inte lyckats bevisa att Kokkinakis hade försökt ”omvända” sin granne med *otillåtna medel*. Det var inte heller bevisat att den fällande domen var rättfärdigad av ett trängande socialt behov (pressing social need). Domen ansågs därmed vara en oproportionerlig inskränkning i rätten till religionsfrihet och inte heller nödvändig i ett demokratiskt samhälle för att skydda andras fri- och rättigheter. Således var det ett brott mot artikel 9.

I fallet *Larissis and others v. Greece* blev det en delvis annorlunda utgång. Där var frågan om tre flygofficerare som tillhörde pingstkyrkan (Pentecostal Church) hade gjort sig skyldiga till proselytism genom att försöka förmå dels civila, dels militärer som var underställda dem, att övergå till deras religion. Europadomstolen ansåg att officerarnas försök att omvända militärer i tjänsten var otillbörlig påverkan i och med militärernas underordnade ställning. Statens ingripande var därmed legitimt och proportionerligt i syfte att skydda andras fri- och rättigheter. De civila

¹⁹⁸ Hoffmann v. Austria, para. 36

¹⁹⁹ På svenska har ”improper proselytism” blivit översatt till obehörig eller otillbörlig påverkan. (Danelius, 2002 s. 303)

²⁰⁰ “It may (...) take the form of activities offering material or social advantages with a view to gaining new members for a Church or exerting improper pressure on people in distress or in need; it may even entail the use of violence or brainwashing; more generally, it is not compatible with respect for the freedom of thought, conscience and religion of others.” Kokkinakis v. Greece, para. 48

däremot hade inte varit under press på samma sätt som militärerna och därför kunde inte de anklagades handlande anses vara otillbörlig påverkan. Statens ingripande kunde således inte rättfärdigas i detta fall och var därför ett brott mot artikel 9.

Sammanfattningsvis kan man säga att religionsfriheten begränsas av lagen och av hänsyn till andra människors fri- och rättigheter. En olaglig eller brottslig handling skyddas inte av religionsfriheten. En handling förblir olaglig även med hänvisning till att en religiös uppfattning tillåter eller påbjuder en sådan handling. Likaså går en gräns för religionsfriheten vid andra människors rättigheter. Det är alltså inte tillåtet att i religionens namn kränka eller på annat sätt inkräkta på andra människors fri- och rättigheter. Ingen får heller utsättas för tvång som kan inskränka hans eller hennes frihet att bekänna sig till eller anta en tro eller religion efter eget val, eller friheten att inte ha en tro.²⁰¹

5.1 Barnets rätt till religionsfrihet

Barnets rätt till religionsfrihet är något som det talas relativt lite om. Det är först i och med barnkonventionen som barnets självständiga rätt till religionsfrihet har blivit uppmärksammat. Enligt artikel 14(1) i barnkonventionen skall konventionsstaterna *respektera* barnets rätt till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet. Hur långt den här rättigheten sträcker sig är dock lite oklart. Det råder viss osäkerhet om hur man skall tolka staternas skyldighet att *respektera*. Frågan är om det föreskriver en negativ skyldighet till non-interference, vilket i så fall skulle exkludera staternas positiva skyldighet att skydda och främja, eller om det skall ges en vidare mening som även skulle innefatta ett visst mått av positiv skyldighet. FN:s barnkommitté verkar emellertid ha tagit ställning för att stater är skyldiga att vidta åtgärder för att främja (ensure) barns rätt till religionsfrihet.²⁰² Enligt andra stycket i artikel 14 skall konventionsstaterna respektera föräldrarnas och, i förekommande fall, vårdnadshavarens rättigheter och skyldigheter att ge barnet *ledning* då det utövar sin rätt på ett sätt som är förenligt med barnets fortlöpande utveckling.²⁰³ Det kan tolkas som att barnet ofta förväntas ha samma övertygelse som sina föräldrar.

Möjligheterna att inskränka barnets religionsfrihet regleras i artikel 14(3) och är i stort sett liknande den som finns i artikel 18 i ICCPR. Där står att ”barnets frihet att utöva sin religion eller tro får underkastas endast sådana inskränkningar som är föreskrivna i lag och som är nödvändiga för att skydda den allmänna säkerheten, ordningen, folkhälsan eller den allmänna sedligheten eller andra personers grundläggande fri- och rättigheter”. Särskilda inskränkningar i barnens rätt till religionsfrihet finner man även i artikel 5(5) i FN:s deklaration om avskaffandet av alla former av intolerans

²⁰¹ SOU 1998:113 s. 310-311, (Gunner, 2001 s.124)

²⁰² (Brems, 2006 s. 10)

²⁰³ (Brems, 2006 s. 31)

och diskriminering grundad på religion eller tro från 1981.²⁰⁴ Där står att: ”practices of a religion or beliefs in which a child is brought up must not be injurious to his physical or mental health or to his full development”. Denna formulering understryker skyddet av barnets hälsa och moral avseende deras rätt till samvets- och religionsfrihet. Den är också i överrensstämmelse med konventionsstaternas skyldigheter: för det första att till det yttersta av sin förmåga säkerställa barnets överlevnad och utveckling i artikel 6(2) i barnkonventionen och för det andra att vidta alla effektiva och lämpliga åtgärder i syfte att avskaffa traditionella sedvänjor som är skadliga för barns hälsa i artikel 24(3) i samma konvention.²⁰⁵

Enligt artikel 14 är det dock förbjudet att inskränka barnets rätt att gå med i en religiös sekt. Det finns en pågående debatt i ett flertal stater om att barn borde skyddas mot vad som kallas *skadliga sekter*. Det kan, enligt Brems, inte anses vara förenligt med religionsfriheten att införa särskilda restriktioner endast med anledning av att en grupp kvalificeras som sekt. Alla religioner skall behandlas lika, likaså barnets rätt att anta både traditionella och icke-traditionella religioner.²⁰⁶ (Jfr. avsnittet om nyandliga rörelser)

5.1.1 Barnets rätt till religionsfrihet i utbildningen

Som vi har sett har inte längre föräldrarna en exklusiv rätt att välja utbildning till sitt barn utifrån sin religiösa eller moraliska övertygelse utan barnet har numer en rätt att också få sin åsikt hörd vad gäller val av utbildning. Det har också konstaterats att vid en konflikt mellan föräldrarnas val och barnets bästa, så är det barnets bästa som skall föreligga (*prevail*).²⁰⁷ I artikel 5(1)(b) i Unescokonventionen står det uttryckligen att ”ingen person eller grupp av personer skall påtvingas en religiös fostran som inte överensstämmer med hans eller hennes övertygelse.” Denna mening skyddar inte bara barnet mot statlig indoktrinering utan kan också användas för att skydda barnet mot religiös undervisning.²⁰⁸ Staten behöver inte heller respektera föräldrarnas religiösa eller filosofiska övertygelse om det visar sig att föräldrarnas beslut kan äventyra barnets hälsa eller säkerhet.²⁰⁹

Något som inte har behandlats särskilt mycket vad gäller barnets rätt till utbildning är lärarnas betydelse för barnens undervisning i skolan. Lärarna är de som i nästan lika stor utsträckning som föräldrarna, har möjlighet att

²⁰⁴ “Declaration on the Elimination of All forms of Intolerance and of Discrimination based on Belief”

²⁰⁵ (Bueren, 1998 s. 162-163)

²⁰⁶ (Brems, 2006 s. 20)

²⁰⁷ (Tomasevski, 2006 s.29)

²⁰⁸ Fotnot 262 i (Verheyde, 2006 s. 49) Översättning hämtad från Skolverkets rapport nr 108 s. 9

²⁰⁹ 5(5) FN:s deklARATION om avskaffande av alla former av intolerans och diskriminering grundad på religion eller tro. (Bueren, 1998 s. 244)

påverka barnet. Därför borde det vara angeläget att kunna reglera lärarnas influenser på barnen i skolan. Katarina Tomasevski är en av få som har berört ämnet. Hon citerar Kanadas högsta domstol som har uttalat följande; ”teachers are the medium of the educational message; the younger their learners, the more vulnerable they are to teachers’ abuse of trust and influence.”²¹⁰ Tomasevski själv menar att “restrictions on the teachers are the greatest at the primary school level because young children are susceptible to proselytizing and/or indoctrination”.²¹¹ Det kan härmed anses angeläget att staten även skyddar barn från religiös indoktrinering i skolan, på samma sätt som föräldrar har rätt att skydda sina barn från statlig indoktrinering.

5.2 Religionsfriheten i svensk rätt

I Sverige är religionsfriheten skyddad genom regeringsformen (1974:152). Enligt 2:1(6) i regeringsformen är varje medborgare gentemot det allmänna tillförsäkrad religionsfrihet vilket innebär frihet att ensam eller tillsammans med andra utöva sin religion. Likaså är varje medborgare enligt 2:2 i regeringsformen ”gentemot det allmänna skyddad mot tvång att tillkännage sin åskådning i politiskt, religiöst, kulturellt eller annat hänseende och därjämte skyddad mot tvång att tillhöra ett trossamfund eller annan sammanslutning för åskådning”. Det handlar därmed om både en positiv rätt; rätten att utöva sin religion, och en negativ rätt; rätten att inte tillhöra ett trossamfund. Religionsfriheten kan inte begränsas och är i och med det en absolut rättighet.²¹² Religionsfriheten innefattar religiös övertygelse, att enskilt utöva religion, frihet att sprida och ta del av religiös förkunnelse, att anordna och delta i gudstjänster och att bilda och delta i religiösa sammanslutningar.²¹³ Även om var och en är fri att utöva sin religion finns det ändå vissa krav på att religionsutövningen inte stör samhällets lugn eller åstadkommer allmän förargelse. Om detta står uttryckligen i paragraf 1 i religionsfrihetslagen (1951:680).²¹⁴ Det innebär att inte bara brottsliga eller otillåtna beteenden utan även förargelseväckande beteenden hamnar utanför religionsfriheten. Det måste också göras en avvägning mellan intresset av en fri religionsutövning och andra intressen som väger tungt i det svenska samhället, exempelvis olaga diskriminering eller hets mot folkgrupp.²¹⁵

I Sverige är kyrkan skiljd från staten genom ett principbeslut som togs 1995. Bestämmelserna om grunderna i Svenska kyrkan finns i lagen om Svenska kyrkan (1998:1591). Allmänna bestämmelser om övriga trossamfund i Sverige finns i lagen om trossamfund (1998:1593). Ingen är skyldig att

²¹⁰ Citat från Canadian Supreme Court, *Ross v. New Brunswick School District No. 15*, 1996, S.C.R paras, 44-45 and 42-43 i (Tomasevski ,2006, s.79)

²¹¹ (Tomasevski ,2006, s.79)

²¹² SOU 1997:41, s. 13

²¹³ (Gunner, 2001 s. 120)

²¹⁴ Författningen är upphävd genom SFS 1998:1593 och ersatt med ”lagen om trossamfund”

²¹⁵ SOU 1998:113 s. 311-313

tillhöra något trossamfund. Enligt lagen kan barn som har fyllt 12 år inte inträda i eller utträda ur ett trossamfund utan eget samtycke.²¹⁶

5.2.1 Nyandliga rörelser

I Sverige, liksom på europeisk nivå, har det varit mycket diskussion kring religionsfriheten och dess gränser.²¹⁷ Det har ibland varit tveksamt vad som skall anses vara religion och vad som är att anse som icke-religiösa rörelser, samfund eller ideologier. Framför allt har det ansetts svårt att avgöra hur långt ett trossamfund får gå, exempelvis vilka metoder som får användas för att värva anhängare och utöva inflytande och kontroll över dem. Oftast brukar debatten gälla s.k. sekter eller manipulativa rörelser. Som vi har sett görs det i europarätten en skillnad mellan tillåten och otillåten proselytism eller värvning av medlemmar. Det är emellertid svårt att objektivt avgöra vad som är otillbörlig påverkan. Det uppstår också lätt en konflikt mellan vissa trosrörelsers önskan att å ena sidan ostört få utöva sin tro, och å andra sidan samhällets önskan att skydda enskilda - särskilt barn och unga - från en påverkan som kan anses otillbörlig.²¹⁸

År 1998 tillsatte regeringen en utredning *I God Tro – Samhället och nyandligheten* (1998:113). Syftet var att skaffa sig mer kunskap om sekters eventuella negativa påverkan på människor. Utredningen använder sig inte av begreppet sekt på grund av ordets negativa klang, utan av begreppet *nyandliga rörelser*.²¹⁹ Några tydliga drag hos en nyandlig rörelse är att rörelsen uppfattar sig som en elit med egna värderingar och sanningar som ofta går emot dem som råder i samhället. Rörelsen har alltid ett auktoritärt ledarskap, vanligtvis med en stark ledare som inte går att ifrågasätta. Det krävs dessutom total lydnad och engagemang av de underordnade medlemmarna vilkas liv är noggrant reglerade. Även kontakten med omvärlden regleras.²²⁰ Det som man i utredningen särskilt undersökte var nyandliga rörelsers hälsomässiga konsekvenser på människorna i deras verksamhet samt barnens situation i dessa rörelser.²²¹ Man diskuterade även begreppet *otillbörlig påverkan*.²²² Den huvudsakliga slutsatsen i utredningen är att det saknas kunskap, saklig forskning och information om nyandliga rörelser. Det finns dock tydliga indikationer på att vissa människor far illa i nyandliga rörelser. Utredningen anser att man framförallt måste öka kunskapen i samhället om nyandliga rörelser. En

²¹⁶ Paragrafer 2-4, Lagen om trossamfund

²¹⁷ Europaparlamentet samt flera europeiska länder, bl.a. Belgien, Frankrike och Tyskland har gjort statliga utredningar om "sekter" eller "nya religiösa rörelser".

²¹⁸ SOU 1998:113 s.309

²¹⁹ Anledningen är att många av de rörelser som utredningen avser har vuxit fram från mitten av 1960-talet och därmed anses vara "nya" rörelser. I Europaparlamentet används däremot begreppet "sekt." Ibid. s. 76

²²⁰ SOU 1998:113 s. 43 ff

²²¹ Utredningen bygger på uppgifter från forskare, tidigare rörelsemedlemmar, anhöriga till rörelsemedlemmar, företrädare för olika religiösa rörelser, nuvarande medlemmar och organisationer som kommit i kontakt med problem kring medlemskap i religiösa rörelser samt vårdpersonal. Information har även inhämtats utomlands.

²²² SOU 1998:113 s. 306 ff

bättre kunskap om hur otillbörlig påverkan och manipulation går till skulle kunna främjas genom att begreppet blir juridiskt accepterat.²²³

5.2.1.1 Barnen i nyandliga rörelser

Forskningen om barn i nyandliga rörelser är enligt utredningen väldigt bristfällig. Generellt framstår dock, såväl i enkät- som intervju svaren, barns och ungdomars problem (barn som vuxit upp inom nyandliga rörelser och sedan utträtt) som betydligt svårare, psykiska skador som djupare, och behandlingar som mera långvariga jämfört med vuxna. Barn och ungdomar som lever inom en rörelsemiljö och som lämnar en sådan uppväxtmiljö är särskilt utsatta. Flertalet intervjuade framhåller att det krävs betydligt bättre tillsyn från Skolverkets sida av de fristående skolorna som finns inom de religiösa rörelserna. Utredningen framhåller också att barn i nyandliga rörelser kan få det svårt i en vanlig skola om det uppstår konflikt mellan lärarna och föräldrarna.²²⁴ Några av de slutsatser som utredningen gör är följande.

- Det finns barn som far fysiskt och psykiskt illa i vissa nyandliga rörelser. Därför är det angeläget att barn som lever i slutna grupper skall ha samma form av stöd, skydd och rättigheter som andra barn. Men deras tillhörighet till olika samfund måste betraktas med respekt och kunskap.²²⁵
- Barnkompetensen måste stärkas i alla instanser som kommer i kontakt med auktoritära rörelser. Det finns en risk att personal med ansvar för barns villkor åsidosätter sin skyldighet att ta upp missförhållanden av rädsla för att kränka religionsfriheten.²²⁶

²²³ SOU 1998:113 s. 306ff

²²⁴ Ibid. s. 183ff och s. 215ff

²²⁵ Ibid. se särskilt s. 24

²²⁶ Ibid. se särskilt s. 170

6 Barnets bästa

Enligt artikel 24 i ICCPR skall varje barn utan åtskillnad på grund av ras, hudfärg, kön, språk, religion, nationell eller social härkomst, förmögenhet eller börd äga rätt till sådant skydd av sin familj, samhället och staten, som dess ställning som minderårig kräver. Att barnet behöver ett starkare skydd än en vuxen är en självklarhet. Nästan lika självklart är det att alla barn borde bli behandlade utifrån vad som är bäst för dem. Vad som är barnets bästa har dock visat sig vara svårt att definiera på grund av flera olika faktorer. Främst för att det är en fråga ställd utifrån ett barns perspektiv, men som besvaras utifrån den vuxnes perspektiv. Men också för att frågan kommer att besvaras olika utifrån olika kulturers föreställningar om vad som är bäst för barnet.²²⁷

6.1 Principen om barnets bästa

Principen om barnets bästa (the best interests of the child) hittar man i artikel 3(1) i barnkonventionen.²²⁸ Med barnets bästa menas att vid alla åtgärder som rör barn skall barnets bästa komma i främsta rummet, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, administrativa myndigheter, domstolar eller lagstiftande organ. Med *alla åtgärder* avses främst åtgärder som vidtas av det offentliga inom den rättsliga sfären och inkluderar både handling och *icke*-handling. Artikel 3(1) ger inte upphov till några rättigheter och skyldigheter utan är endast en *tolkningsprincip* som måste tas i beaktande vid alla beslut eller andra åtgärder som rör barn. Principen om barnets bästa kan också användas för att tolka och ge innehåll åt konventionens sakartiklar vilket ger artiklarna ytterligare en dimension.²²⁹ Det är emellertid osäkert om principen gäller även för åtgärder vidtagna av den privata sektorn, dvs. av juridiska personer och av individer. Vid barnkonventionens tillkomst fanns det förslag på att artikeln endast skulle omfatta beslut fattade av offentliga myndigheter genom tillägget ”all *official* actions concerning children”. Att det i den slutliga versionen bara står ”all actions” kan tolkas som att det är öppet för staterna att tillämpa artikeln även på åtgärder som vidtas av privatpersoner.²³⁰

Enligt artikel 5 i barnkonventionen skall konventionsstaterna respektera det ansvar och de rättigheter och skyldigheter som tillkommer föräldrar, vårdnadshavare eller andra personer som har ett lagligt ansvar för barnet, att på ett sätt som står i överensstämmelse med den *fortlöpande utvecklingen* av

²²⁷ (Freeman, 2007 s.2), SOU 1997:116 s. 64-65

²²⁸ Freeman beskriver principen om barnets bästa som en av barnkonventionens fyra viktigaste principer. De andra principerna är artikel 2, frihet från diskriminering, artikel 6, rätten till liv och artikel 12, rätten att bli hörd. (Freeman, 2007 s.1)

²²⁹ (Bueren, 1998 s. 46) (Freeman, 2007 s. 1)

²³⁰ SOU 1997:116, s. 62-63 Se också (Alston, 1994 s. 14-15)

barnets förmåga ge lämplig ledning och råd då barnet utövar de rättigheter som erkänns i denna konvention. Detta kan tolkas som att i takt med att barnet utvecklas får det också ökade rättigheter, vilket omvänt ger att föräldrarnas rättigheter minskar.²³¹ Det här innebär emellertid inte att det finns en ålder då barnets åsikter inte bör beaktas utan snarare att det måste göras en individuell bedömning av barnets mognad.²³²

Principen om barnets bästa kommer ursprungligen från princip 2 i FN:s deklaration om barnets rättigheter.²³³ Där står följande;

” The child shall enjoy special protection, and shall be given opportunities and facilities, by law and by other means, to enable him to develop physically, mentally, morally, spiritually and socially in a healthy and normal manner and in conditions of freedom and dignity. In the enactment of laws for this purpose, the best interests of the child shall be the paramount consideration.”

Med “paramount consideration” menas att barnets bästa är det som skall beaktas främst, det är således bestämmande (determinative).²³⁴ I den engelska versionen av barnkonventionen har man valt att i stället skriva ”a primary consideration”.²³⁵ Detta har blivit omdebatterat eftersom *a primary* betyder att principen om barnets bästa bara bör vara *en av* de primära övervägandena som skall beaktas och inte den primära.²³⁶ Barnets bästa är därmed inte det enda övergripande målet och inte heller ensamt utslagsgivande i alla situationer.²³⁷ Den svenska översättningen ” i främsta rummet” återspeglar dock inte originaltexten. Det är därför inte helt lätt att av den svenska versionen utläsa att det skall göras en avvägning mellan barnets bästa och andra intressen.²³⁸

Enligt FN kommittén för barnets rättigheter måste tolkningen av barnets bästa stå i överrensstämmelse med barnkonventionens anda. En sådan tolkning kan samtidigt *begränsas* av barnets rättigheter enligt barnkonventionen.²³⁹ Bueren har beskrivit det som att rättigheterna i barnkonventionen i detta fall kan spela en viktig roll som ”signposts by which the best interest of the child may be identified”.²⁴⁰

²³¹ (Bueren, 1998 s. 46), (Schiratzki, 2002 s. 27-28)

²³² (Bueren, 1998 s. 73)

²³³ ”Declaration of the Rights of the Child”

²³⁴ I SOU 1997:116 har man valt att översätta ”paramount” med ”övergripande, yttersta eller allt överskuggande.” se s. 63

²³⁵ ”Begreppet ”consideration” som betyder övervägande, hänsynstagande, beaktande har inte fått någon egentlig motsvarighet i den svenska översättningen där ”a primary consideration” har översatts till ”sätts i främsta rummet”. Med ordet ”consideration” betonas att barnets bästa i alla situationer som berör barn alltid skall övervägas.” SOU 1997:116 s.64

²³⁶ (Freeman, 2007 s. 25-26 och 60-64), (Parker, 1994 s. 27-28), (Alston, 1994 s. 12-13)

²³⁷ SOU 1997:116 s. 64

²³⁸ (Schiratzki, 2002 s. 28)

²³⁹ (Schiratzki, 2002 s. 29)

²⁴⁰ (Bueren, 1998 s. 48) Se också (Alston, 1994 s. 18-19)

Vad som ytterligare försvårar definitionen av vad som är barnets bästa eller i barnets intresse, är att det finns en skillnad mellan barnets *current interests*, det vill säga barnets nuvarande intresse, och barnets *future-oriented interests* vilket syftar på barnets framtida intresse.²⁴¹ Dessa två intressen kommer i konflikt med varandra eftersom man i en bedömning av barnets bästa måste ta ställning till vilket intresse som skall vara det avgörande. Ett dilemma som har beskrivits på ett bra sätt av Robert Mnookin;

*"The Conditions that make a person happy at age seven to ten may have adverse consequences at age thirty. Should the judge ask himself what decision will make the child happiest in the next year? Or at thirty? Or at seventy? Should the judge decide by thinking about what decision the child as an adult looking back would have wanted made? In this case, the preference problem is formidable, for how is the judge to compare "happiness" at one age with "happiness" at another age."*²⁴²

Det är givetvis omöjligt att veta vilka effekter ett beslut kommer ha på ett barn i det långa loppet och denna obestämbarhet (indeterminacy) ger en rättsosäkerhet. Obestämbarheten leder till stora regionala skillnader vad gäller tillämpningen och kommer dessutom bero av beslutsfattarens värderingar.²⁴³ Det finns också en risk att stater kommer försvara sina handlingar utifrån en kulturell position.²⁴⁴ Det faktum att barnkonventionen hänvisar till barnets bästa intresse och inte dess rättigheter gör det till ett brett begrepp som kommer att se olika ut i varje faktisk situation. Det innebär att det varken är praktiskt eller möjligt att ha en uttömmande lista på kärnfaktorer (core factors) som går att applicera på alla situationer. Det finns ändå vissa faktorer som räknas som viktigare än andra. Till dessa räknas enligt Bueren, barnets och familjemedlemmarnas åsikter, barnets tidsuppfattning (sense of time), behovet av kontinuitet, risken för skada och barnets behov. Viktigast av allt är dock att barnet får möjlighet att yttra sig och få sin åsikt hörd.²⁴⁵

Barnets möjlighet att påverka är något som den brittiske familjerätts-experten John Eekelaar kallar för *dynamic self-determinism* (dynamiskt självbestämmande). Enligt honom måste principen om barnets bästa lämna utrymme för barnet att själv bestämma vilka dess intressen är. Han förespråkar därför att man skall avgöra barnets bästa utifrån två metoder. Det ena är att beslutsfattaren gör en *objektiv bedömning* om vad som är barnets bästa, grundad på vetenskap och beprövad erfarenhet. Tillförlitligheten när det gäller denna metod kommer emellertid vara svår att bestämma då uppfattningar och erfarenheter kommer att förändras med tiden och innebära nya värderingar. Eekelaar föreslår därför att man skall

²⁴¹ (Freeman, 2007 s.3)

²⁴² (Freeman, 2007 s. 3), (Parker, 1994 s. 30) Citatet är taget från Robert Mnookin's "Child-Custody Adjudication: Judicial Functions in the Face of Indeterminacy", *Law and Contemporary Problems* (1975)

²⁴³ (Parker, 1994 s. 26-27)

²⁴⁴ (Bueren, 1998 s. 47)

²⁴⁵ (Bueren, 1998 s. 47) se också(Freeman, 2007 s. 27)

införa ytterligare ett element i beslutsprocessen där det berörda barnet tillåts ge uttryck för sin uppfattning om vad som är dess bästa, s.k. dynamiskt självbestämmande.²⁴⁶ Detta förutsätter dock att barnet vistas i en trygg miljö där det inte påverkas allt för mycket av någon vuxen. För att få det bästa underlaget för att kunna bestämma barnets bästa bör dessa metoder tillämpas parallellt.²⁴⁷ Eekelaar understryker dock att det dynamiska självbestämmandet inte betyder att beslutet skall överlåtas på barnet eller att barnets åsikt skall bli den bestämmande (determinative). Syftet är istället ”to establish the most propitious environment for the child further to develop the personality growing within him or her and in this way to fashion the outcome. It is for the adult to decide what that environment might be, and their responsibility to seek to realize it”.²⁴⁸ I slutändan är det således inte barnet som skall bestämma vad som är bäst för honom eller henne, utan det är upp till den vuxne att ta det beslutet. Det viktiga är att barnets intresse sätts i centrum.

6.1.1 Artiklarna 3(2) och 3(3) i barnkonventionen

I andra och tredje styckena i artikel 3 i barnkonventionen stadgas en skyldighet för konventionsstaterna att tillförsäkra barnet sådant skydd och sådan omvårdnad som behövs för dess välfärd, med hänsyn tagen till de rättigheter och skyldigheter som tillkommer dess föräldrar, vårdnadshavare eller andra personer som har lagligt ansvar för barnet. Det innebär att staten har en skyldighet att skydda barn i de fall då föräldrar eller andra personer som har lagligt ansvar för barnen, inte fullgör sina skyldigheter. Det innebär vidare en skyldighet för staterna att vidta lämpliga lagstiftnings- och administrativa åtgärder för att uppnå de här målen.²⁴⁹ För att kunna fullgöra dessa skyldigheter måste staten se till att den kontinuerligt får tillräcklig kunskap om de förhållanden som barn lever under. Konventionsstaterna är därmed också skyldiga att säkerställa att institutioner, tjänster och inrättningar som ansvarar för vård eller skydd av barn uppfyller vissa fastställda normer, särskilt vad gäller säkerhet, hälsa, personalens antal och lämplighet samt behörig tillsyn.²⁵⁰ Det måste med andra ord finnas informationsrutiner som fungerar så att berörda myndigheter får kännedom om att ett barns säkerhet är hotad så att myndigheterna snabbt kan vidta åtgärder för att skydda barnet.²⁵¹ Barnets rättighetskommitté understryker i sin allmänna kommentar nummer 5, att i många fall är det bara barnen själva som kan indikera om deras rättigheter ”are being fully recognized and

²⁴⁶ Att Eekelaar kallar det för ”dynamiskt” självbestämmande förklarar han med att ”the optimal course for a child cannot always be mapped out at the time of decision, and may need to be revised as the child grows up.” (Eekelaar, 1994 s. 42-49 och 58)

²⁴⁷ (Eekelaar, 1994 s. 42-49 och 58), SOU 1997:116 s. 69

²⁴⁸ (Eekelaar, 1994 s. 54) Jane Fortin har beskrivit det på ett annat sätt;

“a commitment to the concept of children’s rights does not prevent interventions to stop children making dangerous short-term choices, thereby protecting their potential for long-term autonomy.” Citat från (Freeman, 2007 s.7)

²⁴⁹ Artikel 3(2) i barnkonventionen

²⁵⁰ Artikel 3(3) i barnkonventionen

²⁵¹ SOU 1997:116 s. 74

realized”. Kommittén uppmuntrar i detta syfte intervjuer med barn för att bland annat ta reda på om barnens medborgerliga rättigheter respekteras i familjen och i skolan.²⁵²

6.2 Barnets bästa i europeisk rätt

Europeiska unionen har ingen lagstiftning som uttryckligen stadgar principen om barnets bästa. Principen har dock vid ett flertal fall varit föremål för diskussion i Europadomstolen och då i en majoritet av fallen i samband med att artikel 8 i Europakonventionen varit föremål för prövning.²⁵³ Artikel 8 i Europakonventionen behandlar rätten till skydd för privat- och familjeliv. I första paragrafen anges att var och en har rätt till skydd för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens. Principen om barnets bästa framgår emellertid av andra paragrafen, som innehåller ett förbud för offentlig myndighet att ingripa (interfere) i denna rättighet annat än med stöd av lag och om det i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt bland annat till skydd för hälsa eller moral eller till skydd för andra personers fri- och rättigheter.

Europadomstolen har i fallet *Yousef v. The Netherlands* tolkat artikel 8(2) och principen om barnets bästa på följande sätt ”in judicial decisions where the rights under Article 8 of parents and those of a child is at stake, the child’s rights must be the paramount consideration. If any balancing of interests is necessary, the interests of the child must prevail”.²⁵⁴ Domstolens synsätt sammanfaller här med folkrätten men med den skillnaden att den ger barnet en förstärkt rätt eftersom man pratar om *paramount consideration* och inte *a primary consideration*. Traditionellt sett har det funnits en väldigt stor respekt för rätten till privat- och familjeliv, och ingripande har bara varit tillåten på särskilda grunder. Detta förhållningssätt håller emellertid på att förändras och idag kan statligt ingripande i familjelivet rättfärdigas med att vara barnets bästa enligt artikel 8(2).²⁵⁵ Det är tydligt i fallet *Johansen v. Norway*, där domstolen åter igen underströk att det vid en värdering av olika intressen var viktigt att ta hänsyn till barnets intressen, vilka, ”depending on their nature and seriousness, may override those of the parent”.²⁵⁶ Domstolen ansåg att ”the parent cannot be entitled under artikel 8 of the Convention to have such measures taken as would harm the child’s health and development.”²⁵⁷ Likaså ansåg domstolen i fallet *Olsson v. Sweden* att “the interests as well as the rights and freedoms of all concerned must be taken into account, notably the children’s interests and their rights under Article 8 of the Convention”.²⁵⁸ Sammanfattningsvis kan sägas att utvidgningen av begreppet familj har uppmuntrat en utveckling där det är

²⁵² General Comment, CRC/GC/2003/5, para. 50

²⁵³ (Breen, 2002 s. 245)

²⁵⁴ *Yousef v. The Netherlands*, para. 73

²⁵⁵ (Breen, 2002 s. 249)

²⁵⁶ *Johansen v. Norway*, para. 78

²⁵⁷ *Ibid.*

²⁵⁸ *Olsson v. Sweden (No2)*, para. 90

mindre fokus på föräldrars rättigheter och familjens självständighet, och istället mer fokus på barnens bästa.²⁵⁹

6.3 Barnets bästa i Sverige

Det var i och med 1949 års Föräldrabalk som principen om barnets bästa på allvar fick fäste i Sverige.²⁶⁰ Principen om barnets bästa finns uttryckligen stadgad på flera ställen i föräldrabalken, bl.a. i kapitel 6 paragraf 2.a där det står att ”*barnets bästa* skall vara avgörande för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge.” Enligt samma paragraf skall det vid en sådan bedömning fästas särskilt avseende vid ”*risken* för att barnet utsätts för övergrepp (...) eller annars far illa (...) och *barnets behov* av nära och god kontakt med båda föräldrarna.” I sista meningen står vidare att ”hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av *barnets ålder och mognad*”. Förutom i föräldrabalken beaktas barnets bästa numera också i socialtjänstlagen (2001:453), namnlagen (1963:521) och utlänningslagen (2005:716).

Det finns inte heller i svensk lag någon egentlig definition på barnets bästa utan barnets bästa handlar istället om att utgå från det enskilda barnets behov och förutsättningar. Barnets bästa är således ett relativt begrepp.²⁶¹ Likaså är barnets *behov* ett relativt begrepp. Barnrättskommittén har emellertid i sitt betänkande SOU 1996:117 ansett att de grundläggande behov som bör beaktas vid tolkningen av barnets bästa är;

- barnets behov av omvårdnad och skydd,
- barnets behov av sina föräldrar och
- att barnet behöver respekt för sin integritet²⁶²

Inom svensk rätt finns det olika tolkningar av barnets bästa, vilket förklaras med att förståelsen för barnets bästa varierar beroende på rättsområde. Barnrättskommittén har föreslagit en tolkning i linje med Eekelaars där man använder sig av ett *objektivt perspektiv*, dvs. bedömningar av barnets bästa grundade på vetenskap och beprövad erfarenhet, samt ett *subjektivt perspektiv* där barnet självt skall få uttrycka vad det anser bäst, vilket enligt dem är en önskvärd metod.²⁶³ Viktigt att understryka i det här avseendet är att barnets åsikter naturligtvis skall beaktas i förhållande till barnets ålder och mognad.²⁶⁴ Som ovan redogjorts för skall barnets bästa enligt artikel 3 i barnkonventionen alltid *beaktas* utan att för den skull i varje enskilt fall vara utslagsgivande. Det innebär att även inom svensk rätt kan ett beslut innehålla två ställningstaganden, dels en bedömning av vad som faktiskt anses *vara* barnets bästa, dels en avvägning mot andra intressen.²⁶⁵ Däremot

²⁵⁹ (Breen, 2002 s. 250)

²⁶⁰ (Schiratzki, 2002 s. 13-17)

²⁶¹ (Barnombudsmannen, 2001 s. 64)

²⁶² (SOU 1997:116 s. 70-71) med hänvisning till deras delrapport ”Barnkonventionen och utlänningslagen” (SOU 1996:115)

²⁶³ (SOU 1997:116 s. 70)

²⁶⁴ (Barnombudsmannen, 2001 s. 68)

²⁶⁵ (SOU 1997:116 s. 71)

krävs det, i de fall då man låter andra intressen väga tyngre, att den beslutsfattande myndigheten kan visa att en sammanvägning av relevanta intressen i det enskilda fallet har gjorts. Besluten måste även ha ett *barnperspektiv*, dvs. beslutande myndighet måste så långt som möjligt försäkra sig om att barnets bästa finns med och har redovisats i beslutsprocessen.²⁶⁶ Enligt Barnrättskommittén innebär ett barnperspektiv att man sätter sig in i och försöker förstå barns eller ungdomars situation, i den meningen att man lyssnar till barnet och respekterar det som en individ med egna rättigheter och uppfattningar. Förståelsen är vidare central och en förutsättning för att kunna vidta åtgärder för barnets bästa. Barnrättskommittén delar emellertid Eekelaars uppfattning att ett barnperspektiv inte betyder att barnet alltid kan få sin vilja igenom. I slutändan är det den vuxne som utifrån ett vuxet perspektiv, kunskaper och erfarenheter måste fatta beslut och ta ansvar för beslutet.²⁶⁷ I de fall där principen om barnets bästa inte uttryckligen används i lagen kan den ändå vara *vägledande* vid beslutet.²⁶⁸

Delvis som en följd av detta har FN:s barnkommitté rekommenderat alla konventionsstater att göra så kallad barnkonsekvensanalyser (Child Impact Assessments eller Child Impact Analyses) i alla beslut som rör barn. Tanken är att varje beslutande myndighet skall analysera vad olika beslut får för konsekvenser för barn, och samtidigt kunna visa att barnets bästa har beaktats i beslutsfattandet.²⁶⁹ En barnkonsekvensanalys kan se lite olika ut beroende på inom vilken verksamhet ett beslut skall tas, men utgångspunkten är att den skall grundas på den kunskap om barns behov, utveckling och intressen som finns inom det aktuella området.²⁷⁰

²⁶⁶ (SOU 1997:116 s.18)

²⁶⁷ (SOU 1997:116 s. 72- 73)

²⁶⁸ (Barnombudsmannen, 2001 s. 69) T.ex. 4:6 Föräldrabalken, ansökan om adoption får bifallas endast om den är *till fördel* för barnet.

²⁶⁹ (Barnombudsmannen, 2001 s. 51), SOU 1997:116 s. 72

²⁷⁰ (Barnombudsmannen , 2001 s. 53-58)

7 Analys

Jag kommer i min analys att utifrån ett folkrättsligt perspektiv undersöka förhållandet mellan individens frihet och statens skyldigheter när det gäller barnets rätt till grundutbildning. Det gäller således att finna en balans mellan barnets rätt till grundutbildning, föräldrarnas rätt att välja utbildning i enlighet med sin religiösa övertygelse och statens skyldighet att säkerställa barnets rätt till grundutbildning enligt de krav som ställs upp av folkrätten. Jag kommer även att väga in föräldrarnas och barnets rätt till religionsfrihet. Jag hoppas på detta sätt att kunna ta ställning till de fristående skolornas förenlighet med folkrätten.

7.1 Vad gäller för barnets rätt till grundutbildning?

Rätten till utbildning är en fundamental rättighet som skall tillförsäkras alla barn utan åtskillnad. Det är föräldrarna som har det primära ansvaret för barnets utbildning. Eftersom utbildning inte bara är en rättighet utan samtidigt en skyldighet är emellertid föräldrarna förbjudna att förhindra eller inskränka denna rättighet. Med kravet på obligatorisk och kostnadsfri undervisning följer olika typer av statliga skyldigheter. Statens huvudsakliga uppgift är främst att skydda och främja alla barns grundutbildning, antingen genom att upprätta egna utbildningsinstitutioner eller genom att överlåta utbildningen till privata alternativ. Staten är vidare skyldig att se till att utbildningen uppfyller de folkrättsliga kraven på likvärdighet samt att den svarar mot de uppställda målen. Enligt artikel 29 a i barnkonventionen skall undervisningen utveckla barnets fulla möjligheter i fråga om personlighet, anlag samt fysisk och pysisk förmåga. Det är det individuella barnets behov som skall stå i centrum och syftet är att den skall ge alla barn samma grundförutsättningar i livet. Även i svensk rätt ställs det krav på att utbildning skall vara likvärdig och att undervisningen skall utgå från det individuella barnets behov. Grundutbildningen handlar emellertid inte enbart om elevernas personliga utveckling utan staten har även ett intresse av att forma goda samhällsmedborgare. I barnkonventionen står det t.ex. att barnets utbildning skall syfta till att utveckla respekt för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna och i skollagen står det att målet med utbildningen är att främja elevernas utveckling till ansvars-kännande människor och samhällsmedlemmar. Vidare har skolan en viktig uppgift i att främja förståelse, tolerans och vänskap mellan folk samt att överbrygga intolerans och skapa förståelse och respekt både för barnets egen och för andras olika kulturer. Det handlar alltså om att barnen i skolan skall få med sig vissa grundläggande värderingar som dels ökar deras förmåga att leva ett tillfredsställande liv i samhället, dels lär dem att respektera andras fri- och rättigheter samt människans lika värde.

7.2 Vad säger lagen om rätten att välja en religiös utbildning?

Vad avser rätten att välja utbildning är den ett sätt att främja mångfalden i undervisningen samtidigt som den fungerar som ett skydd mot statlig indoktrinering. Den aktualiserar även principen om *non-interference* vilket innebär att staten måste respektera individens frihet att välja utbildning på ett icke-diskriminerande sätt. Utbildningens grundtanke är att till nästa generation överföra de värderingar och kunskaper som man själv håller högt. Detta betonas också i den svenska läroplanen där det uttryckligen står att skolan skall fungera som ett stöd i för familjerna i deras ansvar för barnens fostran och utveckling. Det talas också mycket om vikten av ett mångkulturellt samhälle vilket ytterligare talar för att det skall finnas utrymme för olika åsikter och värderingar. Allt detta sammantaget gör att det måste anses vara naturligt och helt i sin ordning att föräldrarna väljer utbildning åt sitt barn i enlighet med sin övertygelse. Frågan är hur det ovan sagda samtidigt kan vara förenligt med kravet på att alla barn skall fostras efter en gemensam värdegrund? Visserligen skall utbildningen vara ”saklig och pluralistisk”²⁷¹ men det är trots allt majoritetens värderingar som kommer att ligga till grund för undervisningen. I den svenska läroplanen står det till och med att undervisningen skall bedrivas i enlighet med ”kristen tradition och västerländsk humanism.”

Denna problematik aktualiseras på ett väldigt tydligt sätt när det gäller rätten till religiös utbildning eftersom den religiösa utbildningen ofta helt eller delvis grundar sig på värderingar som skiljer sig från majoritetens. Häri ligger också kärnan till problemet i min uppsats. Frågan är om föräldrarna borde ha fria händer att undervisa och utbilda sina barn utifrån sin religiösa övertygelse, eller om staten skall ha rätt att begränsa föräldrarnas rätt med motiveringen att alla barn bör ha samma kunskaper med sig ut i livet? Då det står helt klart att alla barn har rätt till en *likvärdig* grundutbildning är frågan vilka värderingar en sådan utbildning skall grunda sig på. Vem har egentligen rätt att avgöra vad som är den ”bästa” utbildningen och vilka som är de ”bästa” värderingarna för barnet? I detta fall får det ändå anses rimligt att luta sig mot de värderingar som är allmänt accepterade inom folkrätten. Inte minst värderingarna i barnkonventionen som är ratificerad av alla länder utom två. Bestämmelserna i barnkonventionen bör därför vara godtagbara rättesnören för vad som skall anses vara allmängiltiga värderingar. Icke-acceptabla värderingar bör omvänt vara värderingar som strider mot bestämmelserna i barnkonventionen eller som i övrigt inte är förenliga med mänskliga rättigheter. Detta synsätt har visat sig vara det rådande inom folkrätten, vilket medför att det i vissa fall är möjligt att rättfärdiga att den enskilda individens intresse får vika sig för majoritetens intressen. I stort sett identiska tankegångar ger regeringen uttryck för i förarbetena till skollagen.²⁷² Europadomstolen har också vid ett flertal

²⁷¹ Kjedsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark

²⁷² Prop. 1995/96:200

tillfällen slagit fast att vid konflikt mellan barnets rätt till utbildning och föräldrarnas rätt att välja utbildning i enlighet med sin filosofiska eller religiösa övertygelse skall barnets rätt gå före.²⁷³ Vid en sådan bedömning måste emellertid domstolen göra en objektiv bedömning och väga in flera olika faktorer.

Det kan alltså konstateras att föräldrarna inte har någon absolut rättighet att bestämma över sitt barns utbildning. Det är istället staten som utifrån folkrättsliga principer skall övervaka barnets utbildning och som därmed har den yttersta beslutanderätten. Detta har bl.a. slagits fast i det belgiska språkmålet, där domstolen understryker statens skyldighet att övervaka all utbildning. Enligt barnkonventionen har föräldrarnas rätt att bestämma sitt barns utbildning begränsats ytterligare till att bara vara en rätt att ge barnet lämplig vägledning och råd då barnet utövar sin rätt. Det måste vidare ske i överensstämmelse med barnets fortlöpande förmåga samt i enlighet med artikel 12 i konventionen. Enligt artikel 12 har barnet rätt att fritt uttrycka sina åsikter i beslut som rör honom eller henne. Detta sammantaget innebär en för barnet förstärkt position vad gäller valet av utbildning med en motsvarande försvagning av föräldrarnas roll.

7.3 Vilken skyldighet har staten att tillåta en religiös skola?

Som ovan konstaterats är staten, med vissa undantag, skyldig att respektera föräldrarnas val av utbildning. Likaså är staten enligt folkrätten skyldig att tillåta privata utbildningsalternativ. Däremot har staten rätt att ställa vissa på skolan på skolans verksamhet och på dess värdegrund. Enligt skollagen måste utbildningen exempelvis ge kunskaper och färdigheter som till ”art och nivå väsentligen motsvarar de kunskaper som grundskolan skall förmedla”. Detta är en följd av statens skyldighet att säkerställa barnets rätt till likvärdig utbildning. Därutöver är staten också skyldig att aktivt eliminera och förebygga diskriminering i utbildningen. Särskilda religiösa skolor som erbjuder undervisning i linje med föräldrarnas önskemål anses emellertid inte vara diskriminerade enligt Unescokonvention. Det är bara statliga skolor som inte får undervisa i någon särskild religion. Staten har vidare inte någon skyldighet att finansiera privata skolor, även om det kan anses skäligt med tanke på att rätten att etablera och driva en skola är svår att realisera utan statligt stöd. Väljer staten att ge bidrag måste den emellertid behandla alla privata skolor utifrån samma premisser och all eventuell särskiljande behandling måste grunda sig på objektiva och skäliga kriterier.²⁷⁴ Det får inte heller göras någon skillnad mellan olika religioner.

När det gäller svensk lagstiftning vad avser barns rätt till grundutbildning samt fristående skolors verksamhet och övervakning anser jag svensk rätt vara förenlig med folkrätten. Skolverket övervakar att de fristående

²⁷³ Casimiro and Cerveira Ferreira v. Luxembourg, Josef v. The Netherlands, m.fl.

²⁷⁴ G. and L. Lindgren et al. v. Sweden

skolornas undervisning svarar mot läroplanens allmänna mål och de värderingar som skall ligga till grund för all undervisning, samt att undervisningen är saklig och allsidig. Detta kan sägas vara helt i linje med FN:s barnkommittés förslag att varje stat skall upprätta en instans som kan övervaka eventuella brott mot värderingarna i artikel 29 i barnkonventionen. Vidare ställs det krav på t.ex. lärarnas kompetens och undervisningens kvalité vilket också faller under statens skyldigheter under folkrätten.²⁷⁵ I Sverige går man dessutom utöver vad som påbjuds i folkrätten genom att ge *samtliga* godkända fristående skolor rätt till bidrag. Systemet med bidrag har vidare den fördelen att det föranleder en viss statlig och kommunal kontroll. De fristående skolorna måste som ovan klargjorts, vara föremål för samma typ av tillsyn oavsett inriktning. De konfessionella fristående skolorna i Sverige har emellertid ett par gånger varit föremål för särskild granskning. Granskningarna har dock föranletts av misstankar om att skolornas verksamhet inte skulle leva upp till ställda krav. Eftersom staten har en skyldighet att övervaka skolornas utbildning kan jag inte se något hinder för staten att göra en utredning av de konfessionella skolornas verksamhet vid indikationer om att det finns eventuella brister. En religiös skola måste kunna utvärderas på samma sätt som andra fristående skolor. Vidare anser jag att de förslag som Skolverket har lagt fram på skarpare rutiner vid tillståndsprövning och inspektion av fristående skolor är rimliga och står i proportion till det syfte man vill uppnå, dvs. en likvärdig skola för alla. Eftersom förslagen är avsedda för samtliga fristående skolor är de förenliga med ickediskrimineringsprincipen. Enligt artiklarna 3(2) och 3(3) i barnkonventionen är staten dessutom skyldig att tillförsäkra barnet sådant skydd och omvårdnad som behövs för dess välfärd. För att kunna fullgöra dessa skyldigheter måste staten se till att den kontinuerligt får tillräcklig kunskap om de förhållanden som barnen lever under, vilket rättfärdigar kontroll av de fristående skolorna.

7.4 Vilken betydelse har religionsfriheten i sammanhanget?

Eftersom fokus ligger på rätten att välja en religiös utbildning, framförallt en kristen sådan, är religionsfriheten av väsentlig betydelse i avvägningen mellan individens friheter och statens skyldigheter. Det har konstaterats att rätten till tanke- och samvetsfrihet inte kan inskränkas, däremot rätten att utöva sin religion. Rätten att utöva sin religion kan dock bara underkastas de inskränkningar som är angivna i lag och som är nödvändiga för att skydda den allmänna säkerheten, ordningen, folkhälsan eller sedligheten eller andras grundläggande rättigheter och friheter. Inskränkningen måste vidare stå i proportion och vara direkt relaterat till det skyddade intresset. Staten, i detta fall Sverige, har ett visst utrymme att bestämma omfattningen av en inskränkning men i slutändan är det Europadomstolen som avgör inskränkningens legitimitet. Även vid en inskränkning skall icke-

²⁷⁵ Se exempelvis *Jordebo v. Sweden*

diskrimineringsprincipen beaktas, i och med att alla religioner, både traditionella och nyare, skall behandlas lika. Det får till exempel inte göras en *skönsmässig* bedömning av värdet av en viss religionsutövning utan en sådan bedömning skall grunda sig på objektiva kriterier. Religion i sig kan aldrig vara skäl nog för särbehandling. Vad gäller religionsfriheten i förening med rätten att välja utbildning skulle man kunna dra följande slutsatser utifrån Europadomstolens praxis: För det första får föräldrarnas religionsfrihet aldrig inskränka barnets rätt till utbildning. Utbildningen kan aldrig vara helt valfri utan måste uppnå en viss miniminivå som är fastställd av staten samt grunda sig på värderingarna i barnkonventionen. Detta innebär att om föräldrarna väljer en utbildning i enlighet med sin religiösa övertygelse och som i deras ögon är det bästa för barnet, kan staten ändå inskränka rätten att välja utbildning om den finner att den valda undervisningen inte motsvarar ovan nämnda krav. I detta fall har staten alltså rätt att göra inskränkningar i religionsfriheten till förmån för barnets rätt till utbildning. Inskränkningarna måste dock vara proportionerliga i förhållande till det skyddade intresset. För det andra har Europadomstolen konstaterat att föräldrarna har möjlighet att undervisa sitt barn i enlighet med sin religiösa övertygelse efter skoltid. Detta innebär att deras rätt att ge barnet den undervisning eller uppfostran som de önskar, härmed kan anses vara uppfylld. En tredje intressant iakttagelse som man kan göra från Europadomstolens praxis är det faktum att domstolen ser barnets rätt till utbildning som ett samhällsintresse och att det därmed är ett legitimt skäl för att inskränka religionsfriheten. Det har även konstaterats i fallet att en stat bara är skyldig att respektera en filosofisk eller religiös övertygelse som är acceptabel i ett demokratiskt samhälle.²⁷⁶ Detta innebär att en handling som inskränker andras fri- eller rättigheter eller som på annat sätt är olaglig eller brottslig inte skyddas av religionsfriheten och därför inte skall respekteras.

I fråga om rätten att välja utbildning och religionsfrihetens betydelse i sammanhanget är det inte bara statens möjligheter att inskränka föräldrarnas religionsfrihet som är av betydelse. Barnets rätt till religionsfrihet måste också beaktas. Ett argument som förts fram mot religiösa fristående skolor är att barnen själva inte har möjlighet att välja religion och det därmed föreligger brott mot barnets religionsfrihet. Eftersom religionsfrihet innebär både en rätt *till* och en rätt *från* att anta en religion anser man att även barn borde ha den valmöjligheten. Barnet har enligt artikel 14 i barnkonventionen rätt till religionsfrihet men med förbehållet att föräldrarna har rätt att ge barnet en viss ledning då det utövar sin rätt. Skall man se det realistiskt bör det också vara naturligt att barnet har samma religion som sina föräldrar, åtminstone tills det uppnår en viss ålder och mognad. Det bör dessutom vara det bästa för barnet att ha samma religion som sina föräldrar eftersom det annars lätt kan leda till konflikt. Att barnet uppfostras i föräldrarnas övertygelse, vare sig den är religiös, filosofisk eller ateistisk bör därför enligt ovan förda resonemang vara helt i sin ordning. Barnets religionsfrihet kommer därmed alltid till viss del vara begränsad, oavsett om barnet får religionsundervisning i skolan eller ej. Staten har dock rätt att ingripa om

²⁷⁶ Campbell and Cosans v. United Kingdom

religionsutövningen skulle vara skadlig för barnets fysiska eller mentala hälsa eller för hans eller hennes utveckling.

Det som man skulle kunna kritisera vad gäller undervisningen i de kristna fristående skolorna är istället *på vilket sätt* som den ges och inte att den ges. Även om det är tillåtet för konfessionella fristående skolor att undervisa i religion måste även den undervisningen hålla sig inom vissa ramar. Enligt artikel 29 i barnkonventionen skall undervisningen inte bara syfta till att utveckla barnet respekt för sin egen kulturella identitet utan även till kulturer som skiljer sig från barnets egen. Regeringen har i förarbetena till skollagen understrukit vikten av att alla elever skall få grundläggande kunskaper om trosuppfattningar och livsåskådningar och att andra trosuppfattningar än den egna därför skall behandlas sakligt och med respekt. En konfessionell fristående skola måste liksom andra fristående skolor vara öppen för skilda värderingar och uppfattningar. Detta menar jag är grundläggande för att de allmänna målen med utbildningen skall kunna uppnås. Skolans allmänna mål i förening med principen om barnens bästa syftar till att utveckla barnet till en välbalanserad person som är förmögen och fri att bestämma över sitt eget liv, vilket bara kan uppfyllas om barnet har möjlighet att göra egna val. En ensidig undervisning undergräver barnets valmöjligheter och det skulle eventuellt kunna jämföras med att inskränka barnets friheter, däribland religionsfriheten.

Det bör också göras en distinktion mellan religiös undervisning i skolan och religiös undervisning av föräldrarna i hemmet. Barn i grundskoleåldern är lätta att påverka vilket ställer stora krav på läraren. I Unescokonventionen står det att ingen får påtvingas en religiös fostran som inte överensstämmer med hans eller hennes fostran. Likaså finns det i regeringsformen ett skydd mot tvång att tillhöra ett trossamfund eller annan sammanslutning för åskådning. Detta anser jag måste respekteras även i en konfessionell fristående skola. Om man drar en parallell till fallet *Larissis v. Greece* där Europadomstolen gjorde bedömningen att en flygofficer gjort sig skyldig till otillbörlig påverkan genom att försöka förmå en militär i underordnad ställning att övergå till hans religion, så borde det även vara tillämpligt på förhållandet mellan en lärare och en elev, då eleven i allra högsta grad är i en underordnad ställning. Vidare har Europadomstolen i fallet *Kokkinakis v. Greece* gjort en skillnad mellan religiös förkunnelse och otillåten påverkan. Även här borde man kunna göra en jämförelse med barnens utsatta position i skolan, som ställer krav på lärarens förmåga att skilja på sin roll som lärare och på sin "roll" som troende. Undervisning, oavsett ämne, får aldrig vara indoktrinerande.

7.5 För och emot kristna fristående skolor?

Som jag nämnde i inledningen till uppsatsen har det på senare tid framförts kritik mot de konfessionella fristående skolorna. Kritiken har till stor del handlat om att de konfessionella skolornas verksamhet inte skulle nå upp till

de allmänna kraven eller att deras värdegrund skulle skilja sig från de värderingar som skall ligga till grund för all undervisning i Sverige. En annan kritik som framförts är att dessa skolor skulle verka segregerande. Det har redan slagits fast att det inte finns några möjligheter för staten att införa ett allmänt *förbud* för konfessionella skolor. Däremot har staten rätt att ställa vissa krav och att övervaka att de efterlevs. Om det visar sig att någon skola inte uppfyller de uppställda kraven har staten möjlighet att besluta om återkallande av godkännande och stängning. Det finns också en form av preventiv kontroll av skolornas verksamhet i och med att skolan måste ansöka om godkännande för att få starta.

Vid en analys av Skolverkets utredning *Barn mellan arv och framtid* från 1998, kan man konstatera att Skolverket fann både positiva och negativa sidor hos de konfessionella skolorna. Det som var övervägande positivt var att skolorna erbjöd en lugn och förstående miljö där barnen kände sig trygga. Barnen blev inte ifrågasatta eller mobbade på grund av sin tro och det fanns också en förståelse mellan skolpersonalen och föräldrarna. Barn från religiösa minoriteter i en statlig skola kan annars lätt hamna i en lojalitetskonflikt mellan föräldrarna och skolan om lärarna t.ex. ifrågasätter föräldrarnas val av religion. I Skolverkets senare utredning från 2004 framkom det emellertid att det även finns negativa sidor med den nära relationen mellan huvudledning, skolledning, lärare, föräldrar och elever. Eftersom alla känner varandra kan det vara svårt att göra en kritisk granskning av skolan och det finns även en risk att missförhållanden på skolan aldrig blir anmälda. Framförallt kan det saknas opartiska vuxna för barnen att vända sig till i och med att skolpersonalen kan ha dubbla roller och vara både lärare och förälder. Ett annat problem med de nära relationerna på skolan kan vara att skolledningen kan ha svårt att stå emot påtryckningar från föräldrarna. Skolverket noterar i sin rapport att det framkommit ”flera exempel på försök från föräldrarna att påverka de professionella i skolan att bedriva en verksamhet som knappast skulle vara förenlig med de allmänna mål och den värdegrund som skolan skall svara mot.” I det läget ställs det stora krav på rektorns integritet. Skolverkets förslag på skärpningar för att bedöma rektorns kompetens och huvudmannens kunskaper om vad som lagligen krävs för att bedriva en fristående skola samt hans vilja att leva upp till den värdegrund som gäller för fristående skolor ter sig därför som rimliga.

Om man studerar de konfessionella fristående skolorna ur ett segregationsperspektiv framkommer det i rapporten *Barn mellan arv och framtid* att barnen i kristna skolor, till skillnad från fristående skolor med andra konfessionella inriktningar, själva upplever sig segregerade. Det fanns också en tendens att de konfessionella skolorna blev mer fundamentalistiska än vad föräldrarna avsett. Enligt Europadomstolens praxis i fallet *Konrad v. Germany* är det inte önskvärt att det finns isolerade religiösa grupper i samhället. Ett av utbildningens främsta mål enligt barnkonventionen är att skapa förståelse och respekt mellan människor. Detta synsätt har även präglat den svenska läroplanen i vilken man understryker värdet av en kulturell mångfald i skolan. Ett ”vi och dom”- tänkande kan därför aldrig

vara acceptabelt. En religiös skola med en i stort sett homogen grupp av elever måste således anstränga sig i ännu högre grad än en ”vanlig skola” för att barnen skall integreras i det mångkulturella samhället. En annan synpunkt är att om föräldrarnas värderingar skiljer sig väsentligt från den allmänna läroplanens värdegrund, bör det anses särskilt viktigt att barnen inte blir isolerade i en miljö där sådana värderingar står oemotsagda. Skolverket skriver i *Barn mellan arv och framtid* att skolvalet inte är det som skapar den avskärmande attityden bland elever, men att den däremot ger dem ”en miljö i vilket de kan vidmakthålla den.” En sådan iakttagelse bör enligt min mening utredas närmare.

Skolverket fann att det fanns två typer av skolor, skolor som hade som mål att ge sina elever någonting *utöver* det som en kommunal skola skulle kunna ge, och skolor som hade ett *ytterligare syfte* än att bara förmedla en god utbildning. Det var huvudsakligen i den sist nämnda typen av skola som Skolverket fann segregande effekter. Om föräldrarnas val av utbildning inte är gjort utifrån en önskan att ge sitt barn en så god utbildning som möjligt, utan snarare med syftet att de vill avskärma barnen från resten av samhället, är staten skyldig att ingripa för att säkerställa barnets rätt. Jag tror att Skolverket har funnit själva kärnan i problemet med de konfessionella (kristna) fristående skolorna. Det är inte så mycket den konfessionella skolans inriktning som är problemet utan föräldrarnas motiv och syften med sitt val av skola. En tydlig indikation på att föräldrarna har dolda motiv med sitt val av skola bör enligt mig vara att föräldrarna inte vill att skolan skall granskas. Skolverkets tillsyn har ju som syfte att säkerställa en likvärdig utbildning och det borde ligga i alla föräldrars intresse att ge sitt barn en likvärdig och konkurrenskraftig utbildning.

Skolverket fann trots ovanstående anmärkningar inte några uppenbara eller akuta negativa effekter senare i livet för de elever som går på en fristående skola med inriktning mot en avgränsad grupp i samhället. Skolverket medger dock att det finns frågetecken och inslag som på sikt kan skapa problem. Inte heller finner verket i rapporten från 2004 några generella problem vad gäller kravet på att skolans verksamhet skall vara förenlig med de allmänna målen och den värdegrund som gäller. Det bör dock noteras att Skolverket samtidigt gör bedömningen att det behövs skarpere rutiner för tillståndsprovning och inspektion av fristående skolor samt medger att det funnits brister i den tidigare. Det kan således ifrågasättas om det tidigare underlaget för att bedöma en fristående skolas verksamhet varit tillräckligt.

Det kan vidare ifrågasättas om det finns tillräckliga kunskaper om de religiösa grupper som driver de kristna fristående skolorna vilka utgör en majoritet av alla konfessionella skolor i Sverige. Många gånger drivs de av kristna minoriteter som går under beteckningen trossamfund eller *nyandliga rörelser*. Av regeringens utredning *I God Tro - Samhället och nyandligheten* framgår det att man saknar kunskap och forskning om vilken påverkan de här rörelserna har på de människor som är med i deras verksamhet. Framförallt saknas det kunskap om hur barnen mår. I utredningen står det emellertid klart att det finns en risk att barnen inom de här slutna rörelserna

far psykiskt eller fysiskt illa. Denna risk måste bedömas vara avsevärt högre om barnen växer upp i en sluten miljö utan möjlighet till insyn. Utredningen konstaterar att det är angeläget att dessa barn har samma form av stöd, skydd och rättigheter som andra barn. Det är i huvudsak skolans uppgift att ge sådant stöd och skydd och det är viktigt att det tillgodoses på ett tillfredsställande sätt även i konfessionella skolor. Utredningen betonar också behovet av kunskap om slutna auktoritära rörelser samt vikten av att stärka barnkompetensen i alla instanser. Vidare noterar utredningen att religionsfriheten är en stark tradition och det finns en risk att myndigheter drar sig för att ingripa av rädsla för att kränka den. Med tanke på att barnets rätt till grundutbildning alltid skall premieras borde istället fokus vara att med alla stående medel skydda och främja denna rätt. Mångfalden bör tillgodoses genom att religionsfriheten respekteras i skolan och inte genom att tillåta segregerade grupper i samhället. Det är dock viktigt att inte glömma de positiva aspekterna med fristående skolor, som kan vara en trygghet för barn från minoriteter och stärka deras självkänsla. De skolor man måste komma åt är de som inte har som mål att ge barn den utbildning som de har rätt till utan har andra motiv. Skolverkets förslag att bland annat ställa högre krav på skolans rektor tror jag kan vara en del av lösningen.

7.6 Hur sätter man barnets bästa i främsta rummet?

Enligt principen om barnets bästa som kommer till uttryck i artikel 3 i barnkonventionen skall barnets bästa sättas i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn. Ovanstående resonemang om barnets rätt till utbildning skulle indirekt kunna härledas till principen om barnets bästa. I och med att man anser grundutbildningen vara så viktig för barnet följer också ett väldigt starkt statligt skydd. Ett skydd som skapats med barnets bästa för ögonen. Definitionen av principen om barnets bästa ger emellertid vid handen att barnets bästa inte enbart bör bestämmas utifrån vad vuxna anser vara bäst för barnet. Eekelaar har föreslagit att barnet själv måste få möjlighet att uttrycka vilka dess intressen är. Ett synsätt som även delas av barnrättskommittén. Detta innebär emellertid inte att barnets åsikt skall vara bestämmande, utan att det i kombination med den vuxnes objektiva bedömning skall leda fram till ett beslut som ger barnet de bästa förutsättningarna. Den objektiva bedömningen skall vidare grunda sig på vetenskap och beprövad erfarenhet. Om man skall tillämpa denna princip på barnen i kristna religiösa fristående skolor räcker det således inte att Skolverket gör en objektiv bedömning av skolans verksamhet. För att uppfylla kravet på att barnets bästa sätts i främsta rummet krävs det att även barnet ges utrymme att göra sin åsikt hörd.

Skolverket har föreslagit skärpningar för att kontrollera de fristående skolornas efterlevnad av skollagens allmänna mål vilket bland annat skall göras genom intervjuer och elevenkäter. Detta är helt i linje med FN:s barnkommittés förslag om hur man kan gå till väga för att skaffa sig

kunskap om barns förhållanden. Jag anser emellertid att Skolverkets saknar ett medvetet fokus på vad som är bäst för barnet. Att sätta barnets bästa i främsta rummet handlar inte bara om att se till barnets nuvarande situation. Tanken är att även barnets framtida förhållanden skall vägas in i bedömningen. Eftersom ett barn inte alltid förstår konsekvenserna av sina val är det upp till de vuxna att utifrån vetenskap och beprövad erfarenhet göra valet åt barnet, utan att för den skull glömma att det är *barnets* intresse som skall beaktas.²⁷⁷ Även om barnet själv tycker att det mår bäst av att gå i en skola som föräldrarna har valt, kanske det inte är det som skapar de bästa förutsättningarna för barnet inför framtiden. För att kunna göra en sådan bedömning med avseende på de kristna fristående skolorna är det avgörande att det finns tillförlitlig vetenskap och beprövad erfarenhet att utgå ifrån. Jag anser därför att det är viktigt att Skolverket skaffar sig kunskap om de kristna skolornas eventuella bakomliggande motiv och syften med sin undervisning. Skolverket har själv funnit att det finns två typer av konfessionella skolor. För att bättre bedöma vilken typ av skola man har att göra med tror jag att det även krävs bättre kunskaper om nyandliga rörelser. Inte minst för att kunna ta ställning till vilka barn som riskerar att bli isolerade utan någon form av skyddsnet. Det finns brister i statliga skolor också men där finns åtminstone ett nätverk av vuxna som kan fånga upp barn som far illa. Detta till skillnad från barn i vissa kristna skolor som är hänvisade till vuxna som lätt kan hamna i en intressekonflikt på grund av de nära relationerna mellan de inblandade. För att undvika detta krävs det inte bara kunskaper, ännu viktigare är en yttre objektiv tillsyn av skolans verksamhet. En effektiv kontroll är det bästa sättet att säkerställa att barnen får den utbildning de har rätt till och att den ges med barnets bästa i främsta rummet.

En viktig aspekt vid bedömningen av barnets bästa, är att det måste göras en samlad bedömning av barnets olika behov. Enligt förädrabalken skall det bland annat fästas särskilt avseende på barnets behov av en nära och god relation till sina föräldrar. Visserligen är utbildning en fundamental och viktig rätt för barnet men förhållandet till föräldrarna är minst lika avgörande för barnets utveckling. Staten bör därför i möjligaste mån respektera föräldrarnas ansvar för sina barn och undvika att försätta barnet i en situation där det tvingas ta ställning mellan sina föräldrar och samhällets intressen. Varje ingripande i föräldrarnas rätt bör därför övervägas noga och bara göras på objektiva grunder. Beslutsfattaren bör också försöka sätta sig in i barnets situation och använda ett s.k. barnperspektiv. Både barn och föräldrar skall vidare behandlas lika oavsett religion. Särskilt viktigt är det att barn inte diskrimineras på grund av sina föräldrars religion. Staten har emellertid det yttersta ansvaret att skydda barnets hälsa och moral och får därför inte åsidosätta sina skyldigheter av rädsla för att kränka religionsfriheten.

²⁷⁷ Se domstolens resonemang i fallet Konrad and Others v. Germany

7.7 SLUTSATS

Enligt min bedömning överrensstämmer den svenska rätten väl med folkrätten gällande barnets rätt till utbildning och reglerna för de kristna fristående skolorna. Därtill står det klart att föräldrar enligt folkrätten har rätt att välja en religiös grundutbildning för sitt barn. Likaså är staten skyldig att tillåta konfessionella fristående skolor. Det finns därmed inga möjligheter för staten att införa ett allmänt förbud mot kristna fristående skolor. Barnets rätt till grundutbildning skall emellertid enligt folkrätten beaktas före föräldrarnas rätt att välja utbildning i enlighet med sin filosofiska eller religiösa övertygelse. Även om föräldrarna har det primära ansvaret för sina barns uppfostran och utbildning, är det således staten som har det huvudsakliga ansvaret för att barnets rätt till en likvärdig utbildning tillgodoses. Staten har inte bara en rätt att ställa vissa minimikrav på all utbildning, utan också en skyldighet att övervaka att de efterlevs. Det måste emellertid vara samma regler för samtliga fristående skolor. De konfessionella skolorna får inte behandlas annorlunda på grund av sin religiösa inriktning.

Vad gäller föräldrarnas rätt till religionsfrihet skall den respekteras men bara i den mån den inte kommer i konflikt med barnets rätt till grundutbildning. Att barnet får undervisning *i* religion behöver inte innebära att barnets religionsfrihet kränks eller att det är fråga om indoktrinering. De kristna skolorna kan tvärtom ses som ett viktigt inslag i dagens mångkulturella samhälle. Det man bör vara uppmärksam på är vilka syften den kristna skolan har med sin verksamhet. Det krävs också bättre kunskap om nyandliga rörelser och deras påverkan på barn, framförallt i ett långsiktigt perspektiv.

Barnets möjligheter att påverka valet av utbildning är begränsade. Även om synen på barn har förändrats så tillvida att man numera pratar om barnets rätt att komma till tals i beslut som gäller honom eller henne, är det i realiteten föräldrarna och i andra hand staten, som avgör vad som är bäst för barnet. Eftersom barnet på grund av sin låga ålder inte är i den positionen att förstå konsekvenserna av olika val och inte har den kunskap och erfarenhet som en vuxen har, kan detta ändå anses vara barnets bästa. I de fall det uppstår konflikt mellan statens syn och föräldrarnas syn på vad som är bäst för barnet, är det emellertid viktigt att beslutsfattaren inte bara ställer olika intressen mot varandra utan gör en sammanvägning av *alla* barnets behov. Bland annat barnets behov av en god relation till sina föräldrar. Barnets åsikt skall också beaktas i relation till sin ålder och mognad. För att kunna säkerställa barnets bästa när det gäller de kristna fristående skolorna är det viktigt med en effektiv tillsyn. Särskilt med anledning av att det annars finns en risk att barnen i dessa skolor växer upp i en sluten miljö utan någon form av skyddsnät.

Bilaga A

FN:s allmänna förklaring om mänskliga rättigheter

Artikel 18

Envar har rätt till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet. Denna rätt innefattar frihet att byta religion eller tro och att ensam eller i gemenskap med andra offentligt eller enskilt utöva sin religion eller tro genom undervisning, andaktsövningar, gudstjänst och iakttagande av religiösa sedvänjor

Artikel 26

1. Envar har rätt till undervisning. Undervisningen skall vara kostnadsfri, åtminstone på de elementära och grundläggande stadierna. Den elementära undervisningen skall vara obligatorisk. Yrkesundervisning och teknisk undervisning skall vara allmänt tillgänglig. Den högre undervisningen skall stå öppen i lika mån för alla på grundval av deras duglighet.
2. Undervisningen skall syfta till personlighetens fulla utveckling och till att stärka respekten för människans grundläggande fri- och rättigheter. Undervisningen skall främja förståelse, tolerans och vänskap mellan nationer, rasgrupper och religiösa grupper samt befordra Förenta Nationernas verksamhet för fredens bevarande.
3. Rätten att välja den undervisning, som skall ges åt barnen, tillkommer i främsta rummet deras föräldrar.

Internationell konvention om medborgerliga och politiska rättigheter

Artikel 18

1. Envar skall äga rätt till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet. Denna rätt innefattar frihet att bekänna sig till eller antaga en religion eller tro efter eget val och frihet att ensam eller i gemenskap med andra, offentligt eller enskilt, utöva sin religion eller tro genom gudstjänst, iakttagande av religiösa sedvänjor, andaktsövningar och undervisning.
2. Ingen må utsättas för tvång, som kan inskränka hans frihet att bekänna sig till eller antaga en religion eller tro efter eget val.
3. Envars frihet att utöva sin religion eller tro må endast underkastas sådana inskränkningar, som är angivna i lag och som är nödvändiga för att skydda den allmänna säkerheten, ordningen, hälsovården eller sedligheten eller andra personers grundläggande fri- och rättigheter.
4. Konventionsstaterna förpliktar sig att respektera föräldrars och, i förekommande fall, förmyndares frihet att tillförsäkra sina barn den religiösa och moraliska uppfostran, som står i överensstämmelse med deras egen övertygelse.

Artikel 24

1. Varje barn skall utan åtskillnad på grund av ras, hudfärg, kön, språk, religion, nationell eller social härkomst, förmögenhet eller börd äga rätt till sådant skydd av sin familj, samhället och staten, som dess ställning som minderårig kräver.

Artikel 26

Alla är lika inför lagen och har rätt till samma skydd av lagen utan åtskillnad av

något slag. I detta avseende skall lagen förbjuda all åtskillnad och garantera envar ett likvärdigt och effektivt skydd mot varje åtskillnad på grund av ras, hudfärg, kön, språk, religion, politisk eller annan åskådning, nationell eller social härkomst, förmögenhet, börd eller ställning i övrigt.

Artikel 27

I de stater där det finns etniska, religiösa eller språkliga minoriteter skall de som tillhör sådana minoriteter ej förvägras rätten att i gemenskap med andra medlemmar av sin grupp ha sitt eget kulturliv, att bekänna sig till och utöva sin egen religion eller att använda sitt eget språk.

Internationell konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter

Artikel 2

2. Konventionsstaterna förpliktar sig att garantera, att de i denna konvention inskrivna rättigheterna får utövas utan åtskillnad av något slag på grund av ras, hudfärg, kön, språk, religion, politisk eller annan åskådning, nationell eller social härkomst, förmögenhet, börd eller ställning i övrigt.

3. Utvecklingsländerna må med tillbörligt beaktande av de mänskliga rättigheterna och sin samhälls ekonomi bestämma, i vilken utsträckning de skall tillförsäkra icke-medborgare de i denna konvention inskrivna ekonomiska rättigheterna.

Artikel 13

1. Konventionsstaterna erkänner rätten för envar till utbildning. De är överens om att utbildningen skall syfta till att till fullo utveckla den mänskliga karaktären och insikten om människans värde, samt att den skall stärka respekten för mänskliga rättigheter och grundläggande friheter. De är vidare överens om att utbildningen skall göra det möjligt för envar att göra en nyttig insats i ett fritt samhälle, främja förståelsen, fördragsamheten och vänskapen mellan alla nationer och mellan alla rasgrupper, etniska grupper eller religiösa grupper ävensom främja Förenta Nationernas verksamhet för fredens bevarande.

2. Konventionsstaterna erkänner, att till säkerställande av att denna rätt till fullo förverkligas:

a) grundskoleundervisningen skall vara obligatorisk och kostnadsfritt tillgänglig för alla;

d) den grundläggande utbildningen skall så långt möjligt uppmuntras och intensifieras för alla, som ej erhållit någon grundskoleundervisning eller ej avslutat hela denna;

3. Konventionsstaterna förpliktar sig att respektera föräldrars och, i före kommande fall, förmyndares frihet att för sina barn välja andra skolor än dem som inrättats av offentlig myndighet, såvida läroplanerna täcker vad som från det offentligas sida må ha föreskrivits eller godkänts som minimistandard, ävensom deras frihet att tillförsäkra sina barn den religiösa och moraliska uppfostran, som står i överensstämmelse med de ras egen övertygelse.

4. Intet i denna artikel må tolkas såsom medförande inskränkning i den enskildes eller organisationers rätt att grunda och driva undervisningsanstalter, under förutsättning att de i första momentet av denna artikel uppställda principerna iakttagas och att kravet uppfylls på att undervisningen vid dessa anstalter skall stå i överensstämmelse med vad som från det offentligas sida angivits som minimistandard.

Artikel 14

Konventionsstat, som när den blir bunden av konventionen ännu ej inom sitt område eller inom områden som är underställda dess jurisdiktion kunnat säkerställa obligatorisk och kostnadsfri grundskoleundervisning, förpliktar sig att inom två år utarbeta och antaga en detaljerad plan över åtgärder, som är nödvändiga för att gradvis under en skäligen, i planen angiven tidsperiod förverkliga den fulla tillämpningen av principen om obligatorisk och kostnadsfri grundskoleundervisning för alla.

Den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna

Artikel 9

1. Var och en har rätt till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet; denna rätt innefattar frihet att byta religion eller tro och frihet att ensam eller i gemenskap med andra, offentligt eller enskilt, utöva sin religion eller tro genom gudstjänst, undervisning, sedvänjor och ritualer.

2. Friheten att utöva sin religion eller tro får endast underkastas sådana inskränkningar som är föreskrivna i lag och som i ett demokratiskt samhälle är nödvändiga med hänsyn till den allmänna säkerheten eller till skydd för allmän ordning, hälsa eller moral eller till skydd för andra personers fri- och rättigheter.

Artikel 14

Åtnjutandet av de fri- och rättigheter som anges i denna konvention skall säkerställas utan någon åtskillnad såsom på grund av kön, ras, hudfärg, språk, religion, politisk eller annan åskådning, nationellt eller socialt ursprung, tillhörighet till nationell minoritet, förmögenhet, börd eller ställning i övrigt.

Tilläggsprotokoll till Europakonventionen

Artikel 2

Ingen får förvägras rätten till undervisning. Vid utövandet av den verksamhet som staten kan ta på sig i fråga om utbildning och undervisning skall staten respektera föräldrars rätt att tillförsäkra sina barn sådan utbildning och undervisning som står i överensstämmelse med föräldrarnas religiösa eller filosofiska övertygelse.

Konvention om barns rättigheter

Artikel 2

1. Konventionsstaterna skall respektera och tillförsäkra varje barn inom deras jurisdiktion de rättigheter som anges i denna konvention utan åtskillnad av något slag, oavsett barnets eller dess förälders eller vårdnadshavares ras, hudfärg, kön, språk, religion, politiska eller annan åskådning, nationella, etniska eller sociala ursprung, egendom, handikapp, börd eller ställning i övrigt.

2. Konventionsstaterna skall vidta alla lämpliga åtgärder för att säkerställa att barnet skyddas mot alla former av diskriminering eller bestraffning på grund av föräldrars, vårdnadshavares eller familjemedlemmars ställning, verksamhet, uttryckta åsikter eller tro.

Artikel 3

1. Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, skall barnets bästa komma i främsta rummet.
2. Konventionsstaterna åtar sig att tillförsäkra barnet sådant skydd och sådan omvårdnad som behövs för dess välfärd, med hänsyn tagen till de rättigheter och skyldigheter som tillkommer dess föräldrar, vårdnadshavare eller andra personer som har lagligt ansvar för barnet, och skall för detta ändamål vidta alla lämpliga lagstiftnings- och administrativa åtgärder.
3. Konventionsstaterna skall säkerställa att institutioner, tjänster och inrättningar som ansvarar för vård eller skydd av barn uppfyller av behöriga myndigheter fastställda normer, särskilt vad gäller säkerhet, hälsa, personalens antal och lämplighet samt behörig tillsyn.

Artikel 5

Konventionsstaterna skall respektera det ansvar och de rättigheter och skyldigheter som tillkommer föräldrar eller, där så är tillämpligt, medlemmar av den utvidgade familjen eller gemenskapen enligt lokal sedvänja, vårdnadshavare eller andra personer som har lagligt ansvar för barnet, att på ett sätt som står i överensstämmelse med den fortlöpande utvecklingen av barnets förmåga ge lämplig ledning och råd då barnet utövar de rättigheter som erkänns i denna konvention.

Artikel 12

1. Konventionsstaterna skall tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.
2. För detta ändamål skall barnet särskilt beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom företrädare eller ett lämpligt organ och på ett sätt som är förenligt med den nationella lagstiftningens procedurregler, i alla domstols- och administrativa förfaranden som rör barnet.

Artikel 14

1. Konventionsstaterna skall respektera barnets rätt till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet.
2. Konventionsstaterna skall respektera föräldrarnas och, i förekommande fall, vårdnadshavares rättigheter och skyldigheter att på ett sätt som är förenligt med barnets fortlöpande utveckling ge barnet ledning då det utövar sin rätt.
3. Friheten att utöva sin religion eller tro får underkastas endast sådana inskränkningar som är föreskrivna i lag och som är nödvändiga för att skydda den allmänna säkerheten, ordningen, folkhälsan eller den allmänna sedligheten eller andra personers grundläggande fri- och rättigheter.

Artikel 28

1. Konventionsstaterna erkänner barnets rätt till utbildning och i syfte att gradvis förverkliga denna rätt och på grundval av lika möjligheter skall de särskilt
 - (a) göra grundutbildning obligatorisk och kostnadsfritt tillgänglig för alla;(...)

Artikel 29

1. Konventionsstaterna är överens om att barnets utbildning skall syfta till att
 - (a) utveckla barnets fulla möjligheter i fråga om personlighet, anlag och fysisk och psykisk förmåga;
 - (b) utveckla respekt för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna

samt för de principer som uppställts i Förenta Nationernas stadga;
(c) utveckla respekt för barnets föräldrar, för barnets egen kulturella identitet, eget språk och egna värden, för vistelselandets och för ursprungslandets nationella värden och för kulturer som skiljer sig från barnets egen;
(d) förbereda barnet för ett ansvarsfullt liv i ett fritt samhälle i en anda av förståelse, fred, tolerans, jämställdhet mellan könen och vänskap mellan alla folk, etniska, nationella och religiösa grupper och personer som tillhör urbefolkningar;
(e) utveckla respekt för naturmiljön.

2. Ingenting i denna artikel eller i artikel 28 får tolkas så att det medför inskränkning i den enskildes och organisationers rätt att inrätta och driva utbildningsanstalter, dock alltid under förutsättning att de i punkt 1 i denna artikel uppställda principerna iaktas och att kraven uppfylls på att undervisningen vid dessa anstalter skall stå i överensstämmelse med vad som från statens sida angivits som minimistandard.

Unescos konvention mot diskriminering i utbildningen

Article 1

1. For the purpose of this Convention, the term "discrimination" includes any distinction, exclusion, limitation or preference which, being based on race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national or social origin, economic condition or birth, has the purpose or effect of nullifying or impairing equality of treatment in education and in particular:

- (a) Of depriving any person or group of persons of access to education of any type or at any level;
- (b) Of limiting any person or group of persons to education of an inferior standard;
- (c) Subject to the provisions of article 2 of this Convention, of establishing or maintaining separate educational systems or institutions for persons or groups of persons; or
- (d) Of inflicting on any person or group of persons conditions which are incompatible with the dignity of man.

2. For the purposes of this Convention, the term "education" refers to all types and levels of education, and includes access to education, the standard and quality of education, and the conditions under which it is given.

Article 2

When permitted in a State, the following situations shall not be deemed to constitute discrimination, within the meaning of article 1 of this Convention:

- (a) The establishment or maintenance of separate educational systems or institutions for pupils of the two sexes, if these systems or institutions offer equivalent access to education, provide a teaching staff with qualifications of the same standard as well as school premises and equipment of the same quality, and afford the opportunity to take the same or equivalent courses of study;
- (b) The establishment or maintenance, for religious or linguistic reasons, of separate educational systems or institutions offering an education which is in keeping with the wishes of the pupil's parents or legal guardians, if participation in such systems or attendance at such institutions is optional and if the education provided conforms to such standards as may be laid down or approved by the competent authorities, in particular for education of the same level;
- (c) The establishment or maintenance of private educational institutions, if the object of the institutions is not to secure the exclusion of any group but to provide educational facilities in addition to those provided by the public authorities, if the

institutions are conducted in accordance with that object, and if the education provided conforms with such standards as may be laid down or approved by the competent authorities, in particular for education of the same level.

Article 3

In order to eliminate and prevent discrimination within the meaning of this Convention, the States Parties thereto undertake:

- (a) To abrogate any statutory provisions and any administrative instructions and to discontinue any administrative practices which involve discrimination in education;
- (b) To ensure, by legislation where necessary, that there is no discrimination in the admission of pupils to educational institutions;
- (c) Not to allow any differences of treatment by the public authorities between nationals, except on the basis of merit or need, in the matter of school fees and the grant of scholarships or other forms of assistance to pupils and necessary permits and facilities for the pursuit of studies in foreign countries;
- (d) Not to allow, in any form of assistance granted by the public authorities to educational institutions, any restrictions or preference based solely on the ground that pupils belong to a particular group;
- (e) To give foreign nationals resident within their territory the same access to education as that given to their own nationals.

Article 4

The States Parties to this Convention undertake furthermore to formulate, develop and apply a national policy which, by methods appropriate to the circumstances and to national usage, will tend to promote equality of opportunity and of treatment in the matter of education and in particular:

- (a) To make primary education free and compulsory; make secondary education in its different forms generally available and accessible to all; make higher education equally accessible to all on the basis of individual capacity; assure compliance by all with the obligation to attend school prescribed by law;
- (b) To ensure that the standards of education are equivalent in all public education institutions of the same level, and that the conditions relating to the quality of education provided are also equivalent;
- (c) To encourage and intensify by appropriate methods the education of persons who have not received any primary education or who have not completed the entire primary education course and the continuation of their education on the basis of individual capacity;
- (d) To provide training for the teaching profession without discrimination.

Article 5

1. The States Parties to this Convention agree that:

- (a) Education shall be directed to the full development of the human personality and to the strengthening of respect for human rights and fundamental freedoms; it shall promote understanding, tolerance and friendship among all nations, racial or religious groups, and shall further the activities of the United Nations for the maintenance of peace;
- (b) It is essential to respect the liberty of parents and, where applicable, of legal guardians, firstly to choose for their children institutions other than those maintained by the public authorities but conforming to such minimum educational standards as may be laid down or approved by the competent authorities and, secondly, to ensure in a manner consistent with the procedures followed in the State for the application of its legislation, the religious and moral education of the children in conformity with their own convictions; and no person or group of

persons should be compelled to receive religious instruction inconsistent with his or their conviction;

(c) It is essential to recognize the right of members of national minorities to carry on their own educational activities, including the maintenance of schools and, depending on the educational policy of each State, the use or the teaching of their own language, provided however:

(i) That this right is not exercised in a manner which prevents the members of these minorities from understanding the culture and language of the community as a whole and from participating in its - activities, or which prejudices national sovereignty;

(ii) That the standard of education is not lower than the general standard laid down or approved by the competent authorities; and

(iii) That attendance at such schools is optional.

2. The States Parties to this Convention undertake to take all necessary measures to ensure the application of the principles enunciated in paragraph 1 of this article.

Käll- och litteraturförteckning

Alston, P. (1994). The Best Interests Principle: Towards a reconciliation of culture and Human Rights. i P. Alston, *The Best Interest of the Child: Reconciling Culture and Human Rights* (ss. 1-23). Oxford: Unicef, Clarendon Press.

Arajärvi, P. (1999). Article 26. i A. Eide, G. Alfredsson, *The Universal Declaration of Human Rights* (ss. 551-574). Nederländerna: Kluwer Law International .

Barnombudsmannen (2001). *Barnets bästa- från vision till verklighet* (1:a upplagan). Stockholm: Barnombudsmannen och Fritzes.

Björk, T. (2005). Ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. i G. Gunner, & E. Namli, *Allas värde och lika rätt: Perspektiv på mänskliga rättigheter* (ss. 49-51). Lund: Studentlitteratur.

Breen, C. (2002). The Emerging Tradition of the Best Interests of the Child in the European Convention on Human Rights. i C. Breen, *The Standard of the Best Interests of the Child: A Western Tradition in International and Comparative Law* (ss. 241-279). Hague: Martinus Nijhoff Publishers.

Brems, E. (2006). *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child; Article 14*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.

Bring, O. & Mahmoudi, S. (2001). *Sverige och folkrätten*. (2:a upplagan) Stockholm: Norstedts Juridik

Bueren, G. V. (1998). *The International Law on the Rights of the Child*. Hague: Martinus Nijhoff Publishers.

Coomans, F. (2002). In Search of the Core Content of the Right to Education. i A. Chapman, & S. Russel, *Core Obligations: Building a Framework for Economic, Social and Cultural Rights* (ss. 217-246). Antwerp- Oxford- New York: Intersentia.

Danelius, H. (2002). *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis: En kommentar til Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna* (2:a upplagan). Stockholm: Nordstedts Juridik.

Dijk, P. & Hoof, G. (1998). *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights* (3:e upplagan). Hague: Kluwer Law International.

Eekelaar, J. (1994). The Interests of the Child and the Child's Wishes: The Role of Dynamic Self-Determinism. i P. Alston, *The Best Interest of the Child: Reconciling Culture and Human Rights* (ss. 42-61). Oxford: Unicef, Clarendon Press.

Facklitteratur (1996). *Fristående skolor: Villkor, Bidrag, Tillsyn*. Borås: Svensk Facklitteratur AB.

Freeman, M. (2007). *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child: Article 3; The Best Interest of the Child*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.

Gunner, G. (2001). Absolut religionsfrihet och religionsutövning i praktiken. i G. Gunner, & S. Spiliopolou Åkermark, *Mänskliga rättigheter- aktuella forskningsfrågor* (ss. 119-134). Uppsala: Studia Theologica Holmiensia.

Mannerfelt, C. (2005). *FoU-Rapport 2005:4, Villkorad frihet - om reglering av fristående grundskolor*. Stockholm: Forsknings- och utvecklingsenheten.

Meredith, P. (2001). Children's Rights and Education. i J. Fionda, *Legal Concepts of childhood* (ss. 203-222). Oxford- Portland Oregon: Hart Publishing.

Möller, J. T. (1999). Article 7 (Non-discrimination in Public and Private Schools) . i G. Alfredsson, & A. Eide, *The Universal Declaration of Human Rights* (ss. 180-182). Nederländerna: Kluwer Law International .

Nowak, M. (2001). The right to education. i A. Eide, K. Catarina, & R. Allan, *Economic, Social and Cultural Rights, Second Revised Ed.* (ss. 245-269). Nederländerna: Kluwer Law International.

Ornbrand, R. & Tegnestrand, K. T. (2001). *Fristående grundskolor*. Stockholm: Norstedts Juridik.

Parker, S. (1994). The Best Interest of the Child- Principles and Problems. i P. Alston, *The Best Interest of the Child: Reconciling Culture and Human Rights* (ss. 26-41). Oxford: Unicef, Clarendon Press.

Roth, H. I. (2001). Friskolornas roll i det mångkulturella samhället. i G. Gunner, & S. Spiliopoulou Åkermark, *Mänskliga rättigheter- aktuella forskningsfrågor* (ss. 146-163). Uppsala: Iustus.

Sandgren, C. (2006). *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare – Ämne material, metod och argumentation*. Stockholm: Norstedts Juridik

Scheinin, M. (1999). Article 18. i G. Alfredsson, & A. Eide, *The Universal Declaration of Human Rights* (ss. 379-392). Nederländerna: Kluwer Law International.

Schiratzki, J. (2002). *Barnrättens grunder*. Lund: Studentlitteratur.

Sinha, M. K. (2006). *Enforcement of Economic, Social and Cultural Rights*. New-Delhi: Manak.

Tomasevski, K. (2006). *Human Rights Obligations in Education: The 4-A Scheme*. Nijmegen, Nederländerna: Wolf Legal Publishers (WLP).

Verheyde, M. (2006). *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child; Article 28: The Right to Education*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.

Verheyde, M. (2002). The Convention on the Rights of the Child as a Tool for the Promotion of Education Rights. i P. V. Auweraert, T. D. Pelsmaeker, & J. Sarkin, *Social, Economic and Cultural Rights: An Appraisal of Current European and International Developments* (ss. 77-96). Antwerpen-Apeldoorn: Maklu.

Offentligt tryck

Prop. 1995/96:200. Fristående skolor m.m.

Prop. 2001/02:35. Fristående skolor

SOU 1997:21. Växa i lärande – Förslag till läroplan för barn och unga 6-16

SOU 1997:116. Barnets Bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige

SOU 1997:41. Betänkandet av utredningen om trossamfundens rättsliga reglering

SOU 1998:113. I God Tro - Samhället och nyandligheten

Skolverkets Rapport nr 108: Godkännande av fristående skolor som motsvarar grundskolan – Erfarenheter och synpunkter

Skolverket (1997): Barn mellan arv och framtid. Dnr. 97:810

Skolverket (2004): Inspektion av fristående skolor med konfessionell inriktning eller motsvarande. Dnr. 54-2003:2372

Skolverket (2004a): Skarpare rutiner vid tillståndsprövning och inspektion av fristående skolor. Dnr. 01-2003:1995

General Comments (FN:s allmänna kommentarer)

CCPR/C/21/Rev.1/Add.4, para. 1. Human Rights Committee. General Comment No. 22: The right to freedom of thought, conscience and religion (Art. 18)

E/C.12/1999/10. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 13: The right to education (Art 13)

E/C.12/1999/4. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 11: Plans of action for primary education (Art. 1)

CRC/GC/2001/1. Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 1: The aims of education (Art. 29)

CRC/GC/2003/5. Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 5: General measures of implementation for the Convention on the Rights of the Child (Art. 4, 42, 44(6))

Traktater²⁷⁸

Den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, Rom, den 4 november 1950. Undertecknad av Sverige den 28 november 1950. Beslut om ratifikation den 11 januari 1952, deposition av Sveriges ratifikationsinstrument den 4 februari 1952. Konventionen i kraft den 3 september 1953, även för Sverige. (SÖ 1952:35, Proposition 1951:165) *Europeiska konventionen har införts i svensk lagstiftning genom lag (1992:1219)*
http://bandwidth.infogate.se/manrat/dynamaster/file_archive/020521/bb9e3648d3b44bc99876ca6c6485a221/europa%5f501104.pdf

Tilläggsprotokoll till Europakonventionen, Paris, den 20 mars 1952. Undertecknat av Sverige den 20 mars 1952. Beslut om ratifikation den 17 april 1953, deposition av Sveriges ratifikationsinstrument den 22 juni 1953. Protokollet i kraft den 18 maj 1954, även för Sverige. (SÖ 1953:26, Proposition 1953:32)
http://www.manskligarattigheter.gov.se/dynamaster/file_archive/020521/930c7489543b9952a0588d1ba5b1660b/europa%5f520320.pdf

Internationell konvention om medborgerliga och politiska rättigheter, New York, 16 december 1966; undertecknad av Sverige den 29 september 1967. Beslut om ratifikation 26 november 1971, deposition av Sveriges ratifikationsinstrument den 6 december 1971. Konventionen i kraft den 23 mars 1976, även för Sverige. (SÖ 1971:42, Proposition 1971:125)
<http://www.regeringen.se/content/1/c6/06/26/50/ef9d339d.pdf>

²⁷⁸ FN:s konventioner finns på regeringens hemsida för Sveriges internationella överenskommelser: <http://www.regeringen.se/sb/d/3305/a/62665;jsessionid=aIB6IPquoo6> Europakonventionen och dess tilläggsprotokoll finns på regeringens hemsida i dokumentarkivet: http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/faq/?module_instance=3&action=category_show&id=31&limit_category_ids=5

Internationell konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, New York, 16 december 1966; undertecknad av Sverige den 29 september 1967. Beslut om ratifikation 26 november 1971, deposition av Sveriges ratifikationsinstrument den 6 december 1971. Konventionen i kraft den 3 januari 1976, även för Sverige. (SÖ 1971:41, Proposition 1971:125)
<http://www.regeringen.se/content/1/c6/06/26/48/0c5aa7ea.pdf>

Konvention om barns rättigheter, New York, den 20 november 1989. Undertecknad av Sverige den 26 januari 1990. Beslut om ratifikation den 21 juni 1990, deposition av Sveriges ratifikationsinstrument den 29 juni 1990. Konventionen i kraft den 2 september 1990, även för Sverige. (SÖ 1990:20, Proposition 1989/90:107)
<http://www.regeringen.se/content/1/c6/06/90/25/86f41911.pdf>

Konvention om avskaffande av all sorts diskriminering av kvinnor, New York den 18 december 1979. Undertecknad av Sverige den 7 mars 1980, beslut om ratifikation den 5 juni 1980, deposition av Sveriges ratifikationsinstrument den 2 juli 1980. Konventionen har ännu ej trätt i kraft. (SÖ 1980:8, Proposition 1979/80:147)
<http://www.regeringen.se/content/1/c6/06/90/23/c4d3ba16.pdf>

Unescos konvention mot diskriminering i utbildningen, Paris 14 december 1960, Sverige anslöt sig 1967, (SÖ 1969:64)
http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/d_c_educ.htm

FN:s allmänna förklaring om mänskliga rättigheter, antogs och kungjordes 10 december 1948
http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/pod/?module_instance=7

Unesco:s allmänna deklaration om utbildning för alla. Antagen på världskonferensen i Jomtien, Thailand 5-9 mars 1990
http://www.unesco.org/education/pdf/JOMTIE_E.PDF
http://www.unesco.org/education/pdf/JOMTIE_E.PDF

FN:s deklaration om avskaffande av alla former av intolerans och diskriminering grundad på religion eller tro, 25 November 1981
http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/d_intole.htm

FN:s deklaration om barnets rättigheter, 20 November 1959
<http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/25.htm>

Rättsfallsförteckning

Angelini v. Sweden, Appl. No. 10491/83, Decision 3 December 1986, European Commission of Human Rights, Decision and Reports 51-53

“Belgiska språkmålet” Case relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium, Judgement 23 July 1968, European Court of Human Rights, Judgments and Decisions 1-7, Serie A

B.N. and S.N. against Sweden, Appl. No 17678/91, Decision 30 June 1993, European Commission

Campbell and Cosans v. United Kingdom, Judgment 25 February 1982, European Court of Human Rights, 44-50, Serie A, Vol. 28

Efstratiou v. Greece, Appl. No. 24095/94, Judgment 27 November 1996, European Court of Human Rights

G. and L. Lindgren et al. v. Sweden, Communication No. 298/1988 and 299/1988, Human Rights Committee

Hartikainen v. Finland, Communication No. 40/1978, UN Human Rights Committee

Hoffamn v. Austria, Appl. No. 12875/87, Judgment 23 June 1993, European Court of Human Rights

Ingrid Jordebo Foundation of Christian Schools and Ingrid Jordebo v. Sweden, Appl. No. 11533/85, Decision 6 March 1987, European Commission of Human Rights, Decision and Reports 51-53

Johansen v. Norway, Appl. No 17383/90, Judgment 7 August 1996, European Court of Human Rights

Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen, Appl. No.5095/71 and 5926/72, European Court of Human Rights, Judgment 7 December 1976, Serie A, Vol. 23

Kokkinakis v. Greece, Judgment of 25 May 1993, European Court of Human Rights, Serie A no. 260-A

Larissis and Others v. Greece, (140/1996/759/958–960), Judgments 24 February 1998, European Court of Human Rights

Manoussakis and Others v. Greece, (18748/91), Judgment 29 August 1996, European Court of Human Rights

Martins Casimiro and Cerveira Ferreira v. Luxembourg, Appl. No. 44888/98, Decision 27 April 1999, European Court of Human Rights

Olsson v. Sweden (No. 2) Appl. No.13441/87, Judgment 27 November 1992, European Court of Human Rights

X and Y v. the United Kingdom, Appl. No 7527/76, Decision 5 July 1977, European Commission of Human Rights

Yousef v. the Netherlands, Appl. No 33711/96, Judgment 25 November 2002, European Court of Human Rights